

**ŞEHİR MORFOLOJİSİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA
KONYA VE ANTAKYA'NIN TARİHİ DOKULARININ
KARŞILAŞTIRILMASI**

142600

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Şehir Plancısı Mehmet TOPÇU
502011448

142600

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 5 Mayıs 2003
Tezin Savunulduğu Tarih : 26 Mayıs 2003

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Ayşe Sema KUBAT

Diğer Jüri Üyeleri Prof. Dr. Vedia DÖKMECİ (İ.T.Ü.)

Prof. Dr. Aykut KARAMAN (M.S.Ü.)

Ayşe Sema Kubat

Vedia Dökmeçi

Aykut Karaman

Y.Ü. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Y.Ü. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Mayıs 2003

ÖNSÖZ

Eğitimim ve tez çalışmam süresince her türlü desteğini benden esirgemeyen Sayın Prof. Dr. Ayşe Sema KUBAT'a sonsuz teşekkürler....

Karşıma çıkan her zorlukta beni yalnız bırakmayan Şehir Plancısı Kadriye Deniz'e

Çalışmam sırasında gösterdikleri yardımlarından ötürü Şehir Plancısı Gülcemal Alhanlıoğlu ve Şehir Plancısı Sezen Cin'e

Her türlü fedakarlık ve desteğiyle her zaman yanımda olan aileme teşekkürü bir borç bilirim.

Mayıs 2003

Mehmet TOPÇU

İÇİNDEKİLER	iii
--------------------------	------------

TABLO LİSTESİ	vi
ŞEKİL LİSTESİ	vii
ÖZET	ix
SUMMARY	x

1. BÖLÜM: GİRİŞ

1.1 Amaç	1
1.2 Kapsam	1
1.3 Yöntem	2

2. BÖLÜM: ŞEHİR MORFOLOJİSİ

2.1 Şehir Morfolojisi	3
2.2 Şehir Morfolojisinde Kuramsal Yaklaşımlar	3
2.3 Şehir Morfolojinin Gelişimine Katkıda Bulunan Okullar	8

3. BÖLÜM: ANADOLU'DA YERLEŞMELERİN EVRİMİ

3.1 Anadolu kentlerinin oluşumunda ana prensipler	9
3.2 Ortaçağda Anadolu Kentleri	12
3.3 Roma-Bizans Dönemi	13
3.4 Selçuklu-Osmanlı Türk Dönemi	15
3.5 Yeni Çağda Anadolu Kent Düzeni	16

4. BÖLÜM: ANTAKYA VE KONYA ŞEHİRLERİNİN FİZİKİ TANIMI

4.1 Antakya'nın Fiziki tanımı	
4.1.1 Coğrafi konum ve sınırları	19
4.1.2 Topografya	19
4.1.3 İklim	22
4.1.4 Ulaşım	22
4.2 Konya'nın Fiziki Tanımı	
4.2.1 Coğrafi konumu ve sınırları	24
4.2.2 Topografya	24
4.2.3 İklim	24
4.2.4 Ulaşım	25

5. BÖLÜM: ANTAKYA VE KONYA ŞEHİRLERİNİN TARİHİ VE TARİHSEL SÜREÇTE KENTSEL DEĞİŞİMLERİ

5.1 Antakya'nın Tarihi Ve Tarihsel Süreçte Kentsel Değişimi	27
5.1.1 Tarih Öncesi çağlarda Antakya Yöresi	27
5.1.2 Helenizm Döneminde Antakya	28
5.1.2.1 Seleucos krallığı Döneminde Antakya	28
5.1.2.2 Roma imparatorluğu döneminde Antakya	34
5.1.3 Doğu Roma İmparatorluğu Döneminde Antakya	38
5.1.4 Ortaçağda Antakya	40
5.1.5 Antakya da Arap hakimiyeti	41

5.1.5.1	Araplar	41
5.1.5.2	Emeviler	42
5.1.5.3	Abbasiler	42
5.1.6	Selçuklular Döneminde Antakya	42
5.1.7	Haçlılar Döneminde Antakya	43
5.1.8	Memluklar Döneminde Antakya	44
5.1.9	Osmanlılar Döneminde Antakya	45
5.1.9.1	Seyahatnameler	48
5.1.10	Osmanlı İmparatorluğu Dönemi Sonrası Antakya	55
5.1.11	Fransız Mandası Döneminde Antakya	56
5.1.12	Bağımsız Hatay devleti Döneminde Antakya	56
5.1.13	Türkiye Cumhuriyeti, Hatay İli, Merkez İlçesi Olan Antakya	57
5.2	Konya'nın Tarihi Ve Tarihsel Süreçte Kentsel Değişimi	58
5.2.1	Tarih Öncesi çağlarda Konya Yöresi	58
5.2.2	Lydia - Pers - Grekler	59
5.2.3	Roma İmparatorluğu Döneminde Konya	60
5.2.4	Bizans döneminde Konya	60
5.2.5	İlk İslam Akınları	62
5.2.6	Selçuklular Döneminde Konya	63
5.2.6.1	Konya Kaleleri ve Kentin Mekansal Değişimi	65
5.2.6.1.1	İç Kale	65
5.2.6.1.2	Dış Kale	67
5.2.7	Karamanoğulları Döneminde Konya	70
5.2.8	Osmanlılar Döneminde Konya	70
5.2.8.1	Seyahatnameler	73

6. BÖLÜM: ANTAKYA ve KONYA TARİHİ KENT DOKULARINDA ANALİTİK İNCELEME

6.1	Seçilen Bölgelerin Tarihi Kentsel Doku Sınırları	77
6.1.1	Konya da Tarihi kentsel doku özelliği gösteren Bölgenin sınırları ...	77
6.1.2	Antakya da Tarihi kentsel doku özelliği gösteren Bölgenin sınırları	78
6.2	Kent Dokularında Analitik İncelemesi	78
6.2.1	Karakteristik doku özelliği gösteren alanların belirlenmesi	79
6.2.2	Konya Karakteristik doku özelliği gösteren alanların Belirlenmesi ..	79
6.2.2.1	A Alanı'nın Belirlenmesi	79
6.2.2.2	B Alanı'nın Belirlenmesi	79
6.2.2.3	C Alanının Belirlenmesi	79
6.2.3	Antakya Karakteristik doku özelliği gösteren alanların belirlenmesi	80
6.2.3.1	A Alanı'nın Belirlenmesi	80
6.2.3.2	B Alanı'nın Belirlenmesi	80
6.2.3.3	C Alanı'nın Belirlenmesi	80
6.2.4	Yapı Yoğunluklarının Karşılaştırılması	81
6.2.5	Yol Oranlarının Karşılaştırılması	84
6.2.6	Yeşil Alanların Karşılaştırılması	86
6.3	Sonuç	88

7. BÖLÜM: ANTAKYA ve KONYA TARİHİ KENT DOKULARINDA GÖRSEL İNCELEME

7.1	Doğal Etmenlerin Etkisi	89
7.1.1	Antakya ve Konya da iklimsel özelliklerin fiziksel yapıya etkisi	89

7.1.2	Antakya ve Konya da Topoğrafik özelliklerin fiziksel yapıya etkisi	91
7.2	Tarihsel süreç içerisindeki kentsel değişime etki eden etmenler:.....	93
7.2.1	Hava Fotoğrafları Üzerinden Morfolojik Analiz.....	95
7.2.2	Çizimler Üzerinden Yapılan Morfolojik Analiz.....	96
7.2.3	Yerinde Çekilen Fotoğraflar Morfolojik Analiz.....	99
8.	BÖLÜM:SONUÇ.....	101
	KAYNAKLAR.....	103
	ÖZGEÇMİŞ	

TABLO LİSTESİ

Tablo 6.1.	Konya'dan seçilen A-B-C Alanlarının Taban Alanlarını Gösteren Tablo	82
Tablo 6.2.	Antakya'dan seçilen A-B-C Alanlarının Taban Alanlarını Gösteren Tablo	83
Tablo 6.3.	Konya'dan seçilen A-B-C Alanlarının Yol Alanlarını Gösteren Tablo	84
Tablo 6.4.	Antakya'dan seçilen A-B-C Alanlarının Yol Alanlarını Gösteren Tablo	85
Tablo 6.5.	Konya'dan seçilen A-B-C Alanlarının Yeşil Alanlarını Gösteren Tablo	86
Tablo 6.6.	Antakya'dan seçilen A-B-C Alanlarının Yeşil Alanlarını Gösteren Tablo	87

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 4.1	: Roma Çağından beri Duran Taş Köprü	21
Şekil 4.2	: Bugünkü Betonarme Köprü	21
Şekil 5.1	: Antakya ve Konya'nın Tarihî Etkisi Altında Kaldığı Medeniyetler	27
Şekil 5.2	: Antakya'nın Antik Çağdaki planı	30
Şekil 5.3	: Antakya'nın Antik Çağdaki Yol Şeması	31
Şekil 5.4	: Seleukos Krallığı döneminde Antakya'da yapılan yapılar	34
Şekil 5.5	: Roma İmp. Döneminde Yapılan Yapılar	38
Şekil 5.6	: Grit Yol Dokusundan Organik Yol Dokusuna Geçiş	41
Şekil 5.7	: Haçlılar zamanında Antakya Kuşatması	43
Şekil 5.8	: Pietro della Valle'nin Antakya kenti planı	49
Şekil 5.9	: Pococke'a göre Antakya'nın plânı	51
Şekil 5.10	: Carsten Niebuhr'a göre Antakya kenti	52
Şekil 5.11	: Abraham Parsons'un seyahatnamesinde Antakya.	53
Şekil 5.12	: Michaud ve Poujoulat'a göre Antakya 1831	55
Şekil 5.13	: Aleaddin Tepesindeki Kazılar	59
Şekil 5.14	: İç Kale Vaziyet Planı.	59
Şekil 5.15	: 10.yüzyıl sonunda Konya (ikonium)	63
Şekil 5.16	: 1221 den önce Selçuklu döneminde yapılan yapılar	64
Şekil 5.17	: 1221-1300 arasında Selçuklu Döneminde yapılan yapılar	65
Şekil 5.18	: G. Niebuhr'un Konya Planı 1766	66
Şekil 5.19	: G. Mendel'in Krokisi	67
Şekil 5.20	: 19.yüzyılın sonlarında Larende Kapısı	68
Şekil 5.21	: Dış Kale Sur Kapıları.	68
Şekil 5.22	: 20. Yüzyılın Başlarında Yıkılan Kanuni Bedesteni	71
Şekil 5.23	: Konya Çarşısı Havadan	72
Şekil 5.24	: Bugünkü Çarşı	72
Şekil 5.25	: 19.yüzyılın Başlarına Konya da Pazar yerleri	72
Şekil 5.26	: Laborde'nin Gravürü	74
Şekil 5.27	: Konya'nın Tarih Sürecinde Yayılışı	76
Şekil 6.1	: Konya da Seçilen Bölge Sınırı	77
Şekil 6.2	: Antakya da Seçilen Bölge Sınırı	78
Şekil 6.3	: Konya da Tarihi Bölgede Seçilen Alanlar	80
Şekil 6.4	: Antakya da Tarihi Bölgede Seçilen Alanlar	81
Şekil 6.5	: Konya'dan seçilen A-B-C Alanlarının Taban Alanları	82
Şekil 6.6	: Antakya'dan seçilen A-B-C Alanlarının Taban Alanları	83
Şekil 6.7	: Konya'dan seçilen A-B-C Alanlarının Yol Alanları	84
Şekil 6.8	: Antakya'dan seçilen A-B-C Alanlarının Yol Alanları	85
Şekil 6.9	: Konya'dan seçilen A-B-C Alanlarının Yeşil Alanları	86
Şekil 6.10	: Antakya'dan seçilen A-B-C Alanlarının Yeşil Alanları	87
Şekil 6.11	: Toplam Yüzdelere (Konya)	88

Şekil 6.12	: Toplam Yüzdelere (Antakya)	88
Şekil 7.1	: Antakya'dan bir sokak	90
Şekil 7.2	: Konya'dan bir sokak	90
Şekil 7.3	: Antakya şehir dokusu	91
Şekil 7.4	: Konya şehir dokusu	91
Şekil 7.5	: Habibi Neccar Dağı ve Antakya Kentinin Genel Görünümü	92
Şekil 7.6	: Asi nehri Antakya şehrindeki sınırlayıcı etkisi	92
Şekil 7.7	: Konya şehir yapısı ve Aleaddin Tepesi	93
Şekil 7.8	: Konya Aleaddin Tepesi	93
Şekil 7.9	: Antakya şehri ve yol dokusu	94
Şekil 7.10	: Konya Şehri Yol Dokusu	95
Şekil 7.11	: Antakya ve yol dokusu	96
Şekil 7.12	: Konya şehri ve yol dokusu	96
Şekil 7.13	: Antakya da Etkili yol Dokuları	97
Şekil 7.14	: Konya da Etkili yol Dokuları	97
Şekil 7.15	: Antakya yapı adaları	98
Şekil 7.16	: Konya yapı adaları	98
Şekil 7.17	: Konya'nın Genel Görümü	99
Şekil 7.18	: Antakya'nın Genel Görümü	99
Şekil 7.19	: Antakya dan Örnek	100
Şekil 7.20	: Konya dan Örnek	100
Şekil 7.21	: Antakya dan Örnek	100
Şekil 7.22	: Konya dan Örnek	100

ÖZET

Bu çalışmada, çeşitli din ve kültürlerin etkisi ile biçimlenmiş ve Osmanlı egemenliği altında İslam etkisi gösteren Anadolu şehirlerinin tarihsel süreç içerisindeki fiziksel değişimlerini incelemek ve tarihi kentsel dokuları arasındaki farklılıkları, benzerlikleri ortaya koymak amaçlanmıştır. Bu amaç çerçevesinde Konya ve Antakya şehirleri araştırma konusu olarak seçilmiştir.

Birinci bölümde çalışmanın amacı, kapsamı ve yöntemi tanımlanmıştır. İkinci bölümde şehir morfolojisi üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümde Anadolu'daki kentlerin evrim süreçlerine ana hatlarıyla değinilmiştir. Tezin dördüncü bölümünde ise Antakya ve Konya şehirlerinin iklimsel, topografik ve coğrafi yapıları hakkında bilgi verilmiştir. Bir sonraki bölümde her iki şehrin tarihi ve tarihsel süreç içerisindeki değişimleri incelenmiş ve farklı yönetimlerin etkisi altında ortaya çıkan kültürel ve ekonomik etkilerin kent mekanına yansımaları özetlenmeye çalışılmıştır. Altıncı bölümde ise alansal morfolojik farklılıkları ortaya koymak için analitik inceleme çalışması yapılmış ve her iki şehrin tarihi kent dokusu özelliği gösteren bölgeleri tanımlanmıştır. Her iki bölgeden seçilen farklı alanlar kategorisine göre sayısal olarak karşılaştırılmıştır. Kategorize edilen alanlar; yol alanları, yeşil alanlar ve taban alanlarıdır. Yedinci bölümde, kent mekanına etki eden etmenlerin ortaya çıkardığı kentsel dokular görsel inceleme yöntemi kullanılarak karşılaştırılmıştır. Bu yöntemde hava fotoğrafları üzerinden kentsel yol dokuları çıkartılmış, harita ve çizimlerle farklılıklar vurgulanmış ve fotoğraflarla dokusal analiz yapılmıştır.

Yapılan analizler sonucunda Konya ve Antakya şehirlerinde, taban alanı, yol alanı ve yeşil alan kullanımlarında yüzdesel olarak büyük farklılıklara rastlanmamıştır. Buna karşılık iki şehirde mekanların oluşumlarında ve algılamada büyük farklılık söz konusudur. Bu farklılıklar analitik analiz sonuçlarından da anlaşılacağı üzere mekanların alansal kullanımlarından ileri gelmemekte, şehirlerin farklı konumları ve tarihsel süreçte farklı şekillenmiş mimari, kültürel ve yapısal değişikliklerinden kaynaklanmaktadır.

SUMMARY

The aim of this study is examining the physical change of the Anatolia cities which formed under various religious and cultural impacts and also they show Islamic urban pattern properties under the dominance of Ottoman in the historical process and bringing up the differences and similarities between historical urban patterns. Antakya and Konya have been chosen as the examples of the Anatolia cities mentioned above to compare the changes.

In the first part of the study, the aim, the extent and the method of the study has been defined. In the third part, evolution process of the cities in Anatolia was mentioned briefly. In the fourth part, information about climatic, topographic and geographic features of Antakya and Konya has been given. In the next part, the history of two cities and the changes of the cities in the historical process have been examined. Also the effects of cultural and economic factors on urban place have been tried to summarize with the help of different methods. In the sixth part, the analytic analysis study has been made in order to bring up the morphological differences on areas. The regions that show historical urban pattern properties were defined from both cities. The different areas chosen from the two regions were compared numerically according to their category. The areas which were categorized are: road areas, green areas and base areas. In the seventh part, the urban patterns that are created by the factors, which affect city place, have been compared with visual analysis method. The road patterns have been shown by help of sky photos. And also the differences in patterns have been emphasized with maps and drawings. Furthermore pattern analysis have been made with photos.

As a consequence of analysis, the percentage usage of base areas, green areas and road areas in Antakya and Konya are very close to each other. In contrast to these close results, there are notable differences in formation of city places and visual view. As it can be seen from the results of analytical analysis, these differences are not caused by usage of areas of places. The differences are originated from the different locations of the cities and from the architectural, cultural and physical changes in the historical process.

BÖLÜM 1.GİRİŞ

1.1 Amaç

Bu çalışmanın amacı: çeşitli din ve kültürlerin etkisi ile biçimlenmiş ve Osmanlı egemenliği altında İslam etkisi gösteren Anadolu şehirlerinin tarihsel süreç içerisindeki fiziksel değişimlerini incelemek ve bugünkü tarihi kentsel dokuları arasındaki farkları ve benzerlikleri ortaya koymak ve değerlendirmektir.

Çalışma yaklaşımına uygun örnek olarak seçilen şehirler Konya ve Antakya şehirleri seçilmiştir. Konya ve Antakya şehirlerinin seçilmesinin nedeni İslam etkisindeki gelişim süreçlerinin benzerliği, gelişimi etkileyen fiziksel, çevresel ve konumsal faktörlerin farklılığıdır.

1.2. Kapsam

Araştırmanın kapsamı, Antakya ve Konya şehirlerinin tarihsel süreç içerisinde değişimine etkili olan faktörlerin incelenmesi ve oluşan tarihi kentsel dokuların da analitik ve görsel analizler yapılarak sonuçların değerlendirilmesidir.

Çalışma sekiz bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde çalışmanın Amacı, Kapsamı ve Yöntemi açıklanmıştır. İkinci bölümde ise şehir morfolojisi kavramı ve kuramsal yaklaşımlar irdelenmiştir. Ardından üçüncü bölümde Anadolu'daki kentlerin genel olarak evrim süreçleri üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümde ise Antakya ve Konya şehirlerinin fiziksel yapılarının farklılığında etkili olan coğrafi özellikleri, iklim yapıları ve topoğrafik yapıları anlatılmıştır. Dördüncü bölümde ise her iki şehrin tarihsel süreç içerisinde kentsel değişimleri incelenmiştir. Bu bölümde farklı yöntemlerin altında, kültürel ve ekonomik etkilerin de kent mekanına yansımaları özetlenmeye çalışılmıştır. Beşinci bölümde ise alansal morfolojik farklılıkları ortaya koymak için analitik analiz çalışması yapılmıştır. Bu çalışmada her iki şehrin de tarihi kentsel dokusu özelliği gösteren bölgeleri tanımlanmıştır, ve bu bölgelerden tarihi doku özelliği yansıtan üçer tane birer hektarlık alanlar seçilmiştir. Bu alanlar seçilirken her iki şehirde ortak özellik gösteren referans noktaları baz alınarak

belirlenmiş ve sonuçları karşılaştırılmıştır. Altıncı bölüm ise görsel analiz aşamasıdır. Bu bölümde her iki şehrin hava fotoğrafları üzerinden kentsel yol dokuları çıkartılmış, daha sonra seçilen tarihi bölgelerin çizilmiş haritalar üzerinden yol ve yapı adaları arasındaki farklılıklar vurgulanmıştır. Bunlara ek olarak dokusal farklılıklar fotoğraflarla desteklenmiştir.

1.3. Yöntem

Araştırmanın amacına uygun olarak Antakya ve Konya şehirlerinin kuruluşlarından günümüze kadar her iki şehrin gelişmesini yönlendirdiği düşünülen etmenler ve bu etmenlerin irdelendiği bir kaynak araştırması yapılmıştır. Antakya ve Konya'nın oluşum, yayılma ve gelişme dönemlerini içeren belli zaman dilimlerine ayrılarak ele alınmıştır. Tezin beşinci bölümünde ise analitik analiz yöntemi ile her iki şehirdeki alansal morfolojik karşılaştırma yapılmıştır. Bu bölümde her iki şehrin tarihi bölgelerinden seçilen birer hektarlık alanları yol alanları, TAKS değerleri ve yeşil alan oranları hesaplanmış ve çizimlerle desteklenmiştir. Daha sonra bu alanlar karşılaştırılmış ve değerlendirilmiştir. Tezin altıncı bölümünde ise fiziksel yapıdaki farklılıkları ortaya koymak için görsel analiz yapılmıştır. Bu analizde her iki şehrin hava fotoğrafları, çizimler ve fotoğraflarla dokusal karşılaştırmaları yapılmıştır. Tezin son bölümünde ise elde edilen veriler değerlendirilerek tarihi kentsel mekanlarda zenginliğin korunmasına ve geleceğe aktarılmasına yönelik öneriler ortaya konmuştur.

2. BÖLÜM : ŞEHİR MORFOLOJİSİ

2.1 Şehir Morfolojisi

Şehir morfolojisi şehrin insan habitatı olarak çalışılmasıdır. Yerleşmenin fiziksel formu ya da diğer bir deyişle şehrin yapısının incelenmesi Şehir morfolojisi olarak bilinmektedir.

Şehir morfolojistleri aynı fikir etrafında toplanırlar: Onlar şehrin evrimini oluşum yıllarından başlayarak sonraki değişimlerle beraber, çeşitli bileşenlerini belirleyerek ve de parçalara ayırarak incelerler. Şehir bireysel ve küçük grupların hareketlerinin bir araya gelmesidir. Kültürel geleneklerle yönetilirler ve de sosyal ve ekonomik kuvvetlerle şekillenirler. Şehir morfolojisi bu sosyal ve ekonomik etkilerin sonuçları üzerine yoğunlaşır. Binalar, bahçeler, sokaklar, parklar ve anıtlar morfolojik analizin ana elementleridirler. Ayrıca bu elementler sürekli kullanılan ve zamanla değişim ve gelişmeye uğrayan organizmalar olarak düşünülürler. İnşa edilmiş yapılar çevrelerindeki açık alanlarla şekillenirler. Kentin dinamik durumunu ve de elementlerin birbirleriyle olan ilişkilerini analiz eden çalışmalar şehir morfolojisine örnek düşünülebilir.

2.2 Şehir Morfolojisinde Kuramsal Yaklaşımlar

Şehir morfolojisinin bir bilim dalı olarak yüzyıllık bir geçmişi vardır. Konu olarak şehir coğrafyasının tamamlayıcı bir kısmını teşkil eder ve Almanca konuşulan ülkelerde önemini korumaktadır.[1] İngilizce konuşulan ülkelerde ise şehir morfolojisi, şehir coğrafyası gibi daha kısa bir geçmişe sahiptir ve Savaş yıllarında gelişme göstermeye başlamıştır. Bundan başka, Orta Avrupa'nın dışındaki ülkelerde ve bilhassa A.B.D.'de, uzun süre coğrafyanın bir alt konusu olarak kalmıştır. Dolayısıyla bu alanda geniş kapsamlı çalışmalara pek rastlanmaz ve Vance'ın çalışması İngilizce olarak morfoloji konusunda yapılmış birkaç nadir çalışmadan

biridir [2].

1960-1970 yılları arasında, şehir morfolojisi İngilizce konuşulan ülkelerde araştırma konuları arasında nadiren yer almıştır. Bunun nedenleri arasında, birinci olarak, sayısal verilerin analizine daha fazla ağırlık verilmesi, ikinci olarak, sosyolojik ve politik araştırmaların öncelikle ele alınması ve üçüncü olarak, bireysel özelliği olan strüktürlerinin incelenmesine daha az önem verilmesidir. Bütün bu araştırmalarda sabit bir mekanın yokluğu göze çarpmaktadır. Coğrafyacılar kendi konularına olduğu kadar diğer alanlara da katkıda bulunmaktadır. Son zamanlarda, bu eğilime karşı bir tutum doğmuştur [3].

Şehir morfolojisinde yapılan çalışmalar dünyada üç bölgede yoğunlaşmıştır. (Orta Avrupa, İngiltere ve Kuzey Amerika ve özellikle A.B.D.'de) Bu bölgelerin dışında yapılan çalışmalar ihmal edilecek kadar küçüktür [4].

Alman şehir morfolojisi üzerinde 1.Dünya Savaşından sonraki yıllarda en fazla etki yapan, Schlüter'in öğrencisi Geisler olmuştur. Danzig üzerine olan çalışması, o güne kadar hiçbir araştırmacının yapmadığı nisbette şehir formunu değişik açılardan inceler [5]. Bundan sonraki çalışmasında Alman şehirlerinde şehir planlarının ve büro tiplerinin geniş kapsamlı klasifikasyonu verilmektedir[6]. Bu çalışma çok etkili olmakla birlikte, karşıt çalışmaların gelişmesini teşvik etmiştir, örneğin, Martiny tarafından şehrsel ve kırsal Alman yerleşmelerinin planlarının oluşmasını inceleyen çalışmada olduğu gibi (Martiny) Geisler ve Martiny'nin bütün Almanyayı ele alan geniş kapsamlı yaklaşımları yapay bulunarak eleştiri almıştır. Esas olarak morfografik gruplama olan çalışmalarının boyutlarının çok büyük tutmuşlar ve çoğu zaman tarif ettikleri planların orijinlerini ve gelişmelerini göz önüne almadan, yerleşmelerin topografik haritalarının tasviri ile yetinmişlerdir. Yerleşmelerin tarihi gelişmesine yeterince inilememiştir. Bunun bir nedeni Alman şehir coğrafyacılarının o dönemde mimarların şehir planlama tarihi alanındaki araştırmalarını ve şehir tarihçilerinin araştırmalarını yakından takip edemeyişleridir [7].

1930'larda önemli ilerlemeler iki gelişmenin sonucunda meydana gelmiştir. Bunlardan birincisi, şehir coğrafyacılarının Meier ve Rörig gibi şehir tarihçilerinin ve Klaiber ve Edler gibi şehir planlama tarihiyle ilgili mimarların çalışmalarını tanımlarıdır.[4] İkinci gelişme ise formları yaratan güçlerin üzerinde durulmasıdır.

Bu kısmen Bobek'in ve Christaller'ın çalışmalarının sonucunda olmuştur (Whitehand 1981; Christaller, 1980). Bunların çalışmalarının sonucunda Alman şehir coğrafyasının odağı formdan fonksiyona yönelmiştir. Şehir morfolojisinde, formların sosyo-ekonomik açıdan ve tarihi gelişme açısından açıklanması geniş çapta kabul edilmiştir. Örneğin, 1941'de Scharlau şehir planlarının orijininin analizinde, sokakları, yapı adalarını gösteren kadastral planlar kullanmıştır [4].

Şehir morfolojisinin harp sonrası gelişmesi, orta Avrupada 1930'larm eğilimini takip etmiştir. Çeşitli şehirlerin birarada bilhassa morfolojik olmayan özellikleriyle ele alınması bu eğilimin temel niteliğidir. Bu eğilimin bir diğer tarafı ise yoğun olarak grafik ve harita kullanılmasıdır. Bu bilhassa, Viyana üzerine Bobek ve Lichtenberger tarafından yapılan iki önemli çalışmada daha iyi görülmektedir [4].

Alman morfogenetik (morfolojinin tarihsel süreçte incelenmesi) geleneği Conzen vasıtasıyla İngiltere'de de kendini göstermiştir. Conzen Berlin'de 1920 ve 1930'larda öğrenciliği esnasında Louis ve Bobek'in etkisinde kalmıştır. İngiltere'ye göç ettikten sonra bir ara planlı olarak çalışmıştır. Fakat Conzen'in genel katkısı şehir planlamadan çok şehir morfogenetiği üzerine olmuştur. 1949'da, Kuzey-doğu İngiltere'de kırsal ve şehrsel yerleşmelerin formlarını inceleyen çalışması açık bir şekilde Alman morfogenetik geleneğinin bir devamıdır. 1958'de Whitby üzerine yaptığı çalışmada aynı etkiyi sürdürmektedir. Bu çalışma sadece bütün şehirdeki bina tipleri ve bina kullanımının bir örnekleme olmayıp, aynı zamanda, şehir peyzajının korunmasında şehrin fiziksel yapısının nasıl kullanılacağını göstermektedir [7].

Cowren'in şehir morfolojisine 1960'da yapmış olduğu en büyük katkı 'Alnwick, Northumberland: a study in town - plan analysis' adlı yapıdır. Başarılı bulunan bu çalışmanın beş bölümü şöylece özetlenebilir: Birincisi, şehir morfolojisinin prensiplerinin geliştirilmesi; ikincisi, mevcut gelişmenin ortaya konması; üçüncüsü, temel analiz üniteleri olarak bireysel yapı adalarının belirlenmesi; dördüncü olarak detaylı harita analizi ve beşinci olarak, şehir yapısındaki gelişmenin ortaya konmasıdır. Aynı zamanda, Conzen bir şehri, şehir planı, bina formları ve analizi kullanımı bugün de geçerli olan üç kısma ayrılarak incelenmesi kavramını getirmiştir. Şehir planı kendi içinde yollara ve yol sistemine, yapı adalarına ve binalara ayrılmıştır [8].

Conzen'in önerdiği şekilde şehir formunun analizi için rasyonel bir analiz yönteminin ortaya konması gerekmektedir. Örneğin, bugünden başlayarak geriye giden bir yaklaşım süreci gerçek anlamda açıklayamaz. İncelemenin geçmişten bugüne yürütülmesi ve bu arada kaybolan elemanların da mevcutlar kadar önem verilerek ele alınması gerekmektedir. Dolayısıyla, sadece bugün mevcut olanların morfografik yaklaşımı reddedilmektedir. Bunun yerine, mevcutların yanı sıra yok olanların tarihi kayıtları ve planlarının da göz önüne alınarak incelenmesi gerekmektedir [9].

1970'lerde İngiliz şehirlerinde morfoloji çalışmaları Amerika'daki çalışmaların etkisinde kalmıştır. Amerikan şehir morfolojisi de kendi içinde iki gruba ayrılmıştır. Bunlardan birincisi, Berkeley okulunda gelişen bir kültürel coğrafya grubu; diğeri ise bir sosyo-ekonomik perspektif içinde arazi kullanımını inceleyen gruptur. Amerikan şehir coğrafyası, 1950'lerde Burgess'in halkalar kavramı, Hoyt'un sektör kuramı ve Ullmann'ın çok merkezlilik kavramı üzerinde durmasına karşın 1960'larda ilgi diğer İngilizce konuşulan ülkelere kaymıştır. Bunlar da, şehir formu, arazi kullanımının bir türevi olarak ele alınmıştır. Amerikan şehir morfolojisi üzerinde en çok etkisi olan neo-klasik ekonomik yaklaşımlardır. Bunlar arasındaki en önemli konu ise şehirdeki arsa değeri ile arazi kullanımının tarihi gelişmesi arasındaki ilişkinin araştırılmasıdır [7].

Kültürel coğrafya, Amerika'da şehir coğrafyasının zayıf bir kolunu teşkil etmektedir. Bu alandaki çalışmalar Leighly ile başlayıp, Spencer, Rickert, Bastian Jakle ile devam etmiştir.[10] Bu araştırmanın esas amacı kültürel stiller ile ilgilenip, uzun bir geçmişi olan Orta Avrupa araştırma geleneği ile ilgisini minimum tutmaktır.

Amerika'da şehir morfolojisi, şehir coğrafyası tarafından çeşitli açılardan doğrudan doğruya veya dolaylı olarak etkilenmiştir. Bunlar arasında, iki önemli etkiden bahsetmek mümkündür. Bunlardan birincisi, bireysel şehirlerin tarihi gelişmesinin şehir tarihçileri tarafından incelenmesidir; ikincisi ise 1980'lerde toplumdaki farklı tabakaların ekonomik ilgilerinin sosyal bilimciler tarafından incelenmesidir. Her ne kadar ekonomik kuramları; şehir morfolojisini, Amerikan şehir coğrafyası üzerindeki etkisi açısından ele alıyor olsa da, şehir morfolojisine, şehir tarihinin daha direkt bir etkisi olacaktır.

Şehir morfolojisi üzerinde ekonominin etkisinin daha iyi anlaşılabilmesi için arazi

kullanımının yanısıra, farklı kullanımların getirdiği gelirlerin bir karşılaştırılmasının yapılması gerekmektedir. Bazı mal sahipleri binaları yatırım kaynağı olarak görmektedir, diğerleri ise faaliyetlerinin kılıfı olarak göstermektedirler. Bu iki yaklaşım arasındaki farkın anlaşılması şehir morfolojisinin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır [7].

Gurdes'e göre şehirlerin morfolojik yapısı, çeşitli arazi kullanımları arasındaki ilişki ve ulaşım sistemindeki gelişmelere dayandırılmıştır. Özellikle yol dokusunun şehir yapısının dinamizmi üzerindeki etkisi üzerinde durulmakla birlikte, şehirlerin morfolojik yapısının bir tek nedene bağlanarak açıklanamayacağı belirtilmiştir. Bu perspektif açısından konu ele alınıp, 9 Avrupa şehriden mekansal gelişme örnekleri verilmiştir [11].

Şehirlerin mekansal sistemlerinin gelişmesi ve yeni gelişmelerin Avrupa şehir mekanına yansımalarının da inceleyen Gurdes, farklı evrelerde de olsa, tüm şehirlerin sonuçta benzer yapısal esaslara dayandığını, ilk dönemlerde oluşan yol dokusunun biçimsel özelliklerini; kolayca yitirmediğini, ringlerden çok radyallerden oluşmuş mevcut Avrupa şehir dokusunun yeniliklere kolayca adapte olamayacağı, şehirlerin karakteristiklerinin de morfolojik yapılanmayı etkileyecekleri hususunda getirmiş olduğu yaklaşımları ile, morfoloji ve ulaşım ilişkileri hususunda yararlı bilgiler üretmiştir [11].

Son yıllarda, sanayileşme sonucunda modern dönemin şehir dokularına verdiği zarara inanarak, tarihi şehirleri ve tarihi mekanların inceleyen Krier, şehirlerin sembolik değerlerinin yitirildiğine inanarak, şehircilikte ve mimarlıkta morfolojik ve tipolojik özelliklere değinen yaklaşımlar getiriyorsa da (Krier, 1979), şehir global formunu materyalize eden, şehircilik ve mimariyi, dinamik yapılanma bağlayarak inceleyen teorik yaklaşımlardan söz etmemiştir. Şehrin materyel formunun ve dokusunun oluşumundaki derinliklerin temelinde yatan gerçekleri; sosyolojik, kültürel ve psikolojik nedenlere bağlayarak inceleyen, ilk ve tek kişi Aldo Rossi olmuştur (Rossi A, 1966). Şehrin global formunu materyalize eden, mimari ve şehirciliği onun dinamik yapısına bağlayarak inceleyen, şehrin sosyal kültürel, tarihsel ve psikolojik karmaşasını tanımlayan ve bu tanımlamalarına sayısal bir boyutta kazandıran Bili Hillier'in, şehir morfolojisi konusunda getirdikleri son dönemlerde, şehir morfolojisi ve şehirsal tasarım alanında kazandırılmış yepyeni ve

ilginç yaklaşımlar olarak ilgi çekmektedir [7],[12].

2.3 Şehir Morfolojisinin Gelişimine Katkıda Bulunan Okullar

Dünya şehir morfolojisinin gelişimine katkıda bulunan, araştırmalar yapan 3 önemli okul vardır. Bu okullar İngiltere'deki Birmingham Üniversitesi, Fransa'da Versailles okulu ve İtalya'da ki Şehir morfolojisi okulu, Bu okulların çalışmalarında ki ana teoriler

- Şehir formunun tanımlayıcı ve açıklayıcı amaçlar ile çalışılması (şehir yapılanmasına bir teori geliştirmek amacıyla)
- Şehir formunun kurallara bağlı amaçlar ile çalışılması(kent tasarımında bir teori geliştirmek amacıyla).
- Şehir formunun, Şehir yapılanmasında da eski tasarım teorilerinin etkilerinin değerlendirilmesi için çalışılması.

3.BÖLÜM: ANADOLU'DA YERLEŞMELERİN EVRİMİ

3.1 Anadolu Kentlerinin Oluşumunda Ana Prensipler

Anadolu üzerindeki yerleşmelerin tarih çağlar içinde değişmeyen dolayısıyla Anadolu yerleşmesinin karakterini simgeleyen yani kır ve kent yerleşmelerinin birbirinden ayrı birimler olmayıp, aksine birbirini tamamlayan bir sistemin parçaları olmalarıdır. Kentler, bir yöre içinde yer alan köylerin her türlü faaliyetlerini organize etmek ve gereksinmelerini karşılamak gibi bir zorunluluktan ortaya çıkmışlardır. Gelişen köylerin birbirleriyle olan temasının sıklaşması, nihayet komşu yerleşmelere bağlantıların kurulması, o yerleşim birimi içinde en uygun veya daha başka bir deyimle en dinamik yerleşme çekirdeğini merkez olma yönünde etkilemiş ve onu köyler arası organizasyonu sağlayacak duruma getirmiştir.

İlkçağ Anadolu'sunda ortaya çıkan kentlerin sayısının yüksek olmasında kuşkusuz Anadolu'nun fizik yapısının etkisi büyük olmuştur. Adeta birbirinden ayrı ve bağımsız denecek yerleşimlerden oluşan yöreler içinde dünyanın pek çok yerinde görülemeyecek sıklıkta kentler gelişme olanağını bulmuşlardır

Anadolu'nun coğrafi yapısından kaynaklanan ve kente duyulan gereksinme etkisini eksiltmeden devam ettirdiği için fonksiyonlarını kaybeden veya çeşitli nedenlerle ortadan kalkan kentlerin yerini başkaları almıştır. Ancak bu yeni doğan kentler her yönden ilklerinden daha farklı olmuşlardır. Bu defa giderek daha genişlemiş yörelerin gereksinmesini karşılamak amacına dönük yeni ve daha Dinamik kentler ortaya çıkmıştır.

Çok sayıda kentin varlığı. Anadolu'nun coğrafi yapısına uygun düşecek ve kentin yaşamı için gerekli potansiyele sahip sahalara uzun deneylerden sonra veya bir nevi seleksiyonla bulunmasına hizmet etmiştir. Böylece sağlam coğrafi temellere dayanan İlkçağ kentleri kurulmuştur.

İlkçağ Anadolu kentleri sadece maddi sahalarda (kırsal sahalara organize edilmesi, dinsel yapının, iç ve dış ticaretin işletme sistem ve metotlarının ortaya konması vs.) değil aynı zamanda güzel sanatlar, mimarlık, edebiyat, müzik, yontuculuk, felsefe,

tıp ve diğer alanlarında öylesine ileri merkezler olmuşlardır ki ilkçağ Anadolu'sunun entelektüel yapısı, teknoloji hariç tutulursa, birçok noktada günümüz düzeyine ulaşacak kadar büyük bir gelişme göstermiştir.

Anadolu'da İlkçağ içinde kentlerin ortaya çıkışı, gelişimi ve evrimini simgeleyen model, hemen her Anadolu kentinin oluşumunda az veya çok ona kalıplık etmişse de her kent gelişim evresi içinde bazı yan etkilerle (coğrafi faktörler) bir nevi mutasyona uğramış, evrimleşmesi süreci sonunda kendisine özgü bir karakter kazanmakla bazı hususlarda diğerlerinden ayrılmış; başka bir deyimle özelleşmiştir[13].

Kentlerin aynı modelden gelmekle beraber evrim süreci sonucunda diğerlerinden bazı hususlarda farklı olması yadırganacak bir durum değildir. Kuşkusuz bu farklılık her bir toplumun tarihsel yapısı, gelenek ve görenekleri ve nihayet kültür düzeyi ile yaşadığı ortamın coğrafi koşullarının sentezinden oluşmuştur. Anadolu üzerinde coğrafi ortamın kısa mesafeler içine büyük değişiklikler göstermesi ve her bir ortama gelip yerleşenlerin genellikle aynı orijinden olmayışı ve her birinin sahip oldukları kültür mirasının çok farklı olması nedeniyle meydana gelen sentezler kuşkusuz farklı olmuştur. Bu nedenle Anadolu üzerinde yaşayan ulusların yapıları nasıl birbirinden farklıysa buna bağlı olarak meydana getirdikleri kentler arasında da birtakım farklar meydana gelmiştir.

Anadolu daha başlangıçtan itibaren ülkeye gelen topluluklarca bölünmüştür. Böylece yeni gelenler mevcut yerleşimleri tanıyıp kendilerine en uygun olanının içine yerleşmişlerdir Anadolu daha tarihinin başında birbirinden ayrı dört birime ayrılmıştır;

Doğu Anadolu Bölümü Urartuların, Orta Anadolu Bölümü Hitit'lerin Batı Anadolu Bölümü Frig ve Lidya'nın kıyı bölgeleri ise İyonların vatani olmuştur ve her topluluk bu bölümler içinde kendilerini yansıtabilecek yönde gelişmelerini sürdürmüşlerdir.

Buna göre her yöre içinde o yöre'nin coğrafi sentezinden beslenerek gelişen kentler meydana gelmiştir. Her yöre'nin birbirine benzemeyen kentleri, aynı gereksinimleri içeren modelden meydana geldiklerinden, temelde aynı cins (Anadolu kent tipi) üzerinden gelişmiş olmakla beraber aralarındaki farklılıklar bu cinsin türlerini oluşturmuştur. Örneğin Doğu Anadolu'nun tümü ile dağlık ve ormanlarla kaplı alanlardan meydana gelmiş olması nedeniyle yerleşme özellikle ova tabanları ile vadi

oluklarının içlerinde yer almıştır. Ülkeyi devamlı tehdit altında tutan Asur tehlikesine ilaveten iklimin sertliği ve uygulanan tarım modeli nedeniyle yerleşme, genel hatlarıyla yayılma şeklinde değil aksine belirli sahalarda toplanma eğilimi içinde kalmıştır. Böylece Urartu toplumunda köy tipinden çok kent tipi-özellikle toplu büyük köyler egemen yerleşme tipi olarak meydana gelmiştir.

Doğu Anadolu'da kent tipi kendine özgü bir yapı tarzı ile 'kale-kent' şeklinde olmuştur. Bu kale-kentler Doğu Anadolu'da bir anlamda köy örgütünden daha evvel ortaya çıktığı sanılmaktadır Böylece yüzlerce, belki de binlerce kale-kent yarı tarımsal yarı ticari, bazılarında da dinsel kaynaktan meydana gelen bir kent sentezini oluşturmuştur

Ancak bölgeleri kontrol yetkisine sahip olan federasyonun merkez kentleri olanlar ise çok daha fazla nüfus sayıları, imalat faaliyetleri, dinsel merkezler olma özellikleri ve bölgeler arası ticareti organize eden merkezler olmaları nedeniyle diğerlerinden daha farklı bir bünyeye sahip olmuşlar ve bölgeler içinde, hepsinin üzerinde etkinliklerini sürdürmüşlerdir.

Orta Anadolu'da ve büyük Hitit uygarlığının merkezi olan İç Anadolu'daki kentler ise, her şeyden evvel İç Anadolu'nun fiziki coğrafya koşulları ile Hititlerin sosyoekonomik yapısından kaynaklandığından Urartu tipinden daha farklı olmuştur. Hititlerde köy ve kent ilişkisinden oluşan bir yerleşme örgütü meydana gelmiştir ve karşılıklı etkileşim modeline uyan köykent ikilisi ile Hitit kent tipi oluşabilmiştir

Anadolu'nun batı bölümünde, İlkçağa damgasını vuran Frigya ve Lidya kentleri gerek şekil gerek fonksiyon bakımından Urartu ve Hitit kentlerinden daha farklı bir gelişim göstermişlerdir. Ana modele göre bu bölgede de önce kentlerin yer seçiminde yine relief ile toprak varlığı ön planda yer almıştır.Batı Anadolu'nun verimli topraklarına sahip ovaları, depresyonları ve özellikle Güney Marmara bölgesinin vadi olukları Frigler'le beraber köy-kent birliği şeklinde yerleşmeye açılmıştır[14].

Lidya döneminde ise bu gelişim doruk noktasına varmıştır. Frigler'de daha çok Hitit etkisini andıran köy birliği ile onları organize eden kentleri geliştirmişlerdir.Hitit ve Frig kentlerinde nüfus sayısının binler içinde kalışı ile bu kentlerin maksimum değerlere ulaştığı anlamına gelirken, Lidya kentlerinin bazılarının nüfus sayısı 50 000 -100.000'lere kadar çıkabilmiştir.

Denilebilir ki Lidya ile büyük kentler evresine ulaşıldığı gibi, kent sakinlerinin hemen hepsinin tarım ile ilgisi kalmamış insanlardan meydana gelmesi, diğerlerinden çok daha farklı bir kent tipini ortaya çıkarmıştır. Bu şekilde Lidya kentleri bu özellikleri ile evrimleşmenin doruk noktasına ulaşmışlardır.

Lidya, Hititler ve Friglerle başlayan ticaret döneminde daha da büyük bir gelişme göstererek İlkçağın en görkemli ticaret devleti haline gelmiştir. Kuşkusuz iç ve dış ticaretin en büyük merkezi haline gelen Lidya kentleri, muazzam bir servete sahip olmuşlardır. Dünyanın her yanından gelen iş adamları ve tüccarlar Lidya kentlerine yerleşmişlerdir. Lidya kentlerinin bu derece zenginleşmesi en azından kentlerin mimarisi üzerinde gerçek etkisini göstermiştir. Urartu, Hitit ve Frigler'in mütevazı kentleri ve taştan yapılmış sade tapınakların yerini Lidya'da çeşitli taşlar ve özellikle Anadolu'nun muhtelif yörelerinde açılan mermer ocaklarından çıkartılıp getirilen mermerlerle tapınaklar, mabetler, abideler, saraylar, tiyatrolar, eğlence yerleri ve konaklar yapılmıştır. Böylece Lidya kentleri sahip oldukları tarım, sanayi, ticaret ve malı fonksiyonları ile sadece Lidya'yı değil, aşağı yukarı İlkçağ Dünyasını idare edecek bir devlet düzeyine ulaşmışlardır.

Anadolu'da kıyılar üzerinde sürekli kentlerin kurulması işini İyonlarla Foçalılar yürütmüşler ve kıyı kentlerinin gelişme süreci İyonlarla doruk noktasına varmıştır. Daha sonraki yüzyıllarda kıyı kentlerinin gelişmesini Grek'ler ve Romalılar devam ettirmişlerdir. Böylece Anadolu'nun kıyıları üzerinde yüzyıllar içinde değişik yönlerden ve farklı kültürlerin etkisi altında iç bölgeler kentlerinden çok daha farklı bir kent tipi ortaya çıkmıştır[13].

3.2 Ortaçağda Anadolu Kentleri

Anadolu, dünya tarihi içinde ilk kentlerin doğuş yerlerinden biri olarak gösterilebilir. Bunun yanı sıra kentleşme olgusu Anadolu'da hiç kesintiye uğramadan devam eden bir kuruluş olarak belirginleşir. Böylece İlkçağ Anadolu kentleri ülkenin coğrafi potansiyeli ve insan topluluklarının kültür düzeyinin sentezinden doğmuş bir kurumdur.

Anadolu'da İlkçağ sonunda, ülke üzerinde kent oluşumundaki dinamizmden pek bir eser kalmamıştır. Nitekim Anadolu'da Ortaçağ ve Yeniçağlarda yeni kentlerin doğmamış olması bu hususta yeterli bir yanıttır. Ortaçağ'da kara kentlerinde önemli

bir değişim söz konusu olmazken, kıyı bölgelerindeki birçok kent ilkçağ'daki o görkemli yaşantılarını devam ettirememişlerdir.

Anadolu'da Ortaçağ kentleri, ilkçağdan devralınmış kuruluşlar olduklarından, bunların sosyal ve ekonomik yapılarında temele ait herhangi bir değişim meydana gelmemiştir. Şekle ait değişmelerin başında hemen her kentin isim değişikliği yer almıştır.

Kentlerin birçoğu kendilerini çevreleyen surlardan dışarı çıkamadıkları gibi eski kaleleri daha iyi malzeme ve işçilikle restore etmiş ve sağlamlaştırmışlardır. Ancak bazı kentlerde, kentin büyümesi zorunlu olduğu ve bunun surlarla çevrilmesinin çok güç olduğu yerlerde civarındaki yüksek yamaçlar veya tepeler üzerinde istila zamanlarında korunma amacına donuk kaleler yapılmıştır.

Anadolu'nun Ortaçağ kentlerinin yapısı ve sahip olduğu karakteri belirtebilmek için bu çağı, Roma-Bizans Dönemi ve Selçuklu-Osmanlı Türk Dönemi olmak üzere iki alt başlıkta incelemek gereklidir.

3.3 Roma-Bizans Dönemi

Anadolu üzerinde Roma-Bizans Dönemi ortalama 1500 yıl kadar sürmüştür. Bunun kabaca 400 yılı Roma, geri kalan 1100 yılda Bizans Dönemi olarak devam etmiştir [14].

Bizans Devleti Anadolu'ya Roma imparatorluğunun mirasçısı olarak sahip olmuştur. Bu nedenledir ki, Roma'nın dış ülkeler illerinde uyguladığı idari ve iktisadi sistem bir süre daha Anadolu üzerinde geçerli olmuştur. Ancak Roma İmparatorluğunun etkisinin silinip, Bizans idaresinin Anadolu üzerinde egemenliğini kurması ile ilk iş olarak, iç bölgeyi kıyı kentlerine bağlayan yolların onarımı ele alınmıştır. Liman kentlerinin bir kısmı eski etkilerini kaybetmiş olduklarından yeni kentler dönemin koşullarına göre geliştirilmiş ve restore edilmişlerdir. Bizans devletinin başlangıç dönemini içeren ve Justinyen zamanına kadar süregelen tarihler içinde Anadolu kentlerinde yeniden bir canlanma ve buna bağlı olarak refah kendini göstermiştir.

Ortaçağ'da, İlkçağın putperest ruhban sınıfının yerini, Hristiyan kilisesi almıştır. Kent olgusunun sosyal kanadının düzenleyicisi durumuna geçen kilise örgütü. Anadolu'yu kısa bir süre içerisinde Hristiyanlaştırmıştır. Hristiyanlık, kentlerin fizik yapısı üzerinde her hangi bir değişikliğe neden olmamıştır. Mamefih kentler

arasında ille de yeni bir değişiklik aranırrsa, Hristiyanlıkla birlikte-bazı kentler dinsel bir karakter kazanmakla bir takım dinsel kentler meydana getirilmiştir. Başta İstanbul olmak üzere İznik, Antakya, Trabzon bu şekilde yeniden evrimleşerek daha farklı bir karaktere bürünmüşlerdir.

Kentlerin bu mutlu ve huzur dolu yıllarında genel bir gelişmeye uğradığı belirtilmişti. Söz konusu gelişme her şeyden evvel konilerin büyümesi üzerinde cereyan etmiştir. Ancak bu büyüme eski kentlerin sınırları dışına çıkmak şeklinde değil, surların evre evre genişletilerek gene kale içinde kalmak koşulu ile büyümesi şeklinde olmuştur. Koruma kaleleri ile yetinen kentler ise, kale dışında bulunduklarından, kentlerine ova yönünde değil gerideki yamaçlar yönünde genişletmişlerdir. Böylece İlkçağ'da çizilen kent modeli bu çağda da pek değiştirilmemiştir

Kentlerin yamaçlar sahası üzerinde gelişmesi prensibi, bu kentlerin Roma kent plan anlayışına zamanla ters düşmüştür Roma'nın birbiriyle dik kesişen yollar sistemine (ızgara planı) bağlı muntazam kent sistemi, Anadolu kentlerinde uygulama sahasını pek bulamamıştır. Ortaçağ kentleri dışarı açılma korkusundan ileri gelen tek vücut olma arzusu ile içe yönelmişler, dolayısıyla çok sıkışık kent tipinin ortaya çıkmasına neden olmuşlardır.

Anadolu Bizans kentleri kemikleşmiş olmakla beraber ileri yönde ufak tefek bazı gelişimler de meydana gelmemiş değildir Şöyle ki: Bizans kentlerinin imalat sanayi kolundaki faaliyetlerinin 9.yy.a kadar İlkçağ'a nazaran biraz daha ilerlemiş olduğu söylenebilir. Kuşkusuz bu gelişme normal bir süreç olup Bizans'ın Avrupa, Rusya ve Akdeniz dünyası ile kurduğu ticari bağlantılardan ileri gelmiştir. Ayrıca ipekli ve keten sanayi kollarında Bizans dokuma sanayi büyük bir hamle yapmış, Avrupa pazarlarını ele geçirmiş ve Avrupa'ya en büyük ihracat yapan ülke durumuna gelmiştir.

Anadolu üzerinde büyük istila hareketleri Türk boylarının geniş çaplı akınları ile başlamıştır. 1040 tarihinde başlayan ve Doğu Anadolu'nun en önemli kentlerinin ele geçirilişini simgeleyen bu Olaylara hemen her yıl bir yenisi eklenmekle istila hareketi 1071 yılına kadar devam etmiştir, Bundan sonra Anadolu'da Bizans Devleti'nin yerini Türk Selçuklu Devleti almıştır. İstilalar özellikle kentlerin yaşamında büyük krizlere neden olmuştur Bu krizler daha çok ticari hayatın

bozulmasında rol oynamıştır. Ticaret yollarında meydana gelen yön değiştirmeler her şeyden evvel bu ticarete bel bağlamış kentlerin gelir kaynaklarının kurumasına yol açmıştır. Meydana gelen göçler özellikle İstanbul'u bu tarihlerde Ortaçağ'ın en kalabalık kenti haline getirmiştir[13].

3.4 Selçuklu-Osmanlı Türk Dönemi

9. ila 11. yy.lar arasında Doğu Anadolu sınırlarına dayanmış olan Türkler ağır bir şekilde Anadolu'ya sızmış, kentlere yerleşip ticaret sahasında faaliyet göstermişlerdir Böylece Alparslan'ın Anadolu'yu işgal etmesinden (1701) önceki tarihlerde Anadolu kentlerinde Türk mahalleleri kurulmuş oluyordu. Anadolu'nun Türklerle temasa geçişi barışsal bir hava içinde cereyan etmiş, iki ayrı unsur bu koşullar altında bir araya gelmişlerdir. 1071'den sonraki yıllarda ise büyük kitleler haline gelen Türk boyları arzularına göre veya kuracakları yaşam tarzına uyacak biçimde hayvancılık yapacaklar kır sahasında kalmış diğerleri ise köyler kurmuşlardır. Fakat gelenlerin büyük çoğunluğu özellikle kentlere yerleşmişler, zanaat öğrenmişler ve ticaret sahasını seçmişlerdir. Devletin ileri gelenleri ve varlıklı kimseler ise kentlerde emlak sahibi olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir.

11. yy.' dan sonra bu bin yıllık kentler ülkesi çok kuvvetli göçebe eğilimleri olan bir toplumun eline geçip, Türkler Anadolu'nun çehresine kendi damgalarını vurunca eski kentlerin strüktürel gelişme koşulları ortadan silinmiş oldu. Gerçekten de bu günün Anadolu Kenti bir İyonya Kenti tasarımının karşı ucundadır. Bu kentlerde her zaman Hitit, Helenistik, Romalı ya da Bizanslı espi yakalanabilir. Fakat Türk Çağı kendinden öncekilerin izlerini ortadan silecek kadar uzun sürmüştür[15].

13. yy' da Hristiyan nüfus sayı itibarıyla hemen her yerde azınlığa düşmüştür Hristiyan nüfus daha çok sanayi ve zanaat işlerini üzerine almış, Türkler ise ticaret ve mülk sahipliğini yürütmüş, kentlerin içinde hanlar, hamamlar, medreseler, camiler, dükkanlar yaparak konilerin mimarisi üzerinde önemli değişikliklere neden olmuşlardır Birçok kentte imalat sanayine ait bazı iş kollarında öne geçmişler ve bir nevi örgüt olan loncaları yeniden meydana getirmişlerdir. Loncalar sanayi faaliyetlerini geliştirdikleri kadar üretilen malların satışını ve pazarlamasını yapacak organizasyonu kuracak bir düzeye de gelmişlerdir Selçuklularda özellikle dericilik ve dokumacılık büyük bir gelişme göstermiş, Alâşehir, Denizli, Konya,Aksaray, Kayseri gibi kentler imalat merkezleri olmuşlar, bunun yanı sıra hemen her kentte

halıcılık önemli bir iş kolu olarak etkisini sürdürmüştür

13. yy'ın ortalarına doğru Doğu' da beliren Moğol istila orduları Anadolu Selçuklu Devleti sınırlarına gelip dayanmışlardır. Bunu izleyen 1243 tarihinde Köse dağ'da Selçukluların savaşı kaybetmesi ile her şeyin sonu görünmüş. 1243-1327 yıllarını içeren 84 yıl içinde evvela Selçuklu Türkiye sinde yakılıp yıkılmayan ve tümü ile yağmalanmayan hiçbir kent kalmamıştır.

Böylece Anadolu'nun İlkçağ'dan gelen ve Ortaçağ'ın sonlarına dek iyi veya kötü günleriyle yaşamını sürüten Anadolu kentleri kısa bir süre içinde ilkel bir kasaba düzeyine inmişlerdir[14].

3.5 Yeni Çağda Anadolu Kent Düzeni

Moğol istila ordusunun Anadolu'daki talanları ve kentler üzerindeki vahşeti ile Anadolu kentlerinde toplanmış bütün servetlerin gasp edilmesi, bunu izleyen İlhanlılar Devleti'nin kentler ve köyler üzerindeki ağır vergi sistemi gene bu yıllar içinde 33 yıl süren kuraklıkların ve çekirge sürülerinin meydana getirdiği büyük kıtlıklar gibi birçok olumsuz olay, Anadolu nüfusunun, özellikle kentlerin nüfusunun Marmara ve Ege Bölgeleri' ne inerek Bizans'a ait kasabalara doluşması ile sonuçlanmıştır. Batı Anadolu kentlerine yerleşmiş Türk nüfusa katılan bu yeni gelenlerle 13. yy'ın ikinci yarısında İznik, İzmit, Bilecik, Yenişehir, Bursa gibi kasabalar çok kısa bir süre içinde kalabalık ve büyükçe kentler haline geldikleri gibi, daha Türk Orduları Marmara Bölgesine inmeden evvel bölgenin Türkleşmesi hareketi hayli ileri bir düzeye ulaşmıştır. Bu göç hareketleri Osmanlı Devleti'nin gelişmesi prensibini aşağı yukarı belirlemiştir. Osmanlılar Moğol istilaları, yakılıp yıkılmış kentlerin yeniden onarımı, yerel beyliklerle yapılacak mücadeleler gibi zor işlerle uğraşmak yerine Rumeli'ye geçip daha yeni sentezlerle uğraşmak yolunu seçmişlerdir [13].

Rumeli topraklarının kısa bir süre içinde Osmanlı mülküne dahil edilmesinden itibaren yapılan yenileştirme hareketleri ideâl bir sistem içinde gerçekleştirilmiştir.

Özellikle Osmanlı imparatorluğu'nun kuruluşu aşamasında her yerleşmenin fethinden sonra topraklarının bir kısmı kamu hizmeti gören vakıflara ayrılmış, devlet adamları ve varlıklı kişiler toplumsal içerikli birçok görevi vakıf yoluyla karşılamışlardır [13]

Anadolu bütün çabalara rağmen Selçuklu Dönemi'nde sahip olduğu bayındırlık ve

kültür düzeyine bir daha gelememiştir Asya'dan Anadolu yönüne uzanan ticaret yollarının doğuda Moğollar tarafından tutulmuş olması Anadolu'nun ülkeler arası ticaretinin sönmesinde en önemli faktör olmuştur.

Osmanlılar İç Anadolu'yu devletin tüm ihtiyaçlarını karşılayan tarım toprakları haline getirirken, arta kalan geniş toprakları ise hayvancılık ekonomisine tahsis etmişlerdir. Mera olarak bırakılan sahalar üzerinde hayvan çiftlikleri kurulmuş, hayvan üretimi geliştirilmiş, bu plana göre de hayvancılığa dayanan kentsel faaliyetlerde önemli bir gelişme kaydedilmiştir.

15.yy.dan 17.yy.a kadar süren dönem içinde Anadolu kentleri aşırı bir büyüme göstermediler. Anadolu kentleri 15.000-20 000 arasında değişen nüfusları ile büyükçe kasabalar halini 17.yy.a kadar korudular. Eski ticaret kentlerinin yeniden canlanması İran üzerinden ve Bağdat'tan gelen kervanlar sayesinde olmuştur. Doğudan gelen kervanlar sadece iç bölgelerin kentlerini değil kıyılar üzerinde yer alan limanların da canlanmasında rol oynadılar.

Anadolu'da Bizans'tan Selçuklulara geçmiş, Osmanlılar Döneminde de varlığını korumuş olan lonca örgütleri mahalli imalat üzerindeki yeteneklerini ve kendilerine özgü imalatları ile iç ve dış ticarete konu olabilecek üretimleri ile doğu-batı yönlü kervan ticareti içinde iyi bir yere sahip oldular.

Sonuçta Türkiye'nin bu dönemdeki sanayi faaliyetleri bir bütün olarak ele alınırsa Türkiye'nin en ileri sanayi kolunun dokumacılık olduğu anlaşılır Keten, kenevir, pamuk hemen her ilde iplik haline getiriliyor ve halkın giyim kuşamını bu sanayi kolu karşılıyordu Hemen hemen aynı şekilde ikinci sanayi faaliyeti dericilik üzerinde toplanıyordu. Bunun yanı sıra Halep, Şam, Antep gibi kentler lüks kumaşların dokunduğu merkezler olarak belirginleşiyorlardı. Ancak bütün bunlar fazla uzun sürmedi, 15.yy.da başlayan gelişme 17. yy.ın başında durakladı Kentlerdeki gelişmeler iç ve dıştan gelen etkilerle fonksiyonlarını kaybederek yavaş yavaş çöküş döneminin içine girdiler [13].

Anadolu kentleri ve kentlerin sanayi ve imalat faaliyetleri Batı Avrupa'nın önce buhar gücü daha sonra elektrik enerjisi ile işleyen sanayisi karşısında sadece hacim olarak değişen teknoloji sahasındaki büyük fark nedeniyle de tutunma olanağını kaybetmiştir. 19. yy içinde Batı Avrupa'nın sanayide hızla ilerleyişi ile hammadde ihtiyacı açığa çıktı ve Anadolu kentlerinin sahip olduğu hammaddenin kullanımı,

buna karşılık üretilen yeni ürünlerin Anadolu pazarına sürülmesi gündeme geldi Böylece Anadolu pazarlarının ele geçirilmesi ve kentlerdeki Sanayi faaliyetlerini kösteklenmesi olayı 18. yy içinde başlamış oldu. Bu dönemde özellikle Rum ve Ermeni tüccarlar Anadolu'nun iç ticaretini ele geçirdiler.

Anadolu kentlerinde sanayinin çöküşü yeni kurulmakta olan kent ve kır örgütü arasındaki bağların da kopmasına sebep oldu. 19. yy hem kırlar üzerine dağılmış insan topluluklarının yeniden toprağa yerleşmesi hem de Balkanlardan Kafkasya ve Kırım'dan gelen milyonlarca göçmenin Anadolu kırları üzerindeki yerleşme dönemidir, işte her türlü olanaktan yoksun kır insanları bütün eksiklerini kentlerdeki kuruluşlardan sağlayacakları bir zamanda bütün bunlardan yoksun kaldılar. Bu da kırların daha geç ve güç kalkınmasına yol açtı.

Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin İngilizler, Fransızlar ve Almanlar ile yaptığı ticari anlaşmalarla Osmanlı Devleti toprakları, bütün Avrupa'nın istediği malı satacağı, aynı zamanda istediği hammaddeyi alacağı bir pazar yeri haline geldi. Bu yeni ticaret hamlesi ile liman kentleri aniden canlandılar, 5-10 bin kişi veya daha az nüfustan oluşan liman kentleri dört bir yandan gelen ticari nitelikli insanlarla dolup taşı ve ticareti organize edecek dükkanların açılması ile liman kentleri olağanüstü bir gelişmeye uğradılar.

Sonuçta Anadolu üzerinde tam bir sömürge düzeni işlerlik kazanmış oluyordu. Gelen malların karşılığına gelince zaten bir kısmı kapitülasyonlar yönünden elden çıkmış olmakla beraber bu ticaret kırların ürettiği tekmil hammaddenin alınması şeklinde işledi. Bu koşullar altında Anadolu kırlarında üretilen tüm servet bu işe yatırılmış oluyordu Anadolu kaynakları tam tükenme dönemine girerken Osmanlı Devleti'nin yıkılması ile bu dönem kapanmış oldu [13].

4. BÖLÜM: ANTAKYA VE KONYA ŞEHİRLERİNİN FİZİKİ TANIMI

4.1 Antakya'nın Fiziki tanımı

Antakya'nın fiziki tanımını coğrafi konumu, sınırları, topografyası, iklimi ve ulaşımı açısından incelenebilir.

4.1.1 Coğrafi konum ve sınırları

Hatay ili Türkiye'nin güneyinde, İskenderun Körfezi'nin Doğu kıyılarında, 35° 52'-37° 4' Kuzey enlemleri ve 35° 40'-36° 35' boylamları arasında yer alır. Doğu ve Güneyden Suriye, Batıdan İskenderun Körfezi, Kuzeybatıdan Osmaniye ve Kuzeydoğudan Gaziantep ile çevrili olan ilin yüzölçümü 5403 km², İl topraklarının %46'sını dağlar, %33.5'ini ovalar ve %20.4'ünü platolar oluşturur. İlin Batı sınırını oluşturan Akdeniz'de 152 km. kıyısı vardır[16].

4.1.2 Topoğrafya

Akdeniz iklim bölgesinin Doğu ucunda, kıyıdan 22 km. kadar içerde olan kentin denizden yüksekliği yaklaşık 80 m.dir. Kuzeyde Amanos Dağları (Nur Dağları) ile Güneyde Kel Dağ (Cebel-I Akra) arasında kalan Aşağı Asi Vadisi'nin başlangıcında, Kel Dağı'nın Kuzeydoğusunda, 440 m. rakımlı Habib-i Neccar

Dağının eteklerindedir. Kentin Kuzeydoğusuna doğru gelişen ve Hatay çöküntü alanının ortasında yer alan Amik Ovası, zirai potansiyeli çok yüksek kalın bir alüvyon toprak tabakası ile kaplı olup, aynı zamanda ilin en büyük toprak düzlüğünü oluşturur.

Kentin merkez kısmında yer alan Amik Ovası, deniz yüzeyinden ortalama 82m. kadar yüksekte bulunur. Ova, batı yönünden kendisini denizden ayıran, zirveleri 2500 m.ye kadar yükselen Amanos Silsilesi, Kuzey yönünden düz bir şekilde Karasu Vadisi ve Maraş Ovası, Doğu yönünde Kürt Dağı'nın silsileleri, tepeleri ve Afşin Çayı Vadisi, Güneyden Asi Vadisi ve Kel masifin çıkıntıları ile çevrilidir. Kentin yüzölçümü 689 km² dir [16].

Asi Nehri başta olmak üzere, Karasu ve Afrin Çayı ile beslenen Amik Ovası'nda, yakın zamanlara kadar Amik Gölü adı ile bilinen bir göl olmasına rağmen uzunluğu 16 km., genişliği 10 km. olan gölün ve göl çevresindeki bataklıklarla Beraber 310 km²'yi bulan arazinin bir bölümünün kurutulması ile göl kaybolmuş, DSİ tarafından yürütülen ve 1955 yılında başlayıp 1980 yılında tamamlanmış olan kurutma işlemi sonucunda elde edilen zirai verimi yüksek topraklar çiftçilere dağıtılarak tarıma açılmıştır.

Kaynağı Lübnan Dağları olan Antik Çağ'ın Orontes'i, ya da bugünkü ismiyle günümüzün Asi Nehri; Antakya'nın ortasından geçen ve ovanın kurutulması çalışmaları sırasında nehir yatağının kentin içinden geçen kısmının ıslah edilmesiyle düzgün bir kanal haline getirilmiştir. Büyük bir bölümü Suriye topraklarında yer alan Asi Nehri, 380 km. uzunluğa sahip olup; Amanoslar ile Keldağ arasında bir yatak oluşturmaktadır.

Asi nehri, Kuzey yönünde yaklaşık 30 km. boyunca Türkiye-Suriye sınırını oluşturacak şekilde akarak, topraklarımıza girdikten sonra Batıya dönerek bugün hemen hemen tümü kurutulmuş olan Amik Gölü'nün ayağı Küçük Asi ile birleştikten sonra Güneydoğu doğrultusuna yönelerek yaklaşık 40 km. sonra Samandağ'ın

Güneyinde bir delta oluşturarak Akdeniz'e kavuşur. Antakya'yı asırlar boyunca Akdeniz'e su yoluyla başlanmış olan Asi Nehri, Antik Çağ'da küçük tonajlı nehir gemilerinin seyrüseferine imkan verirdi. Nehrin bugün akıttığı ortalama su miktarı, kentin içinde 5.04 m/sn.dir. Nehrin Antakya içinden geçen ve bir kanal haline getirilmiş olan yalağı, yaklaşık 2 km. uzunluğunda ve 30-35 m. genişliğin dedir.

Habib Neccar Dağı'ndan Asi'ye doğru akan iki önemli su kaynakları; kentin Kuzeydoğusunda, üzerinde Demir Kapı'nın yer aldığı, St. Piyer Kilisesi yakınından geçen ve bir sel yatağı niteliğinde olan Hacı Kuruş Deresi ile Güneybatıdaki Hamsen Deresi'dir.

Habib Neccar Dağı arasında kalan Eski Antakya'yı, XIX. yüzyıldan beri nehrin karşı tarafında, Kuzeybatıdaki düzlüklerde kurulan yeni mahallelerle büyüyerek kendi mimari karakteri içinde gelişen Yeni Antakya'ya bağlayan dört köprü bulunmaktadır. Bunlardan üçü bulundukları yer ve malzemeleri itibarı ile tamamen yeni köprülerken; asırlarca yaya ve araç trafiğine hizmet etmiş olan bu dördüncü köprü, içlerinde en eskisi olmasına rağmen, yerine modern malzeme kullanılarak yeni bir

köprü inşa edilmiştir. Diocletian zamanında yapıldığı tahmin edilen, Amik Gölü'nün Asi Nehri aracılığı ile kurutulması projesi çerçevesinde, Asi'nin genişletilmesi ve yatağının taranması çalışmaları sırasında kentin Roma Çağı'ndan beri ayakta duran bu ünlü taş köprüsü (Şeekl 4.1), 1972 yılında acımasızca yıkılarak yerine bugünkü betonarme köprü inşa edilmiştir[17].

Şekil 4.1 Roma Çağından beri Duran Taş Köprü

Şekil 4.2 Bugünkü Betonarme Köprü

Eteklerinde Antakya'nın kurulu olduğu ve tepesinde kenti çepeçevre saran sur kalıntılarını taşıyan Habib Neccar Dağı, kenti Güneybatı-Kuzeydoğu istikametinde sınırlayan bir dizi tepelerin oluşturduğu doğal bir engeldir.

Antik Çağdaki ismi Silpius olan Habib Neccar Dağı'nı da içine alan Keldağ sırası, altyapı serpantin ve gabro gibi yeşil renkli kütlelerin oluşturduğu, üst kısımlarda ise bazalt ve kalkerin hakim olduğu jeolojik bir yapıya sahiptir. Habib Neccar'ın

Kuzeybatı yamaçları, genç fayların dik basamaklar oluşturduğu parçalanmış, arızalı yüzeyler halindedir[17].

4.1.3 İklim

Akdeniz ikliminin egemen olduğu kentte, yazlar sıcak ve kurak, kışlar ılık ve yağışlı geçer. Antakya'daki iklim koşulları, kıyı şeridine kıyasla biraz farklılık göstermektedir. Bunun sebebi de, kıyı şeridi ile dağların arka kısımları ve yükseltisi fazla olan yerler arasında iklim koşullarında bölgesel farklar bulunmasıdır. Bundan dolayı sıcaklık, kıyılarda yüksek değerlerde kalır. En sıcak ortalamaların kaydedildiği yaz ayları, rüzgarın en hızlı estiği ve en çok esme sayısına ulaştığı dönem olunca; kentte yaz, kıyı şeridine kıyasla daha serin geçmektedir[18].

Meteorolojik kayıtlardan ortaya çıkan sonuçlara göre, Antakya'da rüzgarlar genel olarak hafif esinti şeklindedir. Ancak, Mayıs ayında başlayan ve Ağustos sonuna kadar devam eden rüzgar, esme sayısı ve hız itibarı ile şiddetli rüzgar niteliğinde olup hakim rüzgar olarak, güneybatıdan esmektedir[17].

Antakya'da yıllık sıcaklık ortalaması 18.2 °C'dir. En yüksek sıcaklık 26 Ağustos 1962'de 43.9 C°, en düşük sıcaklık ise 15 Ocak 1950'de -14.6 °C olarak kaydedilmiştir. Yılın 148.2 günü açık, 156.2 günü bulutlu, 60.5 günü kapalı geçmektedir. Antakya'da yaz günleri ortalaması yılda 172 gündür. Kış günü genellikle görülmez. Donlu günler yıllık ortalaması 7 gün, karlı günler yıllık ortalaması ise 0.9 gündür. Antakya'da yıllık ortalama bağıl nem oranı %69'dur.[18]

Kış aylarında en yüksek değerlere ulaşan yağışlar, sonbahar ve ilkbaharda azalmakta; Temmuz ve Ağustos aylarında hiç yağış olmamaktadır. Antakya'da yıllık yağış ortalaması 1173.4 mm.dir. Kısa bir süre içinde kentin sokaklarını dereler haline getiren bahar yağmurları meşhurdur.

4.1.4 Ulaşım

Antakya çağlardan bu yana coğrafi konumu itibarı ile çok önemli bir konuma sahip olmuş, Ortadoğu ülkelerine köprü görevi yapmıştır.

M.Ö. 3000'de Anadolu'dan Amik Ovası kanalıyla Filistin'e doğru bazı kavimlerin hareket ederek, Mısır'a kadar uzanan Güney-Kuzey doğrultusunda ticaret aksını meydana getirmiştir. Filistin ve Suriye sahillerini takiben Güney Anadolu'ya gelen yollar ile bu yöne dik olan ve Mezopotamya'dan gelerek Akdeniz'e ulaşan yollar, bu

bölgeden geçmek zorunda idi [19].

Grekler, Makedonlar'ın bölgeyi istilasına kadar aynı ticaret yollarını

kullanmışlardır. Ticari trafiğin zaman içinde gelişmesi bu bölgenin askeri yönden kontrol altında bulunması zorunluluğunu getirmiştir [17].

Sezar döneminde yapılan yollar ve özellikle Kolonadlı Caddenin uzunluğunun 4 km. olduğu bilinmektedir. Kent planlanırken kentin her noktasına ulaşabilecek nitelikte yollar, köprüler yapılmıştır. Bugün de kentte var olan köprülerden 3'ünün konumu ve malzemesi yenidir. 1972'ye dek yaya ve araç trafiğine açık olan M.S.III.yy.da Roma İmparatoru I.Diocletionus tarafından yaptırılan ve üç ayağından birinde Roma Kartalı kabartması bulunan antik köprünün yıkılmasından sonra yerine yapılan köprünün malzemeleri yenidir [8].

Antik Çağdaki Kolonadlı Cadde, yerini 1936 yılında Hatay ili Fransız mandası altındayken inşa edilen, şehri Kuzeydoğu-Güneybatı yönünde ikiye ayıran Kurtuluş Caddesi'ne bırakmıştır. Ulaşım Kolonadlı Cadde dışında şehir içinde patika yollarla, konut alanlarında ise dar sokaklarla gerçekleştirilmiştir. Asi Nehrinde kayıkla şehir içi ulaşım yapılmıştır. Deniz yolu ise kente bir günlük yürüyüş mesafesindeki Seleucia Pierra (Çevlik) kasabası limanı ile olmuştur.

19.yy.da şose yollarla sağlanan kent ulaşımı, 1935 yılında kent çevresinde 464 km. taş şose ve 130 km. asfalt yol ile sağlanmaya başlamıştır. İlk modern asfalt yol Fransızlar tarafından Antakya-İskenderun arasında yapılmıştır. Ayrıca eski dönemde yapılmış toplam 45 km. uzunlukta dağ şoseleri vardır.

Antakya kent dışı ana ulaşım bağlantısı, karayolu ile sağlanmaktadır. Kentin bölgesel bağlantısı Kuzey-Güney yönünden geçen 825 ve Samandağ iskelesinden başlayan ve Cilvegözü sınır kapısında sonlanan 420 numaralı Devlet Karayolları olmaktadır. Ana caddesi dünyanın en önemli yollarından biri olan E-5 karayoludur. Ülkenin her tarafı ile ulaşım ilişkisi çeşitli güzergahlar etrafında kurulmuştur. Suudi Arabistan ve Suriye'ye karayolu ile bağlantısı vardır. Şehir içi ve kırsal yerleşim alanlarına ulaşım karayoluyla minibüs, dolmuş veya otobüsle sağlanmaktadır [20].

Kente demiryolu, denizyolu ya da havayolu ile ulaşım yoktur. Motorlu taşıtlar, şehir merkezinden uzaklaştırılıp yaya ulaşımına teşvik ediliyor olsa da, tüm toplu taşıma araçları ve özel araçlar trafik yoğunlunu gereksiz biçimde arttırmaktadır.

4.2 Konya'nın Fiziki Tanımı

4.2.1 Coğrafi konumu ve sınırları

Türkiye'nin en büyük ilinin merkezi olan Konya, 32 Doğu boylamı ve 37-56 kuzey enlemindedir. Orta Anadolu Bölgesinin en önemli kültür merkezlerinden biri olan Konya, önemli ulaşım akslarının kavşağı durumundadır. Marmara-Doğu Akdeniz ve Güney Doğu Anadolu, Ege-Doğu Akdeniz ve Güney Doğu Anadolu, Anlatya turistik bölgesi ve Doğu ve Kuzey Anadolu bölgelerini birbirine bağlayan kavşak olduğu gibi. Anadolu-Bağdat demiryolu hattının da üzerinde bulunmaktadır [21].

4.2.2 Topografya

Konya, Orta Anadolu Platosu olarak adlandırılan ve Doğu ve Batısındaki tepelerle sınırlanan yüksek yaylanın üzerindedir. Kendi içinde ayrıcalıklar gösteren bir kaç havzadan oluşan bu platonun, Konya Ovası olarak adlandırılan kısmı, kapalı bir havza görünümündedir. Kendi içinde hafif engebeler taşıyan Konya ili, Meram Çayının büyük birikinti konisi üzerinde kurulmuştur. Kent ortalama 1024 m.' yüksekliğindedir. En yüksek noktası Alaaddin Tepesi (1080 m.) en alçak yeri ise Aslım bataklığı (975 m.)dir. Ovanın batıya meyli % 0.3'tür. Ova doğuda Toros dağlarının Kuzeybatı ve Güneydoğu uzantılarıyla, Sille suyunun sebep olduğu Aslım bataklığı, Güneyde ise Alakova bataklığı ile sınırlanmıştır. Mercan çayı konisinin sonunda ise eski bir göl tabanı olan pürüzsüz bir düzlük halinde Konya Ovası başlar [22].

4.2.3 İklim

Akarsu olarak taşkın özelliği olan ve Akdağın güney yamaçlarından doğan Meram Çayı (50 km) ile Sille suyu ovanın belli başlı akarsularıdır. Bugün Meram Çayının Altınap'a barajı, Sille suyunu ise Sille barajında toplayarak ovanın sulanması yoluna gidilmektedir. Doğal bitki örtüsü steptir. Torosların havzaya dönük yamaçlarında az miktarda maki ve ormana rastlanır.

Özellikleri bakımından, Orta Anadolu'nun kara iklimi özelliklerini taşıyan Konya, kış aylarında bölgeye yerleşen ve bahar mevsimine kadar etkisini devam ettiren yüksek basınç nedeniyle, bölgeden farklı bir yağış grafiği çizer. Konya'nın 335.6 mm. yıllık yağış ortalaması, bölgenin daha altındadır. En fazla yağışın 501 mm. ile 1942'de en az yağışın ise 144 mm ile 1932 yılında düştüğü saptanmıştır. En az yağış

alan aylar ise Temmuz ve Ağustos'tur. Yağışlı gün ve sayısı 84 tür.

Toplam yağış: % 11.5 yaz aylarında, % 19.2 Sonbahar aylarında, % 35.8 ise Kış aylarında, kalanı da ilkbahar aylarında düşmektedir. Ancakış aylarında düşen bu % 35.8'lik yağışın büyük bir bölümü kar olarak düşer. Kasım aylarında başlayan karlı günlerin Nisan ayına kadar devam ettiği olmaktadır. Şubat aylarında ortalama 66 cm olan kar kalınlığı gün olarak % 24.1 oranında kalmaktadır.

Kış ortalamalarının düşük olduğu Konya'da en soğuk ay olan Ocak ortalaması -0.9°C'dir. En sıcak aylar Temmuz ve Ağustos ayları olup, ortalama 23°C olmaktadır. Böylece en soğuk ve en sıcak aylar arasındaki ısı farkı 24°C ye varmaktadır. Toplam yıllık ısı ortalaması ise: 11.4°C'dir. Mevsimler arası sıcaklık dağılımı ise şöyledir: ilkbahar; +10.6°C, Yaz; + 22.0°C Sonbahar; +12.3°C Kış; +1.0°C sıcaklığın günlük değişimine gelince; günlük sıcaklık farkları diğer bölgelere oranla, oldukça yüksektir. 27.61 °C sıcaklık farklarının 24 saat içinde 25.0°C nin üstünde olduğu gün sayısı 112.4 dür [21].

Don olayları ise; Eylülde başlar 107.1 gün süreyle yerler dondur. En çok görüldüğü aylar ise; Ocak, Şubat, Mart, Kasım ve Aralık aylarıdır ki en kuvvetli donların görüldüğü ve ortalama altı gün süreyle yerlerin donduğu Ocak ayında toprak altı ısı -0°C nin altına düşer. 30 cm. derinlikte toprak, Oca aylarında -4.2°C, Şubatta ise -1.0°C'dir. Yüksek sıcaklığın başladığı Mart, Nisan hatta Mayıs aylarında da don olayların devam etmesi bölgeye has özelliklerdendir [22].

Yıl boyunca esen, Kuzey yönünden doğan rüzgarlar, Konya'nın önemli rüzgarlarıdır. Lodos yalnız Kış boyunca Güneyden esen rüzgarlardır. En hızlı olanı Güneybatı rüzgarlarıdır. Orta şiddette fırtınalar Ocak, Mart, Nisan en fazlada Haziran aylarında görülür (14.9 m/sn. Kuzey).

Nem oranı oldukça düşük olan Konya'nın yıllık ortalama nispi nemi % 60 tır. Nem miktarı Aralık ayında maksimum, Ağustos ve Temmuz aylarında ise minimum (Kaydedilen en düşük nispi nem % 4 tür). Çevrenin mutlak nemi ise yılda ortalama 6.0 gramdır, Sıcaklıkla doğru orantılı olan mutlak nem, yaz aylarında maksimuma erişir [21].

4.2.4 Ulaşım

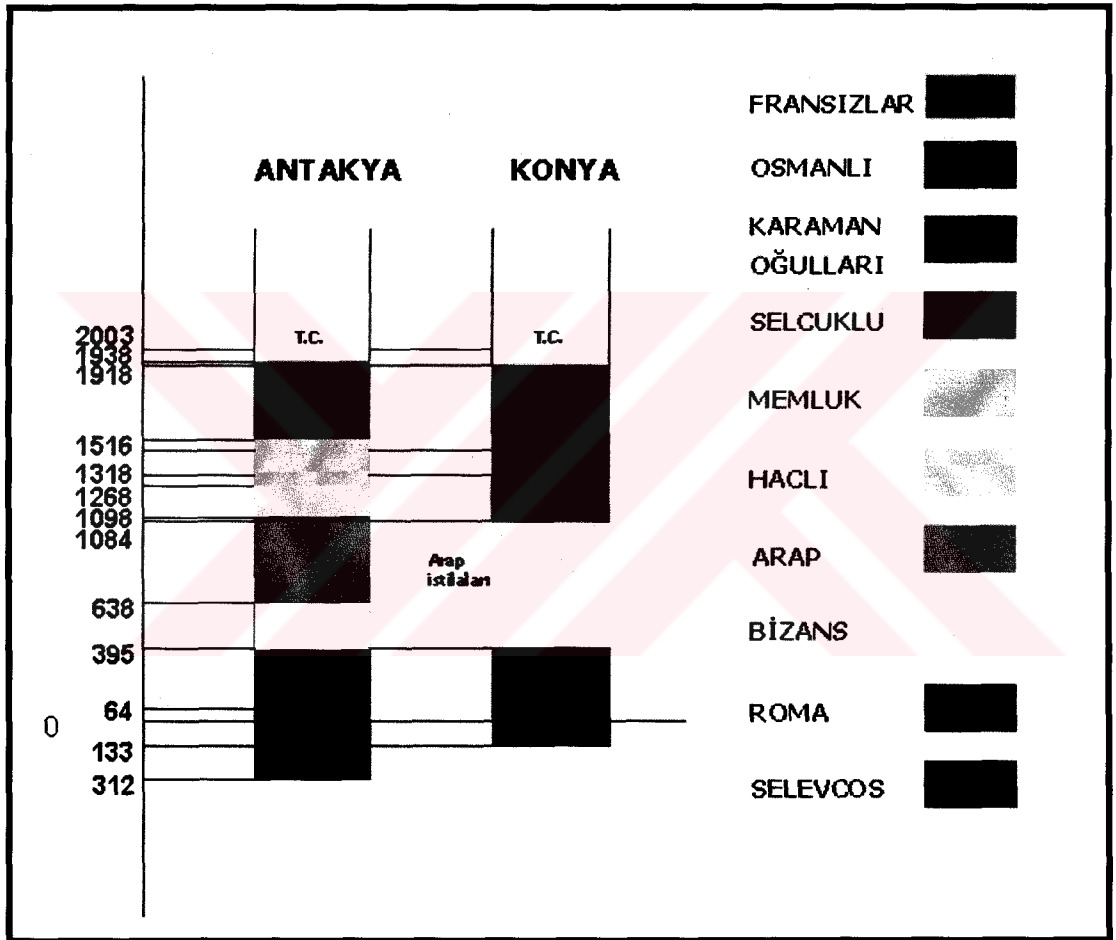
Konya, konum olarak, Anadolu'nun ağırlık merkezinde ve Doğu ile Batı, Güney ile

Kuzey bağlantısını sağlayan önemli kavşak noktalarından biri üzerinde bulunmaktadır. Bağdat demiryolu hattı ile, Afyon, Eskişehir, İstanbul, Adana gibi önemli merkezlere bağlanan kentin, şehirlerarası ulaşım yükünü, Karayolu taşımaktadır. Kuzeyde Ankara, Kuzeybatıda Afyon-İstanbul, Doğuda Ereğli i-Aksaray, Güneyde Adana-Karaman, Batıda Isparta, Antalya karayolu bağlantıları ile, ülke geneli ile kolay ve güçlü bir ulaşım ilişkisine sahiptir [21].

5. BÖLÜM ANTAKYA VE KONYA ŞEHİRLERİNİN TARİHİ VE TARİHSEL SÜREÇTE KENTSEL DEĞİŞİMLERİ

Antakya ve Konya'nın tarihsel süreç içerisinde yönetimi ve etkisi altında kaldığı medeniyetler (Şekil 5.1) yönetim süreleri ile karşılaştırmalı olarak verilmiştir.

Şekil 5.1 Antakya ve Konya'nın Tarihte Etkisi Altında Kaldığı Medeniyetler

5.1 Antakya'nın Tarihi ve Tarihsel Süreçte Kentsel Değişimi

5.1.1 Tarih Öncesi çağlarda Antakya Yöresi

Yapılan arkeolojik kazılar kuzey Suriye'de M.Ö. 4. binde ve 3. bin başlangıcında birbirine bitişik kültür çevrelerinin oluştuğunu ve M.Ö. 3. bin dolaylarında bu

bölgede küçük kentler (kent devletleri) halinde bir yerleşmenin başladığını göstermektedir.

Amik Ovası'nın doğusunda, Antakya-Haleb yolu yakınında bulunan Tell-Tayinat ve özellikle Tell-Açana'da (Alalah), 1934 yılından bu yana yapılan kazılarda ortaya çıkarılan avlulu, dikdörtgen planlı ve çok odalı evler ile tapınaklar, ön avlulu saraylar ve savunma yapıları, M.Ö. XVIII.-XII. yüzyıllar arasında inşa edilmiş binalardır. Ayrıca, Tell-Açana yerleşme höyüğündeki kazılarda ele geçirilen parçalar, buraların Kalkolitik Çağ'dan beri, (M.Ö. 5000-4000) bir yerleşim bölgesi olduğunu göstermektedir.

M.Ö. XVII. yüzyılın sonlarına kadar Mısır hakimiyetinde kalan bölge, bu tarihten itibaren Hurriler ve Hititler tarafından istila edilmiştir. Hitit İmparatorluğu'nun M.Ö. 1200 yıllarında parçalanmasından sonra güneyde kurulan Samal Prensligi'nin iki yüzyıl kadar bağımsızlığını koruması ve M.Ö. 700 tarihinde Asur egemenliğini kabul etmesi ile bölge Asur yönetimine geçmiştir.

Büyük İskender ile başlayan Makedon istilasından önce Grek tacirler tarafından, Antakya'nın bulunduğu yerin bir durak noktası olarak kullanılmış olması ihtimal dahilindedir. Antik Çağ'daki adı Orantes olan Asi Nehri'nin o çağlarda küçük gemiler için seyrüsefere uygun olması ve Antakya'nın nehir yolu ile Akdeniz'e bir günlük mesafede oluşu bu ihtimali kuvvetlendiren faktörlerdir [17].

5.1.2 Helenizm Döneminde Antakya

5.1.2.1 Seleucous Döneminde Antakya

Büyük İskender'in M.Ö. 323'de ölümünden sonra imparatorluğun yönetimini ve topraklarını paylaşan generallerinden Antigonos ve Seleucus I Nicator arasındaki iktidar mücadelesinde, bu iki kumandanın, M.Ö. 301 yılı Ağustos ayında İpsus'da (Puhut yöresinde bir düzlük) yaptıkları savaş Antigonos'un mağlubiyeti ile sonuçlanınca Suriye ve Mezopotamya, Seleucus yönetimine geçti. Bu savaş sırasında Seleucus'un yönetim merkezi Tigris (Dicle) kenarındaki Seleucia, Antigonos'un yönetim merkezi ise Antakya'nın 8 km. kadar kuzeyindeki Antigonía isimli kentlerdi.

İpsus savaşından sonra Mezopotamya'dan Akdeniz'e kadar uzanan çok geniş bir bölgenin kontrol altında tutulmasının getirdiği zorunluluk, Seleucia'nın yeri

bakımından çok içerilerde olması nedeniyle artık krallığın yönetim merkezi olarak kalmasını imkânsız hale getirmişti.

Bu durum Seleucus'un, krallığın merkezini daha batıya taşımasını, kendine oralarda uygun bir yerde yeni bir başkent kurmasını gerekli kıldı. Bu amaçla Akdeniz'in en güzel limanlarından biri olan Seleucia Pieria'nın bulunduğu yer, topografyası, deniz ulaşımına açık oluşu, zapt edilmesi zor bir akropole sahip olması gibi özellikleri nedeniyle uygun bulundu ve M.Ö. 300 yılı Nisan ayında Seleucia Pieria (bugün Antakya'nın kazası olan Samandağ, daha eski ismi ile Süveydiye) başkent olarak kuruldu. Krallığın yönetimi Tigris kenarındaki Seleucia'dan, deniz kenarındaki Seleucia'ya taşındı.

Antigonia'ya kıyasla su kaynakları açısından son derece zengin olan Daphne'ye (Harbiye) 6 km. mesafede bulunan Antakya kentinin bulunduğu alan, Orontes (Asi Nehri) kıyısında olup denizden 22 km. mesafede, bir günlük nehir yolculuğundan sonra Akdeniz'e ulaşılabilen bir bölgede idi. Ayrıca denizden gelecek saldırılara karşı emniyet açısından yeteri kadar içeride bulunuşu yanında, Seleucia Pieria ile arasındaki mesafenin, bir askeri birlik için bir günde kat edebilir oluşu yer seçimini etkileyen diğer avantajlar arasındadır.

Kentin kuruluş merasimleri M.Ö. 300 yılının Mayıs ayının 22'sinde, Seleucus hükümdarlığının 12'nci yılında, Seleucia Pieria'nın kuruluşundan tam bir ay sonra yapılmış ve kentin inşasında tahrip edilmiş olan Antigonia kentinin taşları yapı malzemesi olarak yeniden kullanılmıştır.

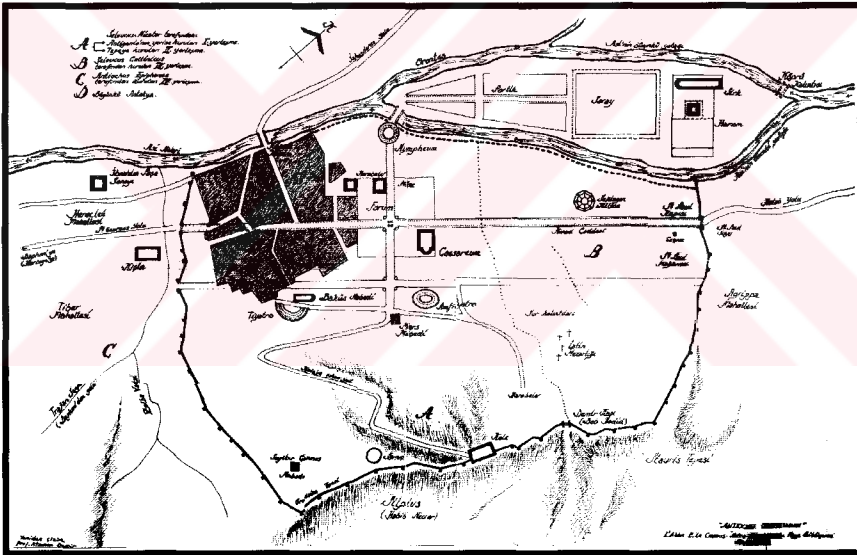
Antik kentlerin bir çoğunda olduğu gibi, kuruluşunda dinî bir temele dayanıldığı görüşü dikkate alınırsa Antakya'nın kuruluşu Malalas'a göre şöyle olmuştur: M.Ö. 300 yılı 23 nisanında, Casius Dağına çıkan Seleucus I Nicator yeni kuracağı kentin yerini gösterecek bir işaret vermesi dileği ile Zeus'a bir kurban keser. Bir kartal kurban etini kapar ve bir süre uçtukten sonra eti bırakır. Böylece Seleucia Pieria'nın kurulacağı yeri Zeus'un gösterdiğine inanılır.

Aynı inanç ile Antakya için de bir işaret arayan Seleucus, Antigonia'ya giderek, Antigonus'un yaptırdığı mabedde Zeus'a bir kurban daha keser ve ondan kendisine bir yol göstermesini diler. Yeni bir kent mi kurmalıdır, yoksa Antigonia'yı yeniden imar ederek ismini değiştirmekle mi yetinmelidir? Kartal kurban etini kaparak uçar ve Antigonia'dan başka bir yere konar. Zeus'un, yeni kurulmasını istediği kentin

yerinin burası olduğuna inanılır ve M.Ö. 300 senesi 27 mayısında Iopolis'in karşısında, Silpius eteğinde kentin temelleri atılır ve yeni kente Seleucus'un babası (ya da oğlu) Antiochus'un adı verilir: Antiochia [17].

Seleucus I. Nicator'dan (M.Ö. 312-280) sonraki Seleucus krallar döneminde kent, yeni yerleşmeler ve yapılar ile giderek daha büyük ve daha mamur bir görünüm kazanmaya başlamıştır. Antakya'nın kuruluş yıllarını da Seleucus Kralı'nın yönetim merkezi Seleucia Pieria idi. Seleucus I Nicator'un ölümünden sonra hükümdar olan oğlu Antiochus I. Soter (M.Ö. 281/0-261) döneminde, yönetim merkezi Seleucia Pieria'dan Antakya'ya taşınmış ve bundan böyle Antakya, Seleucus İmparatorluğu'nun yeni ve son başkenti olmuştur.

Antakya'da ilk Seleucus yerleşmesi, bugünkü kentin kuzey kısmında, Asi Nehri boyunca, Seleucia Pieria'dan gelen yol ile kolay bağlantı kurabilecek bir alanda yer almakta idi.

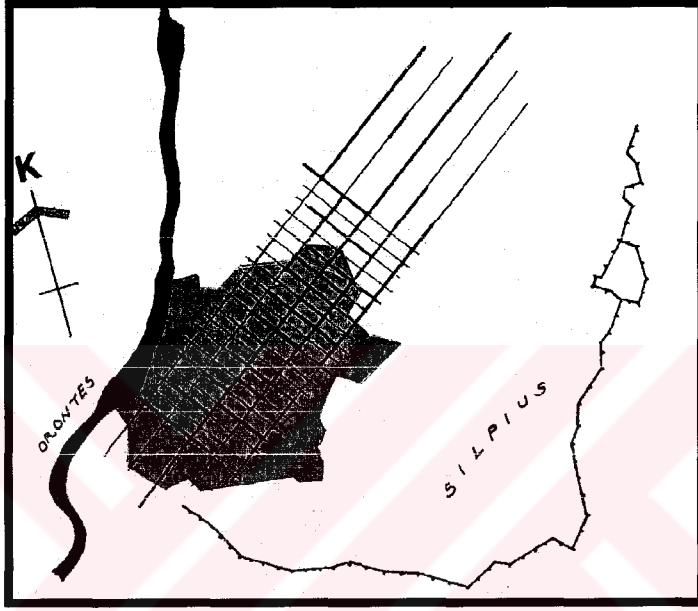
Şekil 5.2 Antakya'nın Antik Çağdaki planı.[17]

Kuruluşunda uygulanan şehircilik nizam ile Antakya, Helenistik Çağ kentlerinin tipik bir örneğidir. Miletos'da doğmuş mimar ve şehirci Hippodamos'un geliştirdiği şehircilik nizam olduğu için şehircilik tarihinde "Hippodamos tarzı plan" olarak isimlendirilen ve Helenistik Çağ'da kurulan bir çok kentte uygulanmış olan belirli bir disiplin içinde birbirine dik ve paralel cadde ve sokakların meydana getirdiği yapı adalarından oluşan "ızgara plan"dır.(Bkz. Şekil 5.3)

Bu disiplin içinde kurulan kentlerde sokaklar kuzey-güney ve doğu-batı doğrultusunda gelişmekte idi. Ancak bu yönlendirme sabit bir kural olarak

uygulanmamıştır. Topografyanın getirdiği zorlamalar karşısında sokaklar bazen başka yöne açılabilirdi. Her türlü arazide uygulanan ızgara plân bu nedenle, düz arazilerde çok sade bir Şema halinde oluşurken, arızalı arazilerde kurulan kentlerde ise hareketli bir çözüm buldu.

Antakya'da topografik koşullar nedeniyle sokakların doğu-batı, kuzey-güney kuralına uymadığı ve şehir plânının bu sebepten düzgün olmayan bir dikdörtgen içinde geliştiği anlaşılmakta.

Şekil 5.3 Antakya'nın Antik Çağdaki Yol Şeması[17]

Antakya'da sokakların, kış aylarında güneşi, sıcak yaz günlerinde ise Asi Vadisi'nden eserek kenti nispeten serinleten rüzgâr alacak şekilde yönlendirilmiş olduğunu görmekteyiz Antakya'nın Antik Çağ'daki plân şeması incelendiğinde, güneybatı-kuzeydoğu doğrultusunun, sokakların hakim rüzgâr alması yönünden en elverişli istikamet olduğu anlaşılmaktadır. Bu husus, kentin kuruluşunda uygulanmış olan şehircilik nizamından günümüze izleri kalmış olan bazı sokak istikametlerinin ortaya koyduğu bir gerçektir. Aralarında 112 m. mesafe bulunan sokaklara dik olmak üzere 56 m. aralıkla gelişen diğer yollar arasında kalan yapı adaları kent plânının (daha dorusu ızgaranın) ana şemasını oluşturmaktaydı. Izgara plânlı kentlerde sokaklar, genişlikleri itibariyle Ya birbirine dik ve aşağı yukarı aynı ölçüde Ya da geniş caddeler ve buna dik, fakat daha dar sokaklar halinde, planlanırdı. Birinci nizam, Helenistik Çağ'da Ege'de ve Suriye'de kullanılmış olduğundan bu tip ızgara plânlara Ege Tipi denilmektedir. İkinci nizam, İtalya ızgara planının özelliğidir.

Antakya, kenti boydan boya kesen GB-KD doğrultusundaki ana eksenin iki tarafında gelişen kent modeline örnek teşkil ederken, Laodiceia-ad-Mare ile, Büyük İskender tarafından kurulan kentler içinde en ünlüsü, muhteşem caddeleri ile İskenderiye, birbirini dik kesen eksenlerin oluşturduğu kent modeline örnektir. İskenderiye'de uygulanan şemanın, Seleucus kentlerine örnek olması ve onlar zaman içinde etkilemesi, Antakya'nın da daha sonraki gelişmesi içinde, birbirine dik iki eksenli kent temas haline gelmesine neden olmuştu. Laodiceia ad-Mare, Douro-Europus, Apameia, skenderiye ve Antakya, Büyük İskender ve onun halefleri Seleucus'lar tarafından yerleri askeri, ekonomik ve idari verilere göre tayin edilmiş, belirli bir program, belirli bir gaye ve standart içinde, aynı şehircilik nizam altında "seri üretim" niteliğinde kurulmuş, Helenistik Çağ kentlerinin tipik örnekleridir. Strabo'ya göre, Seleucus kralları tarafından kurulan bu dört şehir Antakya, Seleucia Pieria, Apameia ve Laodiceia-Ad-Mare, sahip oldukları limanlar ile sahili karaların içine başlayan ve bir dizi oluşturulan kardeş kentlerdi.

Antakya'nın kuruluşu çalışmalarında Seleucus I Nicator tarafından, yapıların süper vizyonu ile görevlendirilen üç kişi, Attaeus, Perittas ve Anaxicrates aynı zamanda kuruluşu ile ilgili kayıtlar da tuttular. Surların yapılması görevi mimar Xenaris'a verildi.

Kent plânının uygulanmasında kulelerin yerlerinin belirlenmesi için fillerden yararlanıldığı. Sokak istikametlerinin işaretlenmesinde buğday kullanıldığı, Libanius'un verdiği bilgiler arasındadır.

Agora, bugünkü çarlar bölgesinde kurulmuştu ve boyutu Douro-Europus'da olduğu gibi takriben 160 m. x 147 m. idi. Belli başlı sivil yapılar Agora etrafında toplanmıştı. Helenistik Çağ'da kurulan diğer kentlerle yapılacak benzetmeye göre, Zeus adına bir mabed'den başka diğer tanrılar için mabetler, sivil yapılar (özellikle hamamlar gibi) inşa edilmiş olması gerekmektedir. Bunlar arasında Bouleuterion (şehir idare meclis binası) ve bir tiyatronun inşa edildiği hakkında herhangi bir bilgi yoktur. Helenistik Çağda, kralın oturduğu yerin (saray), kendine özgü bir plânı yoktu. Biraz büyük bir ev (konak denebilir) bu görevi yapardı. O nedenle kuruluş çağında Antakya'da bir "saray"dan bahsetmemek gerekir [17].

Helenizmin siyasal ve sosyal etkinlikleri mimarlığın yanı sıra güzel sanatlarda da kendini göstermiş, M.Ö. 3. Yüzyıl sonlarında heykeltraş Evthykhides'in Antioch için

yaptığı “Tykhe” heykelinin kopyası vatikan’da muhafaza edilmektedir. Heykelde Antioch ilahesi kayalıklar üzerine oturmuş ve ayaklarını dalgalar arasından çıkan nehir ilahı “Orantes” üzerine koymuştur. Heykelde ilahe (din unsuru) tabiat ile ahenkli bir şekilde birleştirilmiştir [23].

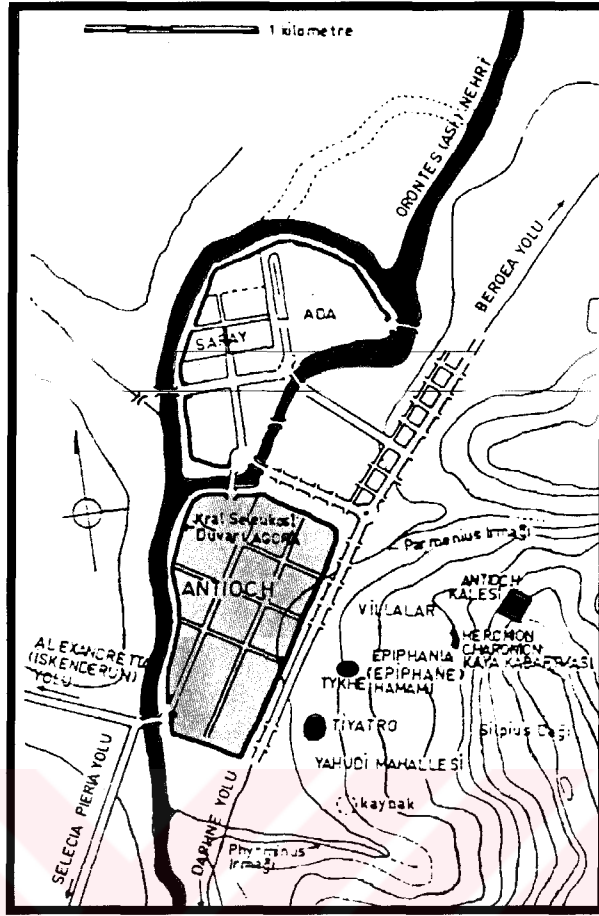
Antakya’nın ilk sakinleri yerli Suriyeliler, Makedonlar, Atinalılar, Giritliler, Kıbrıslılar, Antigonia’nın eski sakinleri, Argivele ve Heraclidler (ki bunlar Silpus ile Daphne civarının sakinleri idiler), bir kısım ve emekli askerlerden oluşan heterojen bir topluluktur. Avrupa kökenli olanlar ile yerli halk, ayrı ayrı mahallelere yerleştirilmişti. Malalas, Atinalı ve Makedonların toplamının 5300 kişi olduğunu söylerken, bu sayının sadece yetişkin erkekleri ifade edip etmediğine dair bir açıklama vermemiştir. Bu rakamın, aile reisi sayısını göstermesi halinde Antakya nüfusunun (esirler hariç olmak üzere), 17000-25000 civarında olduğu tahmin edilebilir [23].

Antioch’ta kölelik müessesesinin varlığı, kentte kurulan esir pazarlarından anlaşılmaktadır. Kentin diğer bir gelir kaynağı, Antioch ta yerleşen Yahudilerden fide olarak alınan senelik 300 kese gümüşdür [24].

Seleucus krallığında 18 ayrı millet, karşıt fikirlerle bir arada yaşamıştır. Başkent Antioch kent büyüklüğü ölçülerinde etrafı surlarla çevrili dört büyük mahalleden oluşmuştu. Antioch halkı Antioch’a Seleucus krallığı döneminde “Tetrapolis”(Dörtkent) adını vermişti.[24]

İlk çağ kentlerinde büyük kara ve deniz yolu üzerindeki kentlerin taşıma kolaylığından dolayı zenginleşmesi, Kral yolu ve Akdeniz-Semerkant transit ticaret yollarının Antakya’dan geçmesi sonucu kent orta ve uzak doğunun ticaret merkezi olmuştur

İlk çağ ticaretinin gelişmesinin bir diğer ön koşulu ulaşım sisteminde güvenliğin sağlanmasıdır. Seleucos I kentin etrafını surlarla, kentteki dört büyük mahalleyi yüksek duvarlarla çevirmiş ve kentin ulaşım sistemindeki güvenliğini sağlamıştır [23].

Şekil 5.4 Seleukos Krallığı döneminde Antakya'da (Antioch'ta) yapılan yapılar.[23]

5.1.2.2 Roma imparatorluğu döneminde Antakya

Anadolu ve Kuzey Suriye'de siyasal birliği yeniden kuranlar Romalılar olmuştur. M.Ö.21 tarihinde Roma yönetim örgütü kurulunca, bölge bütünüyle Roma İmparatorluğuna katıldı. İmparator Augustus (M.Ö.31-M.S.14) siyasal birliği sağladıktan sonra, Anadolu ve Kuzey Suriye'de Roma kültürünü yaymayı amaç edinmiştir [23].

M.Ö. 64 yılında kentin Roma egemenliğine resmen girmesi ile Antakya tarihinin altın çağı başlamış oldu. Bu tarihten hemen önce, M.Ö.67 yılında Asi üzerindeki adada inşa edilen bir saray ve bir circus, Roma medeniyetinin Antakya'daki ilk işaretleridir.

M.Ö. 47'de Antakya'ya gelerek kente bağımsızlığını veren Caesar, Caisarion (Caesareum) adıyla anılan büyük bir mabed ile, Silpius eteklerinde bir amfitiyatro, bir su kemeri ve bir umumi hamam inşa ettirdi.

Augustus dönemindeki (M.Ö. 31-M.S. 14) en önemli olay, bundan sonra her dört yılda bir tekrar edilecek olan "olimpiyat oyunlarına başlanmasıdır. Bu imparator zamanında kent, birçok yeni toplumsal binanın inşa edilmesi ile daha mamur hale getirilmiş ve bunun sonucu olarak nüfus artmıştır. Antakya'nın bu yüzyıldaki nüfusu 300 000 ile 600 000 arasındaki bir rakamdı [17].

Bu dönemin en önemli imar faaliyeti kenti boydan boya geçen ve 2 Roma mili (1 Roma mili=1478 m.) uzunluğunda olduğu Malalas'tan öğrenilen, ünlü "kolonadlı cadde"nin inşasıdır. Helenistik Çağ kentlerinde bir yenilik olarak ortaya çıkan, ancak doğu orijinli bir fikir gibi görünen kolonadlı caddeler, Yunan ve Roma dünyasında pek rağbet görmüştür. Döşemesi mermer kaplı olan bu caddenin kolonadlar Tiberius Claudius zamanında tamamlanmıştır. Birbirini dik olarak kesen iki ana aksın kesime noktasına, üzerinde imparator Tiberius'un heykeli bulunan Tetrapiyla dikildi. Cadde bronz heykellerle, kolonadlar da mozaiklerle süslendi. Caddenin yol kısmının genişliği 9.60 m, iki tarafında yer alan kolonadlar ise 10'ar m genişliğinde idi. Bu caddenin inşasından sonra, caddenin iki tarafında gelişen mahalleler sayesinde kent büyüdü ve nüfusu arttı [17].

Antakya doğu illeri ile daima ilişkili olmuş, bu ilişki kent yaşamını ve kent ekonomisini etkilemiştir. İmparator Augustus'un ilgi ve emri ile M.Ö.6'da Romalılar İç Anadolu yol inşası işine başlamışlar ve ilk planda İç Anadolu'yu Ege Bölgesindeki yollara ve Suriye üzerinden Mısır'a bağlamaya çalışmışlardır. Öncelikle Konya'yı Antakya'ya bağlayan ve ayrıca Kayseri çevresinden doğuya, Fırat Havzasına uzanan iki yol daha yapmışlardır. Bu yol ağı ile doğu ilişkileri güçlenen Antakya, İmp. Augustus döneminden itibaren "diplomatik merkez" niteliğini de taşımıştır [24].

İmparator Augustus, Agrippa ve Tiberius (M.S.14-37) döneminde Antakya Roma Suriye'sinin metropolisi olmuştur. Augustus stratejik önemi nedeniyle, Antakya'ya özel bir statü tanımış ve ticaret açısından "antononomous" (otonom) bölge olmuş tur .Kentın idarecisine "Procurator" unvanı verilmiş ve Procurator yalnızca Roma İmparatoruna sorumlu olmuştur [23].

imparator Tiberius döneminden sonra Antakya'nın fiziksel yapısı değişmiş, kent Helenistik yapıdan "Greko-Romen" yapıya geçmiştir.

Etnik ve dini yapı bakımından karışık nüfusu, her yöne giden yolların kesime noktasında önemli bir ticaret merkezi oluşu, doğu ve batı kültürlerinin birleşme noktasında bulunması, Antakya'nın, Hristiyanlığın yayılmasında bir propaganda merkezi haline gelmesine neden olan faktörlerdir. İsa'nın ölümünden sonra, Hristiyanlığı yayma çalışmaları içinde önce Pavlos (Havari Aziz Pavlos) ve Barnabas, daha sonra Antakya kilisesinin kurucusu ve ilk rahibi sayılan Petrus (Havari Aziz Petrus), Antakya'ya geldiler. Hristiyan aleminde Roma, İskenderiye ve Antakya, en çok hürmet edilen dini merkezlerdi.

VII. yüzyılda, Hristiyan cemaatin bol olduğu ve "patriklik" merkezinden biri Antakya idi. Diğerleri Roma, İskenderiye, Kudüs ve İstanbul'daydı. IV. yüzyıldan itibaren, Yeni Roma adı ile anılan İstanbul'un, Hristiyan camiası içindeki şöhreti giderek yükseldi ve Roma'dan sonra ikinci büyük dini merkez durumuna geldi. [17]

Hristiyan alemi için, Kudüs ve Roma gibi kutsal bir yer olması nedeniyle, Papalık tarafından 1963 yılında, bir "hac yeri" olarak kabul edilen ve Petrus'un Antakya'ya geldiğinde vaaz verdiği yer olarak Hristiyanlığın ilk mabetlerinden biri sayılan, Antakya-Reyhanlı yolundaki bugünkü adıyla "St. Piyer Kilisesi"nde (Aziz Perrus Grottosu), her yıl 29 Haziran günü, İstanbul'dan ve çevre illerden gelen çok sayıda din adamı ve Hristiyan cemaatin katıldığı ayin yapılır.

Roma Çağında, nüfusu yüz binleri bulan bir kent olarak imparatorların gözdesi haline gelmiş. Antakya, Antik Çağa Doğunun Kraliçesi lakabıyla anılır.II. yüzyıla doru Antakya, Roma ve İskenderiye'den sonra imparatorluğun üçüncü büyük metro polisi durumunda idi. imparator Trajan (98-117), Harbiye'den kente su getiren ve kalıntılar günümüze kadar gelmiş olan su kemeri ile büyük bir hamamın inşasını başlatmıştır.

Bu imparator zamanında 115 yılında vuku bulan şiddetli bir deprem Antakya ve Daphne'de büyük ölçüde tahribata neden olmuş, çok sayıda insan ölmüştür. Depremden hasar gören kolonadlı cadde onarılırken, Daphne'de Zeus ve Artemis adına mabedler inşa edilmiştir.

İmparator Antoninus Pius (138-161) döneminde, kentin hemen hemen tamamen tahrip eden büyük bir yangın çıkmıştır. imparator Marcus Aurelius (161-180), 115 yılındaki depremde yıkılan Contenarim isimli büyük hamam yeniden inşa ettirirken, imparator Commodus (180-192), kendi adına bir hamam bir mabet ile, sporcuların

çalışması için üstü örtülü bir yap (Xystos), İmparator Didius Julianus (193) ise ortalama 900 m2 boyutunda, dikdörtgen ekinde kapalı bir güre alan (Plethrion) inşa ettirmiştir.

İmparator Büyük Konstantin'in (Constantinus Magnus, 306-337) Antakya'da inşa ettirdiği en önemli yapı, 327 yılında başlanıp 341'de tamamlanmış olan, sekizgen planlı, iki katlı büyük kilisedir. Büyük Konstantin dönemi, imparatorluktaki eyaletler arası ticaret yanında Hindu ve Uzak Doğu ile ticaretin geliştiği, bu nedenle Antakya'da ve diğer Suriye kentlerinde refah seviyesinin yükseldiği yıllardır [17].

Kentin ana ulaşım sistemindeki konumu, Augustus döneminde otonom bölge olması, doğu ile olan siyasi ticari ve ekonomik ilişkileri sonucu Romalılar döneminde kazandığı yeni kurumsal yapısı ticari ve ekonomik yaşamı canlandırmıştır [23].

Roma imparatorluğunu İ.S. 395'te ikiye bölen İmparator Teodosius, Oğlu Arkadius'u Doğu Roma imparatorluğunun başına getirmiştir. Doğu Roma İmparatorluğu sınırları içinde kalan Antakya Doğu Roma eyaleti konumuna gelmiştir.

Roma döneminde yapılan belli başlı yapılar yerleriyle haritada gösterilmiştir.(şekil 5.5) 1 Cezar (Kosissanon) Bazilikası,2 Cezar Anfityatırı, 3 Patheon (Olimpiyat Alanı Girişi),4 Cezar Hamamı, 5 Olimpiyat Alanı, 6 Augustus Bazilikası, 7 Halk Hamam (İmp. Agcippa tarafından yaptırılan), 8 Kolonatlı Cadde 9 Hipodeum'un Yeniden Yapılması, 10 İmp. Justinian (Justinyen) Tapınağının Restorasyonu,11 Drenaj Sistemi,12 Doğu kapısı, 13 Tiberius Meydanı, 14 Halk Hamamı, 15-İmp. Tiberius Kent Duvarı, 16 Plaza ve Tiberius Heykeli, 17 Forum, 18 Tiyatro (İmp. Trajan tarafından yaptırılan), 19 Trajan Hamamı, 20 Halep Yolu, 21 Halk Hamamı 22 Daphne Kapısı, 23 Saray ve Tetraplon(İmp. Diocletion tarafından yaptırılan) 24 Commodus Xystos (Anıtsal Kemer) 23 Valens Bazilikası 26 Halk Saati 27 Teodosius Bazilikası 25 Tiberius Kanalı Başlangıcı 29 Köprü (İmp. Docletion tarafından yaptırılan), 30 Manastır, 31 Büyük(Altın) Kilise

Procopius'a göre 300 000 kişinin ölümüne neden olurken, kentin hemen tamam tahrip olmuş, ayakta kalabilen yapılar da depremde sonra çıkan yangında kül olmuştur. Bu felâketin yol açtığı kargaşada halk kenti yağma etmiş, birbirlerini öldürmüş ve korkarak kenti terk etmiştir. Daphne ve Seleucia Pieria da bu depremde büyük ölçüde zarar görmüştür. İmparator tarafından kentin süratle imar, su kemerleri, hamamlar ve köprülerin onarım için büyük meblalar gönderilmiştir. Müstakbel imparator Justinianus I ve Theodora bu felâket üzerine Antakya'da kiliseler, hamamlar sarnıçlar ve imarethaneler yaptırarak kente olan ilgilerini ifade etmişlerdir [17].

İmparator Justinianus I (Büyük Justiniyen) (527-565) döneminde felâketler arka arkaya devam ederek Antakya'nın sonunu hazırlamıştır. 21 Kasım 528'de başlayan depremde hemen hemen bütün yapılar ile surlar yıkılırken, 526 depreminde yıkılarak onarıma alınan bütün binalar da yerle bir olmuştur 5000 kişinin öldüğü bu felâkette tanrıda af dilemek için kentin ismi "Theoupolis" (Tanrı'nın Kenti) olarak değiştirilmiştir.

M.S. 528 tarihinde Mısır'dan veba olduğu zannedilen salgın bir hastalık sonucu binlerce kişi ölmüştür [11].

40 yılı Haziran ayında Husrev I (Chosroes. 591-579) tarafından, Akdeniz kıyısına kadar istila edilirken, Haleb ve Apameia ile birlikte imparatorluğun doğudaki en önemli askeri ve kültürel merkezi olan Antakya da işgal edilmiştir.

Kentin başa gelen bu zincirleme felaketler sonucu, kentin nüfusu bir hayli azaldığından, İmparator Justinianus tarafından imparatorluğun prestijinin tekrar kazanılması amacını hedef alan, kentin yeniden imarı da o ölçüde yavaşlamıştır. Örneğin, kolonadlı caddenin genişliği yarıya inerken, uzunluğu azaltılmış olan surların başka yönlerine yapılan ilaveler ile savunma gücü arttırılmıştır. Bunun yanında kente su getiren sistem ile, kanalizasyon tesisat elden geçirilirken, harap olan kiliseler onarılmış, yenilerinin inşasına başlanmıştır. Şiddetli yağmurlar sonucu gerek Parmenius Irmağı'ndan (bugünkü ad: Hac Kuru Deresi) gelen sel sularının ve molozların yaptığı zararı önlemek, gerekse Antakya'nın su sorununa çare olmak amacıyla bu ırmak üzerinde bir bent yaptırılarak suların kontrol altına alınması, eskiden beri kentin önemli dertlerinden biriydi. Bu görevi yapmakta olan Bâb- Hadid

(Demir Kapı) civarındaki surlarda, Justinian devri örgü tekniğine rastlanması, bu imparator zamanında Bâb- Hadid'de bazı çalışmalar yapıldığını göstermektedir [17].

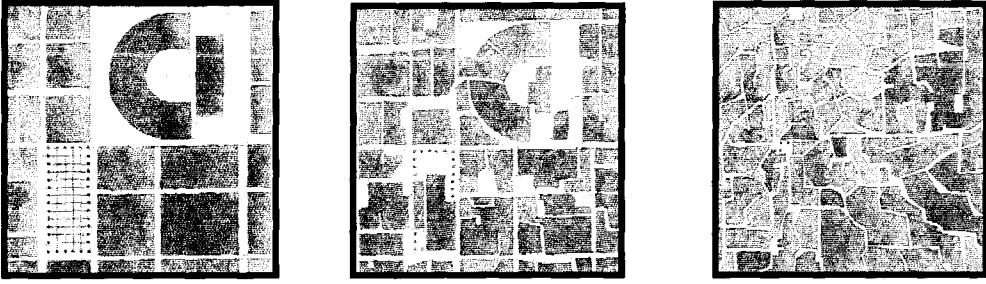
İmparator Maurice Tiberius (582-602) döneminde, talihi tekrar parlamaya başlayan Antakya'da, 588 yıl Ekim ayının son günü saat 21'de başlayan bir dizi depremde 60 000 kişi hayatın kaybederken çok sayıda yapı bazılarının temelleri toprak üzerine çıkacak kadar tahribata uğramış, Büyük Kilise ile surların üstündeki kulelerin tamamı yıkılırken, depremin neden olduğu yangınlar felâketi daha da arttırmıştır. Bu felaket sonunda kentin onarılması için, imparator para yardımı yapmıştır.

Hız. Muhammed'in ölümünden birkaç yıl sonra başlayan Arap fütuhât, on yıl içinde İran'ın yanı sıra Bizans'ın doğu eyâletlerini de Arap hakimiyeti altına aldı. Halife Ömer yönetimindeki Arapların, 634 yılından itibaren Bizans topraklarına girmesi ile başlayan Suriye ve Filistin'in istilası, Heraclius döneminde, 20 Ağustos 636'da yapılan Yermük savaşında, Bizans kuvvetlerine karşı kazanılan zafer sonucu Kudüs'e kadar uzanırken, bu arada Antakya, hicretin 17. yılında (Miladi Mart 638) Ebû Ubeyde bin Cerrah kuvvetlerine karşı kısa bir direnmeden sonra teslim oldu.

Araplar Antakya halkını kenti terk etme veya kalma konusunda serbest bırakmışlardır 638 tarihinde Arapların eline geçen Antakya'da Greco-Roma tarihi bitmiştir [24].

5.1.4 Ortaçağda Antakya

Bu olay ile, dokuz asırdan bu yana devam eden ve Roma İmparatorluğu döneminde Doğunun Kraliçesi olarak anılan, imparatorluğun doğu sınırında önemli bir askeri üs, bir kültür ve ticaret merkezi olan Antakya'nın tarihinde bir dönem kapanmış, asırlar boyu Roma ve Bizans kültürü yanında, Hristiyanlık ile yorulmuş olan mahalli özelliklerin, İslam medeniyeti ile karışmasından meydana gelen bugünkü İslam kenti karakterinin oluşmasına neden olacak yeni ve uzun bir dönem açılmıştır [17]. Antakya'nın kentsel yol dokusunun ızgara planlı grit sistemden organik sisteme geçişi arap istilasıyla başlamış oldu. Genel bir örnek vermek gerekirse Şekil 5.6 da Roma kent dokusundan İslam kent dokusuna geçiş gösterilmiştir. Pers ve Arap saldırıları Doğu Akdenizde ki Antik çağ düzenini tamamen değiştirmesiyle ilk çağ bitti ve ortaçağ başladı.

Şekil 5.6 Grid Yol Dokusundan Organik Yol Dokusuna Geçiş[25]

5.1.5. Antakya da Arap Hakikiyeti (638-944)

7. Yüzyılda Araplar doğu ticaretinde önemli olan belgeleri ele geçirdiler. Bu nedenle Bizans imparatorluğu doğu sınırını ve doğu ile ticaret ilişkilerini güven altına almak amacıyla Araplarla sürekli savaşmak zorunda kalmıştır. 7. Yüzyılda Bizans imparatorluğunun sınır kenti durumundaki Antakya Kentine Halife Ebu Bekir zamanında saldırılar başlamış, Halife Ömer zamanında devam etmiştir. Arapların diğer bir amacı da Anadolu'yu Müslümanlaştırmak olmuştur [26].

5.1.5.1. Araplar

Arapların kente saldırdıkları tarihlerde, Antakya1- da kent organizasyonu ve valinin kontrol meknizması zayıflamıştır. Aynı tarihlerde, kentin ticaret organizasyonları Müslüman kentler örnek alınarak loncalar şekline dönüşmüştür. Antakya'da bu denemde dükkanlar tekrar Kolonatlı Cadde sütunları arasına inşa edilmeye başlanmış ve kentin başka yerlerine (Uzun Çarşı Çevresi Arap (Soukh) üslubunda yeni Kolonatlı Caddeler atılmıştır. Antakya Kenti , Hippodamus Sistemli Kent Planını, Arap hakimiyetine kadar koruyabilmiştir . Arap hakimiyetiyle yaygınlaşan yeni ticaret anlayışı Hippodamus planında zorlamaları ve değişiklikleri getirmiştir [17].

Halife Ömer'in komutanlarından Ebu Ubeyde Bin Cerrah, 637 tarihinde Suriye'yi egemenliği altına alınca Arap güvenliği açısından Antakya'yı da egemenliği altına almak, istemiştir. 638 tarihinde Bizans İmparatoru Constantine'nin oğlu Heracleios kenti yıkılmaktan korumak amacıyla Halep'in güneyindeki Mercisafer'de Araplarla savaşır ve yenilir. Araplar bu savaş sonunda kente hakim olmuşlardır.

638 tarihinde kültürel dönüşüm; acısından Hristiyanlaşma sürecini tamamlayan Antakya, Araplaşma, İslamlaşma sürecini yaşamaya başlamıştır.

Antakya Kentini ele geçiren Ebu Ubeyde Bin Cerrah ve kentte asker bırakarak ayrılmış, kentte 'Murabıtun' örgütünü kurmuştur. Murabıtun örgütü kentte asayiş sağlamışsa da bu geçici bir çözüm olmuş; halk Arap Askerlerinin varlığına isyan etmiştir. Halife Osman döneminde (644-656) kenti Araplaştırma politikasına devam edilmiş, kentte yerleştirilen Araplarla, Arap egemenliğinin güçlendirilmesine çalışılmıştır [27].

5.1.5.2 Emeviler

Emevilerin kentte yerli halk ile Araplar arasında ayrıcalıklar tanınmaları, yerli halkın direnişlerine neden olmuştur. Türk asıllı Gurgume Aşireti (685-705) halkın yardımlarıyla Halife Abdülmelik'in ordularını yererek geçici bir süre Antakya'ya hakim olmuştur.

Emeviler Antakya'yı İslamlaştırma politikasına devam etmişler; I. Velit döneminde Murabıtun Örgütüne bağlı askerlere kentte toprak dağıtmışlardır [27].

5.1.5.3 Abbasiler

Kent, Abrasilerin egemenliğinde iken, 786-809 tarihleri arasında en parlak dönemini yaşamıştır. Harun Ür,Reşit (786-809) Güney Kilikya'yı Antakya'ya bağlamış ve sınır kentlerden alınan vergiyi Antakya'dan almamıştır [23].

5.1.6. Selçuklular Döneminde Antakya: (1085-1096)

Bizans ile Selçuklu Devleti arasındaki mücadelenin bir dönüm noktası olan ve Anadolu'daki Selçuklu hakimiyetini kesin olarak sona erdirmek amacı ile hareket eden imparator Romanos Diogenes komutasındaki Bizans ordusu ile, Mısırı fethetmek üzere 1070 yılı ortalarında Anadolu'ya giren Sultan Alparslan komutasındaki Selçuklu ordusu arasında, 19 Ağustos 1071'de Malazgirt'te yapılan savaşta, kendisi de esir düşmek suretiyle yenilen Bizans imparatoruyla akdedilen bar antlaşması içinde, aralarında Antakya kalesinin de bulunduğu bir kaç askeri noktanın, Selçuklulara bırakılması koşulu da yer almakta idi.Bu yıllarda (1072), St. Peter Kilisesi'nin yakılmasından sonra Antakya'da büyük bir deprem olduğu, Rum patriği ile beraber bin kişinin toprağa gömüldüğü, Müverrih Vardanın verdiği bilgiler arasındadır [17].

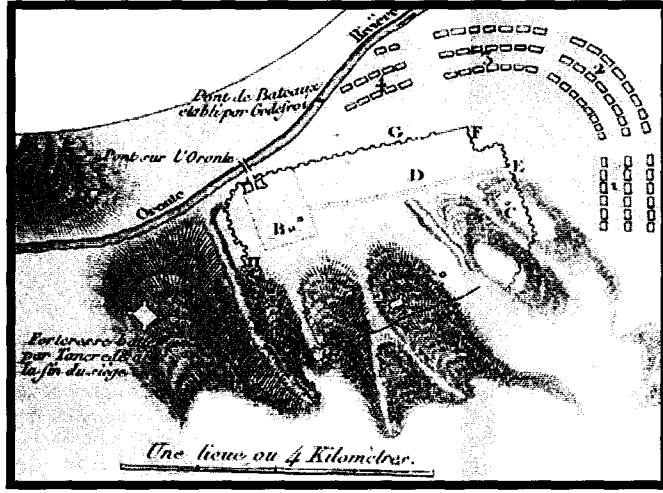
Kentteki en büyük mabet olan Karvsiyana yani Mar Cassianus Kilisesi, içindeki altın, gümüş ve değerli eşyalar alındıktan sonra camiye çevrilmiş, son Bizans birliği de, 12 Ocak 1085'de teslim olmuştur. Hristiyan halkın ibadet edebilmeleri için Meryem Ana ve St. George (Aziz Cercis) adlı iki kilisenin inşasına izin verilirken savaş sırasında yıkılan yerler onarılmıştır.

Anadolu ile Suriye'yi birbirine bağlayan önemli bir ticaret yolu üzerindeki Antakya'nın fethi sonucu, sınırlar Haleb'e dayanan Kutalmışoğlu Süleyman Bey ile Sultan Melikah'n kardeşi Meliki Sultan Tutu arasında, bölgeye hakim olma konusundaki mücadele nihayet, birbiriyle akraba olan bu iki Selçuklu kumandanın karşı karşıya getirdi. 5 Haziran 1086'da Haleb yakınında yapılan savaş, Süleyman Bey'in yenilgisi ve intiharı ile sonuçlanınca, Antakya bir baka Selçuklu Meliki, Sultan Tutu'un hakimiyetine girdi. Bu kanlı mücadeleden bir süre sonra 1086 yılı Aralık ayında Haleb'e gelen Büyük Selçuklu Sultan Melikşah, Tutu'u sadece Dmk meliki olarak bırakıp, Antakya'ya Ya-Syan' vali tayin etmek suretiyle, kenti dorudan doruya imparatorluğa bağladı.

5.1.7. Haçlılar Döneminde Antakya: (1098-1268)

1071 Malazgirt zaferinden sonra büyük bir hızla hakimiyetleri altına aldıkları Anadolu'yu, Türklerden temizleyerek Bizans'a geri vermek, mukaddes topraklar tekrar Hristiyan alemine kazandırmak, Hristiyan haclıların ve seyyahların Kudüs'e gidişlerindeki Selçuklu engelini kaldırmak ve Türklerin kontrolü altına girmiş olan ticaret yollarında tekrar eski Hristiyan hakimiyetini sağlamak gibi çeşitli amaçlar güden ve Papa Urbanus H'nin, 27 Kasım 1095 tarihinde, Clermont Konsili'nde yaptığı çar üzerine organize edilen Haçlı Seferleri'nin birincisinde, binlerce atlı ve piyadeden oluşan büyük bir Haçlı ordusu, 1096 yaz ile 1097 sonbahar arasında Anadolu'yu geçti.

Bir süre Antakya'da kalarak kendilerine çeki düzen veren ve Kudüs seferi için hazırlıkların tamamladıktan sonra, Kasım 1098'de Antakya'dan hareket ederek, Antakya'yı ele geçirdikten yaklaşık bir yıl sonra, 14 Temmuz 1099'da Kudüs'ü de alarak büyük hedeflerine ulaşan Haçlılar, İstanbul'da Bizans İmparatoru Alexius'a, yemin etmek suretiyle vermiş olduklar söze rağmen Antakya'yı imparatora teslim etmediler ve Bohemond'un ilk hakimi olduğu Antakya Prenslığı'ni kurdular [17].

Şekil 5.7 Haçlılar zamanında Antakya Kuşatması[17]

3 Haziran 1098 ile 18 Mayıs 1268 tarihleri arasında, yaklaşık yüz yetmiş yıl Antakya ve civarına hükmetmiş olan Antakya Prenslüğü, biri prenses olan (Constance 1131-1163) ve Antakya Prensi unvanını taşıyan hükümdarlar tarafından yönetilmiştir.

Antakya, Osmanlı imparatorluğu içinde yaşayan Hristiyanların bağlı oldukları dokuz "patriklik" merkezinden biri idi. Günümüzde de, Ortodoks Kilisesi'ne bağlı dokuz patriklik merkezinden biri Antakya'dadır [17].

5.1.8. Memluklar Döneminde Antakya: (1268-1516)

18 Mayıs 1268'de saldırıya geçen Memlûk ordusu, Antakya'nın uzun süre direnmesine imkân vermedi ve surların Silpius'a yükselmeye başladığı bir dönemde kente girmeyi başardı. Böylece yüz yetmiş yıldan beridir süre gelen Antakya Prenslüğü halindeki son Hristiyan hakimiyeti son buldu ve Antakya bir daha el değiştirmemek üzere İslâm hakimiyetine geçti.

Antakya bir daha hiç bir zaman Antik Çağadaki eski parlak günlerine dönemedi.

Kent Memlûk yönetiminde iç işlerinde bağımsız bir eyalet olmuştur. Bu dönemde Moğolların Anadolu ve Irak saldırılarından etkilenmeyen kent, barış içinde yaşamıştır [23].

Önceleri bir Roma mabedi iken, daha sonra kilise ve son olarak İslâm hakimiyeti döneminde cami haline dönüştürüldüğü konusunda, kaynaklarda birbirinden farklı bilgiler bulunan Habib Neccar Camii'nin medrese duvarında, üzerinde Baybars'ın adı (El Melik üz-Zahir) bulunan bir kitabenin varlığı, buranın en azından Memluklar döneminden beri bir cami yeri olduğunu göstermektedir [17].

Ünlü Arap seyyahı İbni Batûta, 1325-1328 yılları arasında yaptığı seyahatte uğramış olduğu Antakya için "...mamur ve büyük bir şehir olup nüfusu çoktur" demektedir. Kenti çevreleyen sağlam surlar gibisine Şam ülkelerinin hiç birinde rastlamadığını söyleyen İbni Batûta, Sultan Melik Zahir Baybars tarafından kentin fethedilmesinden sonra bunların hepsinin yıkıldığını yazar.

"...Güzel binaları bulunan Antakya'nın ağaçları çok ve suları boldur" diyen ve Antakya hakkında daha fazla bilgi vermeyen İbni Batûta, Asi Nehri'nin kentin dışından geçtiğini ve Habib Neccar'ın kabrinin yanındaki zaviyede gelip geçenlerin duyurulduğunu söyler [17].

Antakya, Osmanlı Yavuz Sultan Selim'in Mercidabık zaferiyle kenti ele geçirdiği 1517 tarihine kadar memluk idaresinde kalmıştır.

5.1.9. Osmanlı Dönemi (1516-1918)

Osmanlı padişahı Yavuz Sultan Selim'in (1512-1520) Mısır seferinde Memluk Sultan Kansu Gayri ile yaptığı 24 Ağustos 1516 tarihli Mercii Dabık savandan sonra, Halep'in işgalini takiben Güney Doğu Anadolu'da, içlerinde Antakya'nın da bulunduğu ve o zamana kadar Memlûkler'in elinde olan kentler birer birer Osmanlı hakimiyetine girdiler. Evliya Çelebiye göre, Antakya'nın fethini müteakip, kentin anahtarları Sadrazam Yunus Paşaya teslim edilirken, Diyarbekir Beylerbeyi Bıyıklı Mehmet Paşa vali tayin edildi.

Birinci Dünya Savaşı sonuna kadar, dört asır Osmanlı hakimiyetinde kalan Antakya, bu süre içinde Halep vilayetinin, Haleb Merkez Sancağı'na bağlı bir "kaza merkezi" olarak yönetildi XIX. yüzyılın ikinci yarısı ile XX. yüzyıla ait umumi salnamelerle Halep Vilayeti Salmeleri'ndeki kayıtlara göre, imparatorluğun çöküşüne kadar, herhangi bir değişiklik olmadan bu statüyü muhafaza ettiği anlaşılmaktadır.

XVI. yüzyılda yapılan Halep vilayeti sayımları içinde Antakya: 1527'de 1006 hane (evli), 131 mücerret (bekar); 1537'de 1196 hane (evli), 265 mücerret (bekar); 1552'de 1087 hane (evli), 395 mücerret (bekar); 1570'de 1074 hane (evli), 387 mücerret (bekar); 1589'de 1064 hane (evli), 511 mücerret (bekar) nüfusa sahipti. Bu nüfus yirmi iki ile yirmi dört mahallede oturmakta idi. Bunlar arasında Debbus (dört ayak), Haraççı Bekir ve Hallabünnemle (Bas aliye) mahalleleri Osmanlı fethinden sonra kurulanlardır. Sur içinde yer alan mahalleler içinde XVI. yüzyılda en kalabalık

olanlar Habibün-neccar (Keskekoglu), Culahan, Dörtayak, Kanavat ve 1552'den sonra ismine rastlanmayan Haraççı Bekir mahalleleriydi [17].

XIX. yüzyılın ilk yarsında, Osmanlı Devleti'ne başkaldıran Mısırlı Mehmet Ali Paşanın, Suriye ve Anadolu'daki yayılma hareketinin basanca ulaşması üzerine, 1833-1839 yılları arasında Mehmet Ali Pasa kontrolünde kalan Antakya'da, bu yayılma hareketini bastırmak amacıyla gönderilen ve Osmanlı ordularına karşı başarılar kazanmış olan Mehmet Paşanın oğlu İbrahim Pasa tarafından 1832-1833 yılında Asi Nehri yakınında bir saray inşa ettirilmiştir. Kentte, Roma, Bizans ve Hacılar dönemlerinden ayakta kalabilmiş son yapılar ile surlardan, adeta islenmiş hazır taş malzemenin elde edildiği bir ocak gibi istifade edilmiş, buralardan sökülen taşlar kalenin ve sarayın yapımında kullanılmıştır.

1835 yılında İbrahim Paşanın yaptırdığı bir sayımda Antakya'da 6000 Mısır askeri, 5600 sivil ve büyük bir bölümü Suriyeli Ortodokslardan oluşan bir nüfus yaşamakta idi. sosyal yapısında değişimlere neden olan batı tarzı yaşam modeli ve kent yönetimindeki yeniliklere paralel olarak, kentin Harbiye tarafında, Hristiyan mahallesinin bittiği yerde bir hükümet konağının inşası ve kaza kaymakamlığı teşkilâtının kurulmasından sonra XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren memur aileleri gelip, Antakya'ya yerleşmeye başladılar.

XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar surlar dışında bir mahallesi bulunmayan Antakya'da, 1876 Osmanlı-Rus Harbi'nden sonra, topraklarından atılan Çerkez göçmenleri için, Asinin karşı tarafında, Muhadrin Osmaniye ye da daha sonraki adı ile, Yeni Mahalle adı altında yeni bir yerleşme kurulmuştur.

Gerek, geni düzlüklerden oluşan topoğrafik yapısı, gerekse kent dışında olmasından ötürü arsa fiyatlarının düşük olması nedeniyle, ileriki yıllarda hızla yayılan bu yeni yerleşme, (ki sonradan, Cumhuriyet, Ak evler ve Cebrail mahalleleri adını almıştır) modern yapılar ile, Eski Antakya'nın karşısında, Asi'nin öbür yakasındaki Yeni Antakya'yı oluşturmaktadır.

1822 tarihli Lügat-i Tarihiyle ve Cografiyye'de Antakya nüfusunun on iki bin kişi olduğu yazılırken, eski çağda iki yüz binden fazla insanın yaşadığı büyük bir kent olan Antakya'nın o zamanlar Haleb'den daha mahmur olduğu belirtilir. Ancak zaman içinde uğradığı hücumlar ve depremler nedeniyle harabe olan Antakya'nın, önceki

haline nispetle şimdi bir köy halinde olduğu ve kentte, çok miktarda ipek, zeytinyağı ve sabun ticaretinin yapıldığı yazılıdır.

Osmanlı döneminde Antakya'da vuku bulan çok sayıda deprem arasında 1615, 1822 ve 1872 yıllarındaki depremler en önemli olanlarıdır. Son zamanların en etkili depremi 9 Nisan 1872 sabahı meydana gelmiş sarsıntının şiddetinden surların bir kısım çökerken, Asi üzerindeki köprü çatlamıştır. Kentin üçte ikisinde çok ciddi hasar yapan bu depremde 1000 kişi hayatını yitirmiştir. 1872 depreminde hasar gören yapılar arasında yer alan ve ahşap olan eski kilise, yeniden fakat tas malzeme ile inşa edilmiştir. Bu yapı Antakya'nın en önemli yapılarından biri olmuştur.

1891 yılında Antakya'yı ziyaret etmiş olan ve kent hakkında ayrıntılı bilgiler veren Fransız Seyyah Cuinet'e göre kentin nüfusu 23550 kişi olup, bunun 16000'ini Müslümanlar, geri kalanını da Hristiyan ve Yahudiler oluşturmakta idi Bu nüfus içinde Türkler, Suriyeliler, Araplar ve En sarıler Müslüman gurubu tekil ederken Rumlar ile Katolik ve Gregorien Ermeniler, Hristiyan gurubu oluşturmakta idiler. Kazanın tümünde yaşayan nüfus ise, çeşitli etnik kökene bağlı çeşitli mezheplere mensup Müslüman ve Hristiyan cemaatten oluşan çok daha heterojen bir yapıya sahipti.

XVII yüzyıla kadar hiç Hristiyan bulunmayan Antakya'da XVIII. yüzyıldan itibaren Hristiyan aileler yeniden yerleşmeye başladılar. 1846 yılında bir İtalyan papazın başlattığı misyon, 1851'de Hristiyanların tekrar örgütlenmesini sağladı ve misyonerler 1860'da Antakya'da kendi evlerini inşa ettiler

Gene Cuinet'nin verdiği bilgilere göre 1891 yılında Antakya'da 24 cami, 28 mescit, 2 tekke, muhtelif seviyede toplam 42 okul, 3 kilise, 5 hamam, 117 çeşme, 3374 hane, 1451 dükkân, 35 toptancı mağazası, 20 han, 3 otel, 14 kahvehane, 1 eczane, 25 fırın, 5 su değirmeni, 9 sabunhane, 13 ipek atölyesi ile kaymakamın resmi ikametgâh olan bir konak bulunmakta idi [17].

1893 tarihinde çıkan kolera salgınında, 4000 Hristiyan kenti terk ederken bir çok kişi de hayatını yitirdi [12].

Süveyş Kanalı'nın açılmasına kadar, Mezopotamya'dan Akdeniz'e gelen yollar ile, Mısır'dan kuzeye çıkan yolların kesime noktasında olan Antakya, bu tarihten sonra, kanalın yeni bir ticari güzergâh oluşturmaya ve Badat Demiryolu Hattı'nın çok güneyinde kalmış olması nedeniyle, Suriye'deki diğer önemli merkezler gibi, ticarî

önemini giderek kaybetmeye başladı. Ancak Suriye topraklar, sahip olduğu zengin hammadde potansiyeli nedeniyle önceki yüzyıllarda olduğu gibi batılılar için daima "cazip bir ülke" vasfını korumuştur [17].

5.1.9.1. Seyahatnameler

Anadolu Yarımadası, Avrupa ile Yakın, Orta ve Uzak Doğu ülkeleri arasındaki ana ticaret yolları üzerinde bulunduğundan, Osmanlılardan önceki dönemlerde ve Osmanlı imparatorluğu kurulduktan sonra çok sayıda gezgin-coğrafyacı ana kervan yollarını izleyerek Anadolu'ya üçyüzü aşkın inceleme gezisi düzenlemişlerdir. Seyahatnameler, ana ticaret yollarının düğüm noktası olan Antakya ticareti ve ticaret merkezi için kaynak niteliğindedir.

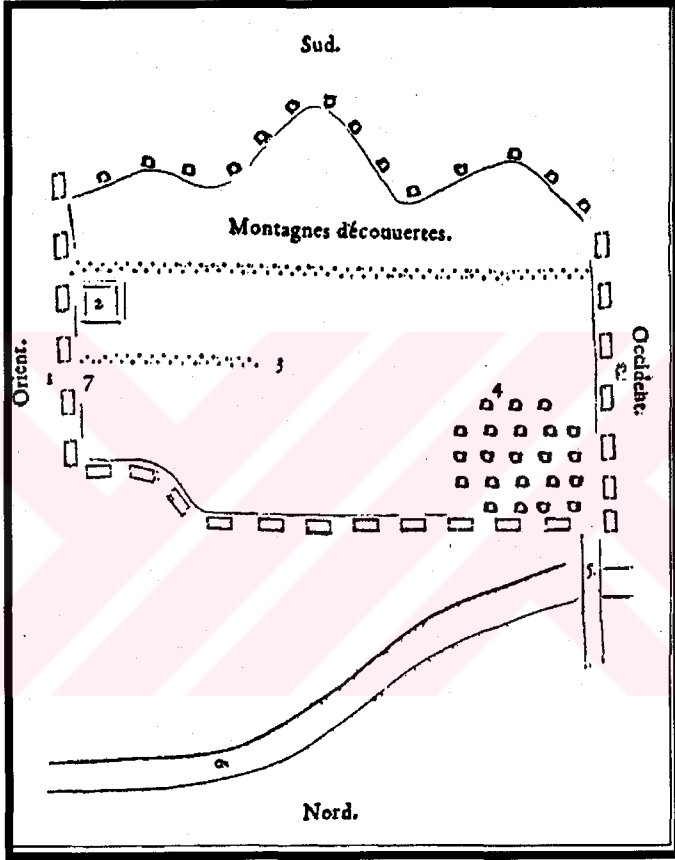
Osmanlı İmparatorluğu döneminde, özellikle Tanzimatın ilanından sonra batıya açılma politikası ile batıdaki kolonizasyon hareketinin koşutu olarak Anadolu'nun kaynaklarının saptanması çabası sonucunda batı kökenli sosyoekonomik yapıya ait incelemeler sayıca artmıştır. Anadolu kaynaklarının saptanması çabası, 19.yy. sonlarında Duyunu Umumiye'nin kurulmasıyla artmıştır, İngiliz ve Fransızların giriştikleri kolonizasyon hareketlerinin sonucu, yabancı seyyahların çoğunluğu İngiliz ve Fransız hükümet görevlileridir.

Pietro della Vale: Ağustos 1625'de ziyaret ettiği Antakya hakkında pek ayrıntılı bilgi vermemiş olan Pietro della Valle, buna mukabil kent hakkında çizili dokümanların en eskilerinden biri olan Antakya'nın bir plânını çizmiştir (Bkz. Şekil 5.8)

Antakya'ya doğu kapısı dediği, St. Paul Kapısı'ndan giren Della Valle, kapının sol tarafında, kenarında büyük ağaçlar olan bir havuzdan (sarnıç) bahsederken, dağlardan gelen bir dere ile beslendiği için daima su ile dolu olan ve içinde canlı balık bulunan havuzbaşı'nın, yolcular için serin ve çok güzel bir dinlenme yeri oluşturduğunu söyler. Kapının sağında ise içinde, büyük ve güzel bir tonozla örtülü bir odanın yer aldığı yüksek bir kulenin varlığından bahseden della Valle, bu kapıdan başlayan, beyaz mermer taşlarla döşeli, çok geniş olmayan uzun bir yolun, Antakya'nın içine kadar devam ettiğinden söz eder. Çok sayıda kule ile desteklenmiş olan ve Asi Nehri kenarından başlayarak, dağların doruklarına kadar devam eden ve kenti çepeçevre saran muhteşem surların, çok güzel ve pek az bir yıkıntıyla hemen hemen tamamının ayakta durduklarını belirtir.

"...Antakya, uzunluğu (ki 1 mil kadardır) genişliğinden biraz fazla olan, aşağı yukarı

kare şeklinde bir kenttir"diyen della Valle, bir çok kapısı olan bu kentin, yedi tepeden oluşan dağların doruklarına kadar devam ettiğinden bahseder. "...Antakya kentinde bugün çok az insan oturmaktadır" diyen seyyah, Antakya'daki evleri, harabeler veya kenti tamamen dolduran bahçeler arasında yer almış basit yapılar olarak nitelendirir. Kentte, evler de dahil olmak üzere, surlardan başka hiç bir yapının ayakta durmadığını belirtir [17].

Şekil 5.8 Pietro della Valle'nin Antakya kenti planı:

1 Doğudaki, (kente girdiğimiz) kapı, 2 Canlı balık havuzu veya sarnıç, 3 Kente giden mermer yol, 4 Kentin bilimindeki bir kaç ev (Della Valle, "Kent" tabiri ile antik Antakya'yı, "bir koç ev" tabiri ile de, eskiye kıyasla çok küçük olan, o tarihte görmüş olduğu Antakya'yı kastetmektedir. A.D.), 5 Kentin dışında kapının yakınında olan Orontes'i geçen köprü, 6 Orontes, 7 İçinde oda bulunan büyük kule.

Evliya Çelebiye göre: 16 ekim 1648 de Antakya, Surlardan ve kaleden "eski ve büyük Antakya Kalesi" diye söz eder surlar, beş adet yüksek dağ üzerine kurulmuş olup dağların yüksek yerlerinden Asi kıyısına kadar uzanan, yarısı dağın yüksek

yerinde yarısı dağın eteğinde, oniki mil veya kırk sekiz bin adım uzunluğunda, normal yürüyüşle on iki saatte dolaşılan, "duvarların yüzü seksen-yedi bina arşın" olan çok büyük bir kaledir. Burçların ve kale duvarlarının yüksekliğini başka hiç bir burç ve kale duvarında görmediğini yazan Evliya Çelebi, doğu tarafında dağlar üzerindeki duvarların "tam seksen melik zira" yüksekliğinde, Asi sahili tarafındakilerin ise bunlardan "yirmi zira daha alçak" ve yalın kat duvarlardan oluştuğunu yazar.

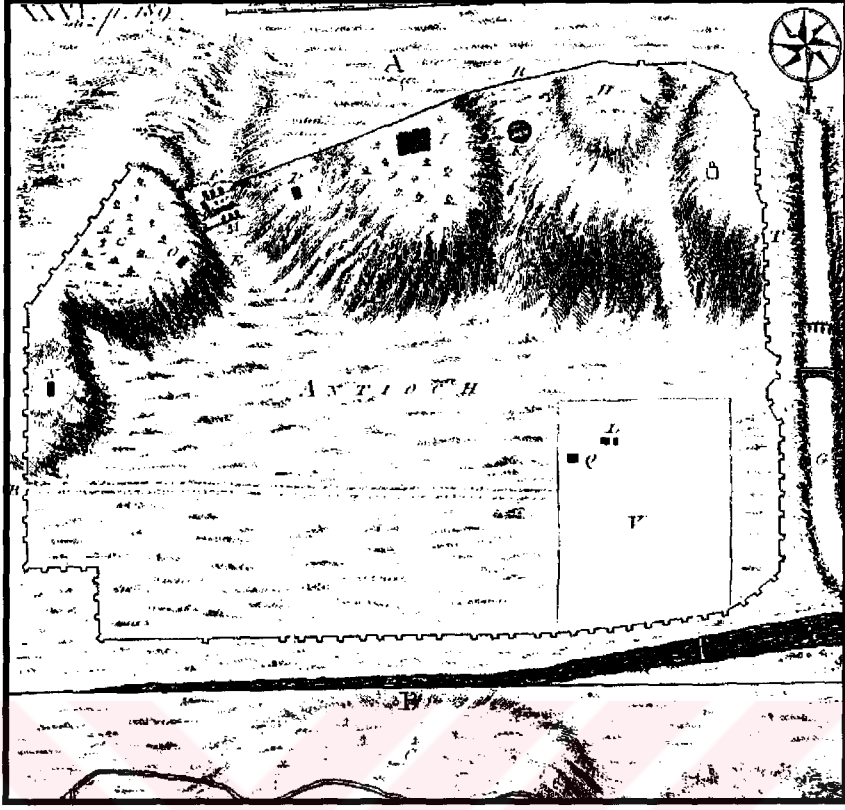
Surlarda kullanılan taşların herbirinin bir fil büyüklüğünde olduğunu, kesme taş işçiliğinin mükemmelliği sayesinde bütün surların sanki tek bir kayadan ibaretmiş gibi görüldüğünü, dağ tarafındaki surların yirmi zira genişliğinde, kulelerin ise içlerinde beş kat bulunan yüksek yapılar olduğundan bahseder.

Kente, batıdan Asi üzerindeki büyük bir köprüden, kuzeyden ise, iç yüzünde pınarların bulunduğu yirmi arşın yüksekliğindeki Haleb Kapısı'ndan girildiğini söyler.

Mamur evlerin Asi Nehri kenarında toplandığını yazan Evliya Çelebi, Antakya'da sekiz aded büyük saray bulunduğunu, bunlardan birinin, aşağı şehirde geniş salonu, bir çok odaları bulunan, kapısı demirden ve zincirli Ketağaç Paşa Sarayı olduğunu belirtir. Kentteki medreselerin İstanbul'dakiler gibi kagir olmadığını, kırk kadar sıbyan mektebi ile üç yerde darül kurra bulunduğunu, bütün bunların güzel mektepler olduğunu söylerken, Habib Neccar'a ait biri aşağı şehirde, diğeri de dağda olmak üzere iki tekke bulunduğundan söz eder.

Evliya'ya göre *"üçyüz dükkanlı bir çarşısı, dokuz aded bekârlara mahsus ham ve kıymetli eşyaların satıldığı kagir olmayan bir bedesteni"* bulunan Antakya da 'küçük ve faydalı hamamlardan, Asi kenarında vekale duvarlarının iç tarafında olan hamam, suyunu dolaplar vasıtasıyla nehirden sağlar [28].

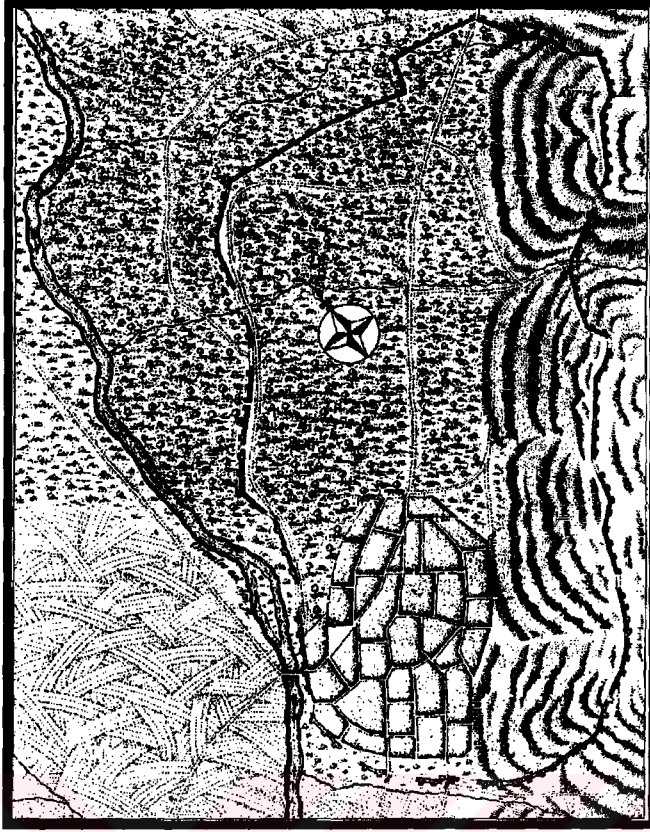
Richard Pococke göre: Antakya, 1738 yılında Antakya'ya gelmiş olan Pococke özellikle surlar ve Antakya'nın çevresi hakkında bilgiler vermiştir. Çok sık olan depremlere rağmen, sağlam yapılmış oldukları için bir kısmı ayakta kalmış olan surlar vasıtasıyla, antik çağdaki Antakya'nın sınırlarının hala görülebildiğini söyleyen Pococke, bir de Antakya'nın planını çizmiştir [17](Bkz 5.11).

Şekil 5.9 Pococke'a göre Antakya'nın planı[17]

B Güney'deki çok sarp, yüksek tepe, **C** Doğu'daki daha alçak tepe, **E** Sel yatağı, **F** Demir kapı, **G** Sel yatağı, **H** yüksek tepe, **I** Diğer tepe ve Üzerindeki kale kalıntıları, **K** Yuvarlak sarnıç, **L** Saray kalıntıları, **M** Demir Kapı altındaki kemerkalıntısı, **N** St. Peter Kilisesi, **O** St. John Kilisesi, **P** St. George Kilisesi, **Q** St. John Chrysostom'un evi (?), **R** Bablous Kapısı, **S** Nehir, **T** Batı surları, **V** Bugünkü kent.

Carsten Niebuhr'a göre: Antakya kenti : 1766 tarihinde Antakya'yı ziyaret eden Carsten Niebuhr Antakya'yı çok iyi durumda olmaya 2500 evde yaşayan insanların Antakya'nın Nüfusunu oluşturduğunu, ancak kendisine göre bu rakamın daha büyük olması gerektiğini söyleyen Niebuhr, evlerden bazılarının eğik çatılı ve kiremit örtülü olduğunu anlatıyor. Ayrıca seyyah kentin bir de plan ve krokisini çizerek surları, kentin işgal ettiği alanı ve kent kapılarını göstermiştir [17](Şekil 5.10).

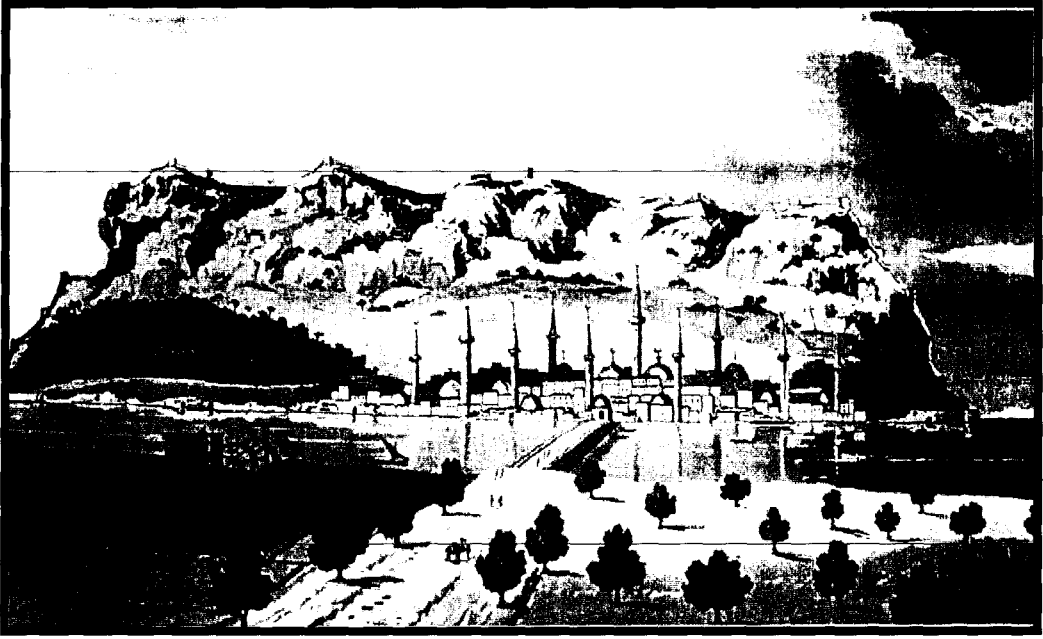

Şekil 5.10 Carsten Niebuhr’a göre Antakya kenti[17]

Abraham Parsons ; Aralık 1772 de Antakya’yı ziyaretinde kenti şöyle tasvir eder: “şehir, çok yüksek bir dağın etekleri ile, sahil surlarını yalayan Orantes(Asi nehri) arasında kurulmuştur. Kent, doğu ile batı kapıları arasında üç milden fazla bir uzunluğa sahip olup doğu-kuzeydoğu ve batı-güneybatı yönündedir. Bugün bir buçuk milden daha uzun olan yerleşmenin kentin doğu kapısına en yakın kısmı bir çeyrek mil, batı kısmına en yakın kısmı ise yarım mil uzaklıktadır.”

“kapılar ile kent yerleşmesi arasında kalan alanların dağ tarafı dutluklarla, nehir tarafı ise meyve bahçeleriyle doludur. Orantes’in karşı tarafında, Antakya halkının ihtiyacını karşılayan büyük sebze bahçeleri bulunmakta ve bu bahçeler nehir kenarındaki garip aletler vasıtasıyla sulanmaktadır (Bkz Şekil 5.11).

“Eski kent, temel kalıntılarından da açıkça görüldüğü gibi, tepeye doğru, dağın yarısına kadar uzanan bir alana yayılmaktadır. Fakat bu kısım Antakya’nın ikbal çağındaki büyüklüğünün dörtte birinden daha küçük bir alanı işgal eder. Bugünkü Antakya ise söz konusu alanın altıda biri kadar bile olmayan bir büyüklük içindedir.”

Şekil 5.11 Abraham Parsons'un seyahatnamesinde Antakya[17]

Ali Bey 20-30 eylül 1807 Antakya'yı ziyaretinde Antakya hakkındaki görüşleri. Fas, Trablus, Kıbrıs, Mısır, Arabistan, Suriye ve Türkiye'ye 1803-1807 arasında yaptığı seyahatte Antakya'ya da uğrayan Ali Bey, Haleb paşasına bağlı olan Antakya valisi Hacı Bekir Ağa'nın muhteşem konağında, kısa bir süre misafir edildiğinden bahsederek, Antakya'daki izlenimlerini anlatmaya başlar.

Türklerin bu şehre *Antahia* dediklerini ve kent nüfusunun 15 000 Müslüman, muhtelif mezheplere mensup 3000 Hristiyan ve 150 Yahudi'den ibaret olduğunu yazan Ali Bey, modern Antakya'nın, eski kentin küçük bir kısmını işgal ettiği söyler. Gördüğü devasa uzunluktaki surların, Antakya'nın eski ihtişamının şahitleri olduğundan bahseden Ali Bey, kente girdiği eski kapının' muhteşem görünümlü, ancak her an yıkılacak bir durumda olduğunu belirtir.

Görmüş olduğu modern şehir hakkında çok az bilgi veren ve *"Antakya sokakları çok dar olup iki tarafı yayalar için epeyce yükseltilmiştir. Evler taş olup, tek düze bir görünüm içindedir. Mekke'den beri ilk defa üzeri kiremit örtülü evleri burada gördüm. Her şey buranın çok yağmurlu bir memleket olduğunu gösteriyor."* yorumunu yapmıştır [17].

James Silk Buckingham, Antakya'yı ziyareti Mayıs 1816, Doğu Akdeniz sahil şehirleri arasında yaptığı bir kıyaslamada Antakya'nın, Yafa ve Lazkiye'den daha büyük, Haleb, Şam ve Hama'dan daha küçük, Kudüs ve Humus ile aynı büyüklükte

olduğunu belirten Buckingham, kentin kayalık ve uçurumlu Cebel Akra silsilesi sonunda, eski adı Casius Dağı olan tepenin kuzey batı kenarında, çıplak bir yamaçta yer aldığını söyledikten sonra kentin bir tasvirini yapar. "Evler çoğunlukla taş yapılar olup çatılan tek eğimli ve kırmızı kiremit ile örtülüdür. Genellikle iki katlı olan evler arasında üç katlı olanlar da vardır. Üst katların inşa malzemesi ahşaptır. Sokaklar dar olup iki tarafta yayalar için yükseltilmiş kaldırımlar ve bunların arasında ise, atlar için çok dar ve derin bir geçit yer alır. Bu geçit, bazı yerlerde iki hayvanın yan yana geçmesine imkân verecek bir genişliğe ulaşır.

"Çarşıları, ülkenin diğer yerlerinde görüldüğü gibi açık pazarlar halindedir. Büyük bir alana yayılmış olan kent, çok sayıdaki bu çarşıların etrafını sarmaktadır. Bu çarşılarda, aranan bütün ihtiyaç mallarını bolca bulmak mümkündür.

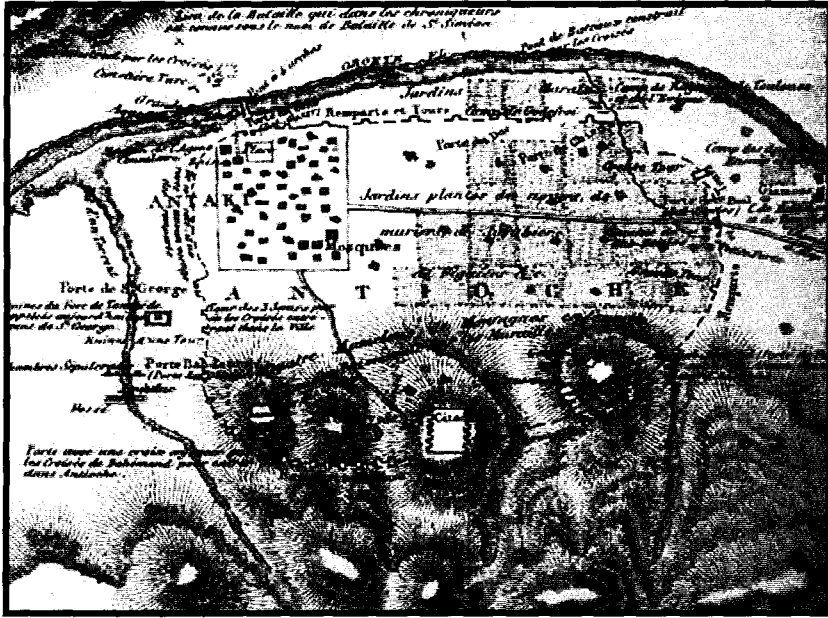
Antakya'da üretilen mallar arasında; çömlekler, pamuklu bez, kumaş, ipek, deri koşum takımları yer alır. Saraciye işleri arasında özellikle at başlıkları, kelesper, vb. mamuller, ince bir işçilikle yapılmıştır. Antakya'lı deri ustaları ünlüdür.

"Onbinden fazla olan nüfus içinde, ortalama 150 Hristiyan ve 20 Yahudi aile vardır. Halkın konuştuğu dil Türkçe'dir. Müslüman ahali, Türkçe'den başka bir dil kullanmazken, Hristiyanlar güneydeki ülke ile Ucanı ilişkileri nedeniyle sadece Arapça'yı anlarlar.

"Şehirdeki ondört camiden altısında, minareler ince ve beyaz renkte olup şerefelerinin üstü örtülüdür. Mavi renkteki külahlarının üstünde bir hilâl vardır. Bu camiler katıksız, Türk zevkine göre inşa edilmiştir. Diğer altı camide ise minareler daha alçak ve kalın gövdeli olup, sekizgen kesitlidir. Bunların şerefeleri açıktır. Camilerin çatıları düz veya Suriye-Arab tarzında kubbelidir. Halk arasında büyük hürmet gören iki türbe, cami olarak kullanılmaktadır."

M. Michaud ve M. Poujoulat'ın haziran 1831 de ziyaret ettikleri kent hakkında 1822 depreminin Antakya'da büyük tahribat yaptığında bahsetmektedirler, ayrıca Antakya'nın evleri çok küçük ve hafif konstrüksiyona sahiptir. Buranın sakinleri bir deprem sırasında yıkıntılar altında kalmak korkusuyla yüksek ve kalın binalar inşa etmek istememektedirler şimdiki evler yakın zamanda yapılmıştır." demektedirler.

O günkü Antakya hakkında bir de çizim yapmışlardır.(Bkz şekil 5.12)

Şekil 5.12 Michaud ve Poujoulat'a göre Antakya 1831[17]

Lieut-Coloniel Chesney, İngiliz hükümeti tarafından, Fırat ve Dicle nehirlerinde bir inceleme ve keşif gezisi yapmakla görevlendirilen Chesney, kavalalı Mehmet Ali İbrahim Paşa'nın oğlu İbrahim paşanın kontrolü altında bulunduğu zamanda ekim 1835 te ziyaret eder. Chesney seyahatnamesinde Antakya hakkında “ Kentte birkaç hamam, 1 sinagog, 1 medrese ve 14 cami vardır. Evlerin planları Türk evleri gibidir. Genellikle taş olan bu yapıların, ahşap karkas olan kısımlarının içleri güneşte kurutulmuş tuğla ile doldurulmuştur. Çatıları kiremit ile kaplı beşik çatılardır. Portakal ve nar ağaçlarıyla gölgelenen avlulardan çıkan merdivenler, üst katlardaki koridorlara ve balkonlara ulaşır. Yaz mevsiminde, batdan esen serin rüzgarı alabilmesi için kapılar ve pencereler, genellikle bu yöne bakarlar, sokaklar dar ve kirli olup ortasındaki su yolu vasıtasıyla kısmen temizlenir.” yorumunu yapmaktadır [17].

5.1.10 Osmanlı İmparatorluğu Dönemi Sonrası Antakya

I. Dünya Savaşından sonra İskenderun'a giren Fransızlar. 7 Aralık 1913'de Antakya'yı işgal ettiler. Türk Hükümeti milli çıkarları gereği 20. Ekim. 1921 de Fransız Hükümeti ile yaptığı Ankara Antlaşmasıyla Hatay'ı Türkiye sınırları dışında bıraktı [24].

5.1.11 Fransız Mandası Döneminde Antakya

20. Ekim. 1921' de Fransa ile Türkiye Hükümetleri arasında imzalanan Ankara Antlaşması hükümlerine göre; Antakya ,İskenderun, Kırıkhan, Reyhanlı, Altınözü ve Samandağ, 'İskenderun Sancağı" adıyla özerk bir yönetsel yapı için-de birleştirilerek Fransız Mandası altındaki Suriye'ye bağlandı. Sancakta resmi dil olarak Arapça'nın yanı sıra Türkçe'de kullanılacaktı.

Fransız Mandası idaresi Antakya'da Hristiyan azınlığı ve Müslüman Arapları kullanarak Türklere baskı yapması üzerine kentte iç çatışmalar ve Fransızlara karşı direnme hareketleri başladı."Halk Fırkası" ve "Antakya-İskenderun Yurdu" Cemiyetleri Fransızlara direnmek için kuruldu.

Fransız Manda idaresi yerli halk arasında ayırım yapma politikasına devam ederek; Türklerin yaşadığı Arak Ovasına yatırını yapmamıştır. Buna karşı, Toprak kale Demiryolunu sağlamlaştırma ve Antakya elektrifikasyon çalışmaları ve İskenderun Limanını genişletme çalışmaları gibi azınlığın yaşadığı yerlere ekonomik yatırımlar yapmışlardır. Manda idaresi altındaki Antakya' da kenti ikiye bölen büyük bir cadde (Kemal Paşa Caddesi) yapılmıştır [23].

Fransız Mandası döneminde açılan caddenin iki yanına yapılan yeni evlerin alt katları dükkan olarak kullanılmaya başlanmıştır. İbrahim Paşa tarafından yaptırılan Saray Caddesi, bu dönemde gazino ve lokantaların bulunduğu bir alan haline gelmiştir.

5.1.12 Bağımsız Hatay devleti Döneminde Antakya

Antakya'da yapılan askeri düzeydeki görüşmeler, 4 Temmuz 1938'de antlaşmayla sonuçlandı. Antlaşmanın en önemli maddesi, sancağın toprak bütünlüğünü korumak üzere 2500 Türk ve 2500 Fransız askerinin Hatay'a girmesini ön görüyordu 5 temmuzda İskenderun'a gelen Türk birlikleri Antakya'ya girdiler. Hatay Devletini kurulması çalışmaları tamamlanarak 2. Eylül. 1938 de Hatay Millet meclisi törenle açıldı ve ilk toplantısını yaptı, Hatay Devletinde Gümrükler Suriye ile ortaklaşa yönetilecek, para birimi Suriye lirası olacak, posta ve telgraf hizmetleri Suriye posta telgraf sistemine bağlanacak ve Hatay Devleti'ni dışta Suriye Devlet Başkanı temsil edecekti.

5.1.13 Türkiye Cumhuriyeti, Hatay İli, Merkez İlçesi Olan Antakya

1339'da Hatay Millet Meclisi aldığı bir kararla Türkiye Cumhuriyeti yasalarının geçerli olacağını ve Hatay ile Türkiye arasındaki sınırların kaldırıldığını duyurmuş ve 23.Haziran.1939'da Türkiye'ye katılmıştır [24].

5.2 Konya'nın Tarihi ve Tarihsel Süreçte Kentsel Değişimi

Konya adının klasik çağ kaynaklarında "İkonion" ya da "İkon aslından geldiği yazılıdır. Bunun da Deukalion tufanından sonra Proraetus'un yaptığı insan şekilli kalıplara (İkon) bağlanmaktadır [21].

Mitolojiye göre ise antik çağlardan Danaina adını taşıyan şehre bir ejder musallat olur. Ejderin kafasını kesen Perseuse şükran ifadesi olarak gelire anıtının dikilmeni ile İkon ülkesi anlamına gelen ikonium adının verildiği, bunun da zamanla Konya şeklinde söylendiği ifade edilmektedir. Bu rivayeti şehirde basılan paraların üzerinde ejder ve Perseus'un resimlerinin bulunması kuvvetlendirmektedir.

Bir başka rivayet ise Konya'nın bir faşında yazılı olarak koniou ismine rastlandığını ve bunun Frik dilinde Kayania kelimesinin kargılığı olduğu, bu ismin de Roma devrinde İconium şekline dönüştüğü şeklindedir, Değişik haçlı kaynaklarında ise Konya'nın ismi Yeonium, Conium, Stancona, Cunin İtalyan sahilnameleride ise, Conion, Cogne veya Cogna olarak geçmektedir. Arap kaynaklarında bastan itibaren Kimiye olarak bilinen kentin adı son devir batı kaynaklarında Konich, Conia veya Konia olarak geçmektedir [21].

Efsaneye göre ise Horasan erenlerinden uçarak Anadolu üzerine gelen iki ermiş Konya üzerinden geçerlerken aşağıda şirin bir yer görüp dururlar, biri diğerine konayım mı diye sorar, diğeri de "Konya" şeklinde cevap verir. Burada kalıp bir kent kurarlar ve kentin adı Konya olur. efsane Anadolu'nun Türkleşme süreci içinde toplum ve toprak arasında kültürel bir ortaklık, bir bağ oluşturulması gayretlerini ortaya koyar. Benzer tarzda olayların Anadolu'nun fethi sırasında sık sık karşımıza çıkmasını da (Fethedilen kasaba ve kentlere isim verme törenlerinin yapılması) yine göçel olarak yaşamaya alışmış Türk toplumunu toprağa bağlama gayretleri olarak görmekteyiz. Bir anlamda da bu kazanılan toprakları kültür ve tarihi ile kendiden mal etmek çabası olarak düşünülebilir [21].

5.2.1 Tarih Öncesi çağlarda Konya Yöresi

Konya civarında bulunan Çatalhöyük tarım devriminde gerçekleştirdiği ve hayvanları ehlileştirmeye başladığı bilinen ilk yerleşmelerdendir. Öte yandan Isparta Bozönü ve Eskişehir, Ankara dolaylarında Paleolitik çağa kadar uzanan yerleşmelere rastlanması Konya'da yerleşmenin Paleolitik çağa kadar dayandığını kuvvetlendirmektedir. Neolitik çağ verilerine Konya'da daha yaygın olarak rastlanmaktadır. Beyşehir ilçesine bağlı Cukurkent köyü höyüğünde, Alaaddin tepesinde, Çumra Catalhöyükte benzer karakterde neolitik izlerine rastlanmaktadır. Konya'nın Antakya'dan başlayarak Mezopotamya'ya kadar uzanan türdeş bir kültür kuşağının içinde yer aldığı düşünülürse ilk devirlerden itibaren Konya'da yerleşmelerin varlığı bilinmektedir. Kalkolitik çağın verilerine Bayat ve Şakşak ta rastlanmaktadır [29].

Bakır çağının izlerine ise gerek Konya içinde bulunan, gerekse civar köy ve kasabalarda bulunan höyüklerde geniş ölçüde rastlanmaktadır. Protohititler ve Hititlerle bakır çağı en verimli devrini yaşamıştır.

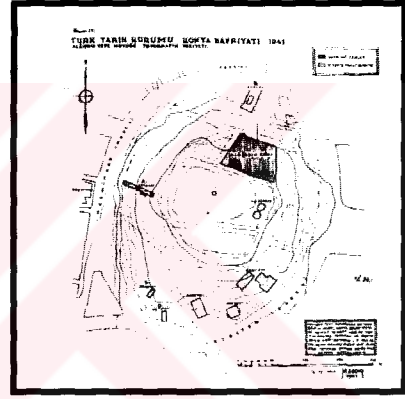
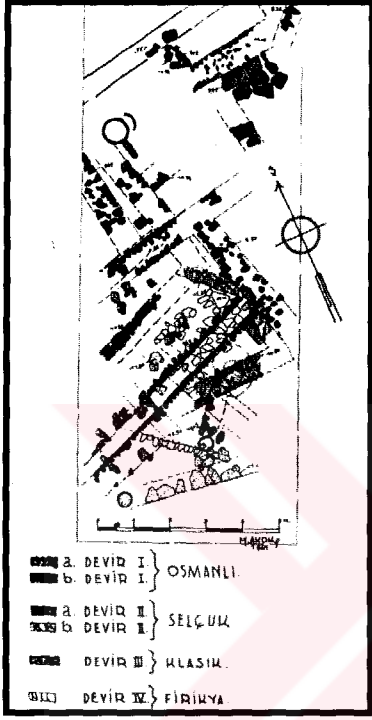
Şehrin çekirdeğini oluşturan Alâeddin Tepesi'nin Neolitik dönem (M.Ö. 9000-5000) sonları ile Kalkolitik dönem (M.Ö. 5500-3000) başlarında kurulduğu, M.Ö. 2400'den başlayarak günümüze kadar sürekli kullanıldığı anlaşılmaktadır [29].

1941 yılında Türk Tarih Kurumu adına Alâeddin Tepesi'nde yapılan kazılar da bu görüşü desteklemiş, tepenin M.Ö. 2000 yıllarından beri düzenli olarak iskân görmüş, bugünkü yüksekliğinde geniş bir höyük olduğunu kanıtlamıştır. Kazılarda Frig, Hellenistik, Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı dönemi yerleşmeleri belirlenmiştir. Uzun süre Hititler'in egemenliği altında kalan kent, M.Ö. 1000'lerde Frigler tarafından alınmıştır.

M.Ö. 1200 de Gordionu merkez yapan Fryglerin ilk olarak Konya civarında Karahöyükte oturdukları, daha sonra da şehri Alaaddin tepesinin bulunduğu yere taşıdıkları, Alaaddin tepesinde ve Karahöyükte yapılan kazılardan bulunan seramik ve İskandan anlaşılmaktadır [29].

M.Ö. VIII-VII. yüzyıllarda adının Kavana olduğu öne sürülen Konya önemli bir Fryg şehri durumundadır.

Frigler zamanında surlarla çevrilmiş iç Kale'de (Alâeddin Tepesi'nde) gelişen Konya kentinin yuvarlak planlı olduğu, iç Kale'yi kuşatan surun en az dört kapısı bulunduğu, yolların merkezden yayılan düzenli bir sisteme sahip olduğu, mezarlık dışındaki yapıların iç Kale'de yer aldığı, kısacası bir "kale-kent" olduğu anlaşılmaktadır [29].

Şekil 5.13 Aleaddin Tepesindeki Kazılar[29] Şekil 5.14 İç Kale Vaziyet Planı[29]

5.2.2 Lidya - Pers - Grekler

Konya Fryg'lerden sonra, Kimmer istilasıyla Lydya'lıların eline geçmiş ve Lydya Kralı Kreusos (M.Ö. 554) zamanında Pers'lerin (İranlılar) Anadolu'ya istilasına kadar da Ldyalıların hakimiyetinde yaşamıştır. Persler Konya'yı imparatorluğa bağlı bir satraplık olarak yönetmişlerdir. Bundan sonra Anadolu siyasal olarak Büyük İskender'in istilasına kadar birlik olamamış, bağımsız eyaletler olarak yaşamıştır. Sard satrabı Darius II. un oğlu Crus Greklerden oluşan ordusuyla Ana-doluşu baştan başa geçmiş, bu arada Konya'da da bir müddet konaklamıştır. Tarihe onbinlerin ricatı olarak geçen bu olay sırasında Konya küçük ve güzel bir kent olarak tanımlanmıştır. Büyük İskender bütün Anadolu'ya beraber Konya'yı da almış, ölümünden sonra da onun generallerinden Lsimachos'un kurduğu devletin topraklarına katılmıştır.

Bundan sonra sık sık el değiştiren Konya M.Ö. 223 yılında Bergama Kralı I. Attalos tarafından alınmıştır. M.Ö. 133 te III. Attalos,un ölümünden sonra onun vasiyeti üzerine Likonya bölgesi ve bölgenin merkezi olan İkonium (Konya) Roma İmparatorluğuna devredilmiştir [29].

5.2.3. Roma İmparatorluğu Döneminde Konya

Likaonya M.Ö. I. yüzyılda Frigya'nın bir kısmı ile beraber Klikya eyaletine katılmıştır. M.Ö. 40 yılında ise: Amyntas bu bölgelerde bir krallık kurmuş ve merkezi de İkonium olmuştur. Ne varki Kralın M.Ö. 25 yılında ölümünden sonra İkonium Krallığı büyük bir kısmıyla beraber Roma'lıların Galatia eyaletine katılmıştır. M.S. 41 yılında Kral Gladius kendi adını vererek kentin adını Claudikonium olarak değiştirmiştir. M.S.II. yüzyılda koloni mertebesine yükselten Kral Hadiranus zamanında kentin adının "Colonia Aclia Hadirana Ağusta İconiensium" olarak ifade edildiğini o yıllarda kentte basılan para ve o devre ait kitabelerden anlaşılıyor.

Romalılar zamanında Konya'nın dikdörtgen planlı bir kent olduğu, şehirde enine ve boyuna gelişmiş düzenli bir yol şebekesinin bulunduğu öne sürölmektedir. Daha sonraki dönemlerde bile, iç Kale'nin dört kapısından uzanan yollar Dış Kale'nin ana kapıları aracılığıyla şehirlerarası yollara bağlanmaktaydı. Roma ulaşım ağının uzun süre varlığını korumasına karşın, bu dönemden günümüze hiçbir yapı kalıntısı ulaşmamıştır [29].

Hristiyanlığın ilk yıllarında Anadolu'yu baştan başa gezen İsa'nın havarilerinden St.Paul İkonium'a da uğramış ancak Yahudilerin şiddetli tepkileriyle karşılaşınca önce Lystra'ya (Bugünkü Hatunsaray) daha sonra da Derbe (Bugünkü Alışar köyü yakınları) ye çekilmiştir. Ancak onun gelişi Konya'da Hristiyanlığın yayılma nedeni olmuş, Konya bir dini merkez niteliğini kazanmaya başlamıştır. M.S. 395 yılında Büyük Roma İmparatorluğunun ikiye ayrılmasıyla, Likaonya ve Konya Bizans İmparatorluğunun eline geçmiştir. Bu devirde Hatunsaray Lystra-Derbe ve Leodica (Ladik Halıcı) ve Silles önemli Bizans yerleşim yeridir [21].

5.2.4 Bizans Döneminde Konya

M.S. 395 yılında Roma imparatoru Theodosius'un ülkeyi iki oğlu arasında paylaştırmasıyla Konya Bizans imparatorluğu topraklarına katılmıştır. Hristiyanlığın yayılışi sırasında Aziz Paulos'un bu kente gelmesi ve o dönemde mevcut olduğu

belirtilen Havra'da vaazlar vermesiyle önemli bir dinsel merkez olmuştur. Aziz Paulos ile Azize Thekla arasında yaşanmış bir öykünün efsaneleştirilmesi de Hristiyanlığın Konya'da yayılışında önemli rol oynamıştır.

Amphilochius adına iç Kale'de yapılan kilise Selçuklu döneminde mescide çevrilmiş ve Eflatun Mescidi olarak tanınmıştır. iç Kale'de ayrıca Metamorposis Kilisesi'nin yapıldığı da bilinmektedir. Bu dönemde, Azize Thekla ve Vaftizci Yahya'ya adanmış birer kilisenin bulunmasının muhtemel olduğu öne sürülmektedir. iç Kale'nin kuzeyinde ve batısındaki Hristiyan ve Ermeni mahallelerinde birçok kiliseden söz edilmektedir. Kaynaklarda, Konya'da H. Eusthatios adına birçok kilisenin inşa edilmiş olduğu öne sürülür. Kentin güneyinde Gazi Alemşah mahallesinde, Sırçalı Medrese'nin kuzeyindeki bir evin bahçesinde bulunan Katakomb, içindeki mezar kitabesine göre 6. yüzyıla aittir. Güneybatıdaki insaniye mahallesinde bir Katakomb daha açığa çıkarılmıştır. 1935 yılında Muhacir Pazarı semtinde ortaya çıkarılan "opus sectile" tekniğindeki döşeme mozağının de bir Bizans sarayına ait olabileceği düşünülmektedir. Meram'da da bir kilise günümüze ulaşabilmiştir. Sille ve çevresinde de Bizans dönemine ait birçok yapının bulunduğu bilinmektedir. Hasluck, Konya'nın kuzeyindeki H. Chariton Kilisesi'nin Selçuklu döneminde camiye çevrildiğini belirtmektedir. Ak Manastır adıyla tanınan Chariton Kilisesi'nin de bulunduğu Sille'de üç kilise de günümüze ulaşmıştır [21].

Konya'nın dini bir merkez olmasının yanı sıra, Bizans döneminde önemli bir askeri üs olduğu da anlaşılmaktadır.

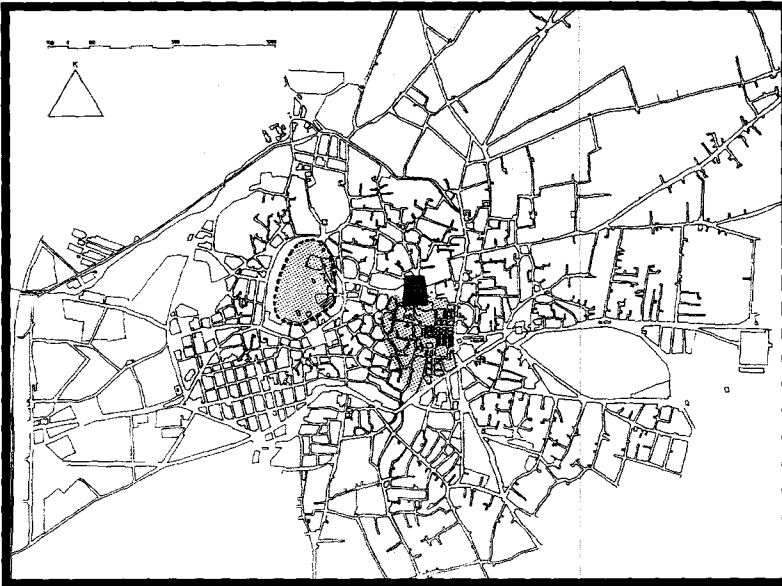
Ramsay, Geç Roma ve Bizans dönemlerinde Konya'nın büyük ve zengin bir şehir olması gerektiğini, 3. ve 4. yüzyıl anıtlarının çok sayıda olduğunu belirtir.5 Krautheimer, Kayseri ve Ankara'nın yanı sıra 5. yüzyılda Konya'da da, ahşap tavanlı büyük bazilikaların bulunduğu söz eder.59 Ayrıca, Orta Bizans döneminde (864-1204) Konya ve çevresinde, iç Kale'deki Aziz Amphilochius tarzında kapalı Yunan haçı planlı basit tipte yerel kiliselerin bulunduğunu belirtir.60 864 yılında İranlı coğrafyacı İbn Hordazbih, doğudan Kilikya Geçidi'ne uzanan güzergâhlar arasında Konya'yı da saymaktadır [30].

Ramsay, Selçuklu başkentinin Konya'da olması gibi nedenlerle ortaya çıkan geçici değişiklikler dışında, Anadolu'nun Bizans imparatoru Justinianos (527-565) tarafından oluşturulan yol düzeninde günümüze kadar çok az değişiklik olduğunu

öne sürer.³⁴ Özellikle Konya'dan güneye giden yolun, her dönemde Konya ile deniz arasında önemli bir bağ teşkil ettiği belirtilmektedir [29].

5.2.5 İlk İslam Akınları

İslâmiyet'in doğuşu ve yayılışı ile Araplar, Anadolu'yu ve Bizans İmparatorluğunun başkenti İstanbul'u ele geçirmek istemişlerdir. Nitekim, 704 yılında Emevi halifelerinden Abdülmelik ve 705 yılında I. Velid zamanlarında Konya Bizanslıların elinden alınmış, ancak kısa bir süre sonra yöre tekrar Bizans yönetimine girmiştir. 803 yılında, Abbasî halifesi Haru-nü'r-Reşid ile Bizanslılar arasında yapılan savaşlarda Konya Abbasiler tarafından vergiye bağlanmıştır. Kısa bir süre tekrar Bizanslıların eline geçen şehir, 11. yüzyıl ortalarına kadar sık sık el değiştirmiştir. Büyük Selçuklu Devleti'nin kurulmasıyla (1038-1194) birlikte, özellikle Tuğrul Bey zamanında (1038-63) Anadolu düzenli Türk akınlarına maruz kalmıştır. Nitekim, 1050'lerden sonra yoğunlaşan Türk akınları ve 1071 Malazgirt Savaşı'nın kazanılması Anadolu'nun kapılarını Türklere açmıştır. Geçici de olsa, Konya ilk olarak 1069 yılında Türkmenler tarafından fethedilmiştir. 1071 yılındaki Malazgirt zaferinden sonra Selçukluların ilk başkenti, İznik'tir ve Selçuklu Devleti I. Süleyman şah tarafından orada kurulmuştur. Selçukluların, sürekli el değiştiren Konya'daki kalıcı egemenlikleri ve Konya'nın başkent olması 1105 yılındadır. 10.yüzyılın başlarında Konya da Yerleşme Aleaddin Tepesi ve Bugünkü Arasta Bölgesi civarındaydı.(Şekil 5.15)

Şekil 5.15 10.yüzyıl sonunda Konya (İkonium)[31]

5.2.6 Selçuklular Döneminde Konya

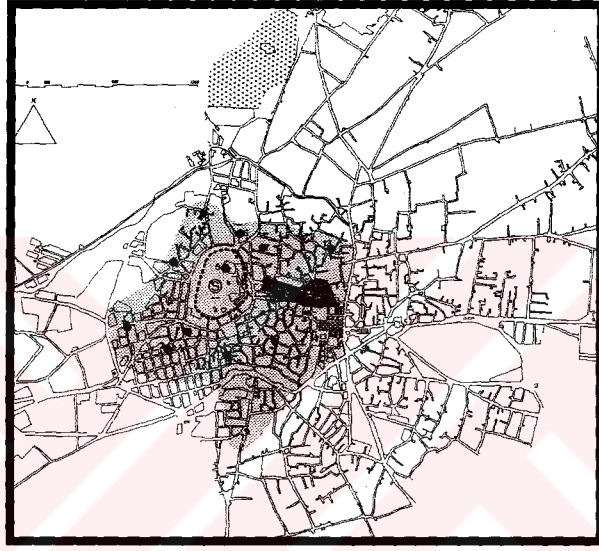
Abbasilerin dağılma devrine rastlayan Selçuklu devletinin kuruluş yıllarında aile kavgalarını aşarak devleti ve Türkleri kendi idaresi altında toplayan Alpaslan Anadolu'nun fethi işlemini Amcası Kutulmuş'un oğlu Süleyman verdi. Malazgirt'le açılan kapıdan Anadolu'ya giren Türk beyleri, yıllar süren geçici akınların meyvelerini bundan sonra toplamaya başladılar. Bozulan Roma İdaresinin halkı bıktıran adaletsizliği ve yaşama zorluğuna karşılık Roma içlerine sızan gezici dervişler, adil Türk idaresinin Anadolu'ya ilk müjdecileri olarak girdiler. Yüzyıllar süren akınların sonucu Anadolu'da patlama noktasına erişen kültür değişimini, Türkler bir devrimin başlangıcına dönüştürmeyi başardılar. İşte bu şartlar altında Süleyman Bey Anadolu'nun fethine başladı ve 1076 yılında Kutulmuş Oğlu Süleyman Konya'da ilk idare merkezini kurarak, bağımsızlığına kavuştu. Böylece Anadolu Selçuklu Devletinin Başkenti olarak Konya'nın kaderi değişti. Selçuklular 1080 yıllarında İznik'i alarak başkenti İznik'e taşıdılarsa da bu uzun sürmedi. Süleyman Şahın Antakya-Suriye seferi, onun ölümünden sonra da Haçlı seferleri nedeniyle Konya başkent olarak kaldı (1097) . Bu Selçukluların yıkılışına kadar da böyle devam etti. Konya Anadolu'nun Türkleşme süreci içinde bilim, kültür, sanat ve idari bakımdan tam bir başkent hüviyeti kazandı.

Konya'da Haçlı seferleri sırasında yeniden Bizans'a bağlı bir idarenin kurulduğunu görüyoruz. Ancak bu uzun ömürlü olmamış, I. Kılıç Aslan Konya'yı yeniden geri almıştır. I. Sultan Mesut zamanında yeniden yağma edilen şehir, ancak Haçlı seferlerini atlattıktan sonra büyük bir ümran ve uygarlığın beşiği durumuna gelebilmiştir [21].

Konya, Selçuklular zamanında, bir başkente yakışan, Selçuklunun sanat estetik, mimari ve sistem anlayışını yansıtan, yüzlerce eserle donatılmıştır. Bu konuda oldukça geniş yayınlarda yapılmış, yapılmaya devam etmektedir. Bugünde, bu yapılardan birçoğu yaşamaya devam etmektedir. Karatay, Küçük Karatay, iplikçi, ince Minareli, Alaeddin Camii, Sahibata Külliyesi, Sırçalı Medresesi, Sadreddin-i Konevi, Hacı Ferruh, Şeker Furuş, Ferhuniye, Ahmet Fakih, Cemal Ali Dede, Hatuniye, Abd-ül Mü'min, Sırçalı, Bulgur Dede, Beyhekim, Sakahane, Zevle Sultan, Hoca Hasan, Halka Beğuş, Abdülaziz, Terceman, Karaaslan, Zenburi ve Süt Tekkesi Mescidi, Selçuklulardan kalan ve bugünde yaşayan mescitleridir.

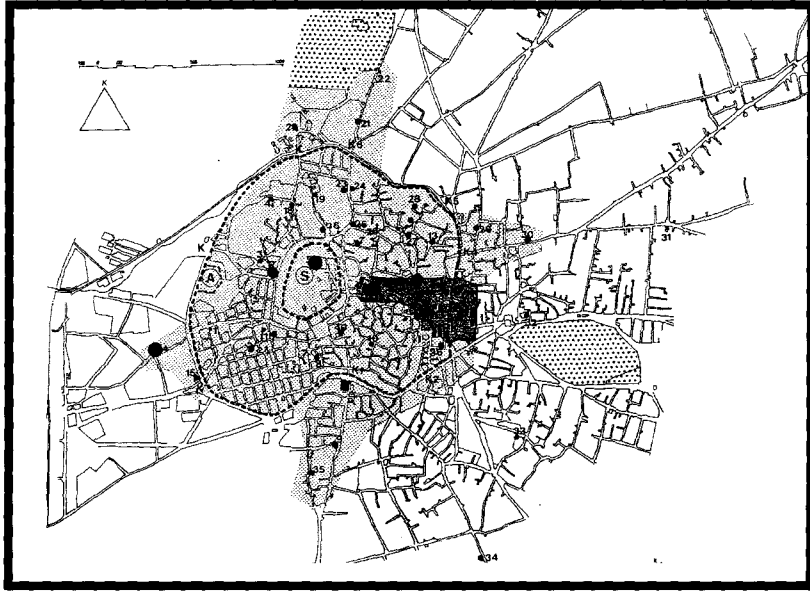
Bunların yanı sıra, yıkılan, yüzlerce yapının bugün bir bölümü ancak tesbit edilebilmiştir. Salnameler, vakfiyeler vb. tarihi belgeler tasnif edilip, değerlendirildikçe yeni eserlerin saptanması da söz konusu olmaktadır.

1221 yılından önce Selçuklular döneminde gerçekleştirilen yapılar; Hoca Hasan Mescidi, Abdül Aziz Mescidi, Zeviye Sultan Mescidi, Beşarabey Mescidi, Aleaddin Camisi, Akıncı Mescidi, Mihmandar Mescidi, Şekerfuruş mescit ve türbesi, Hacı Furuş Mescidi, Erdemşah mescidi, İplikçi Camisi, Altunaba Medresesi, Karaarslan mescit ve Türbesi, ve buyapılarla birlikte şehrin yayılması gösterilmiştir(Bkz Şekil 5.16)[31].

Şekil 5.16 1221 den önce Selçuklu döneminde yapılan yapılar.[31]

1221-1300 arasında gerçekleştirilen yapılar;(Şekil 5.17) Sadrettin Konevi Camii ve Türbesi, Anber Reis Mescit ve Türbesi, Abdülmümin Mescidi, İnce Minereli Mescidi ve Türbesi, Tecülvezir Medrese ve Türbesi, Aligav Medresesi, Ulaşbaba türbesi, Kalenderbaba Kümbeti, Halkabeguş Mesciti, Atabekiye Medresesi, Kadı İzzettin Medrese, Mescit ve Türbesi, Gühertaş Medresesi, Sunguriye Medresesi, Zemburi Mescidi, Terceman Mescidi, Sırçalı Mescit, Cevizaltı Mescidi, Şeyh Alman Zeviye ve Türbesi, Mevlana Zeviye ve Türbesi, Pir Esat Türbesi, Hoca Ali Mescidi, Kümbetli Mescit, Bulgur tekkesi Mescidi, Şerafettin Camii, Nizamiye Medresesi, Alevi Sultan Mescit ve Türbesi, Sırçalı Medrese ve dış kale surlarıyla beraber şehrin yayılması gösterilmiştir.

Şekil 5.17 1121-1300 arasında Selçuklu döneminde yapılan yapılar.

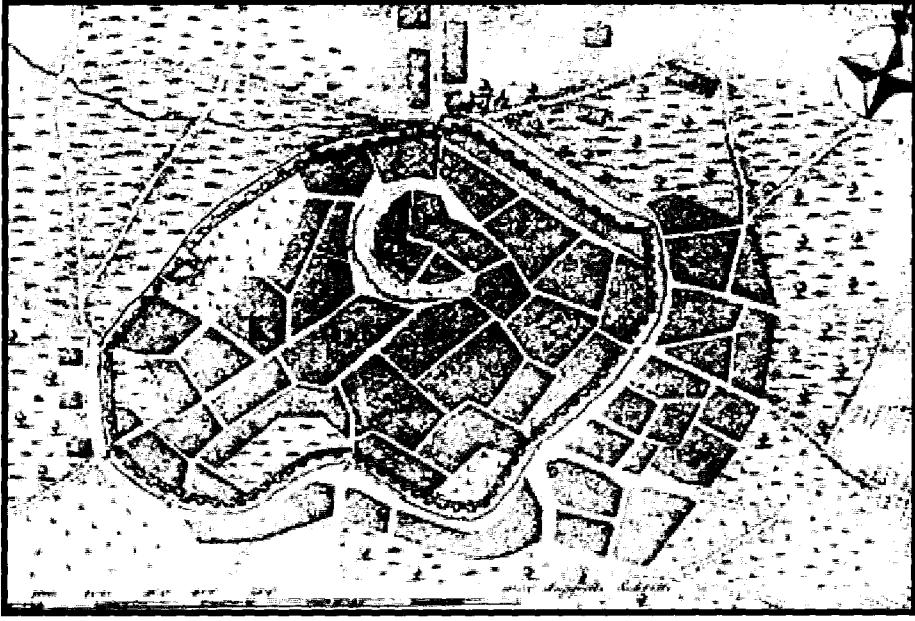
5.2.6.1 Konya Kaleleri ve Kentin Mekansal Değişimi

Alaeddin tepesi üzerinde kurulup, yayılan Konya'nın mekansal gelişmesinde, "Surlar önemli bir yer tutmaktadır. Bunların başlıcaları, iç kale, dış kaledir.

5.2.6.1.1. İç Kale

İç kalenin yapımı. Kılıçaslan II ye maledilir. Kılıçaslan II iç kale ile birlikte birde saray yaptırmıştır. İç kale Alaeddin Tepesinin çevresini sarmaktadır. Bugün bu kaleden iz kalmamıştır. Sadece sarayın bir pencere kemerinin yarısı bulunmaktadır. İç kale Alaâddin Keykubad I zamanında tamir görmüştür. Fatih Konya'yı aldıktan sonra ise, dış kaleyi tamir ettirerek, bugünkü Zındankale mevkiinde de yeni bir kale yaptırmıştır [21].

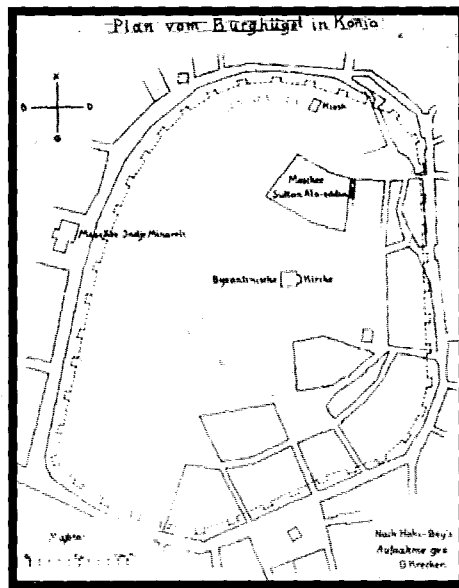
Alaeddin höyüğünün eteklerinden geçtiği bilinen iç kalenin, kesin yerleşim tesbiti amacıyla Türk Bilim adamları tarafından, 1960'larda başlatılan kazı, ne yazık ki yarım kalmıştır (1766) yılında Niebuhr tarafından çizilen kentin planında,(Şekil 5.18) dış kale ve kapılarına yer verilirken, iç kale kısmen belirlenmektedir.

Şekil 5.18 G. Niebuhr'un Konya Planı 1766

Yine bu plandan, 18. yy da kentin, dış surların dışında, Sahibata Külliyesi civarından başlayıp. Mevlana Dergahı'nı da içine alarak, doğu yönüne kadar (Bugünkü Köprübaşı Sedirler mahallesine kadar) uzandığı anlaşılmaktadır. Kuzey ve Batı yönleri dahil geniş bir çevrede, kent sur içi yerleşme karakterini sürdürmektedir.

F. Sarre, Konya Köşkü isimli kitabında, Hakkı Beyin krokisinden faydalanarak hazırlanmış iç kalenin ve G. Mendel'den alınan tepenin Bizans ve Selçuklu dönemine ait bir krokisini, (Şekil 5.19) 1899 yılında yayınlamıştır [21].

Şekil 5.19 G. Mendel' Krokisi

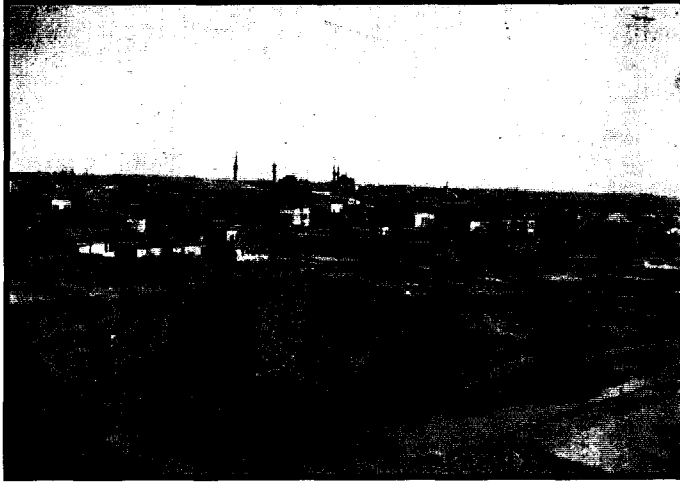
XIX yy. sonlarından itibaren Alaeddin tepesinin çevresindeki surların söküme terk edilmesi, (Eski, yıkılacak ve yararsız yapılardan, yeni kamu yapıları için malzeme alınmasına izin veren kanun), tepedeki eski yapıların terkedilip yıkılması sonucu başlayan erozyon, eski surların bazı kesimlerinin, bugünkü yol kotundan yaklaşık 200 m derinde toprağa gömülü kalmasına sebep olmuştur. Kentin bu kesiminde yapılan temel kazılarında da zaman zaman bu sur kalıntılarına rastlanmaktadır. Bu izler, Ş. Uzluk tarafından belirlenen iç ve dış kale sınırlarına yakın bulgular vermektedir.

Son olarak Alaeddin Tepesinin kuzey, doğu yönünde Abdürrezzak Ünal'a ait inşaatın temelinde, eski iç kale surlarına ait bir başka kalıntı ile karşılaşmıştır. Yaklaşık 7.17 x 8.15 m ebadında bir burcu ifade eden kalıntı, farklı büyüklüklerde, kesme taşla kaplanmıştır. Temel kazısı sırasında, bir kısmı harap olan 3 m. kalınlığındaki kalıntı, Konya K.T.V. Koruma Kurulunun 23. 6. 1988 gün ve 500 sayılı ve 7, 7.1989 gün ve 517 sayılı kararları ile, kısmen yeni inşaatın bünyesinde kalmak üzere korumaya alınmıştır.

5.2.6.1.2 Dış Kale

Konya Selçukluların başkenti olduktan sonra, uzun yağmalarla ve şiddetli savaşlarla dolu bir dönemi atlatan Konya, hızla büyüyerek iç kalenin dışına taşmış, Alaeddin tepesiyle Meram arasında sayısız köşkler, konaklar yapılmaya başlanmıştır. Bunun üzerine Ünlü tarihçi, İbn-i Bibi'ye göre, "Selçuklu Sultanı Alaeddin Keykubad, düşmanların saldırılarından ve sellerden şehri korumak için, bütün şehri kuşatan, sağlam ve gösterişli bir sur yaptırmaya karar vermiş ve bununla zengin emirlerini görevlendirmiştir. Bu kalenin dört burcu ve 12 kapıdan dördü hazineye yapılmış geriye kalan 8 kapı ve 140 burç, 140 tane emirin Konya'ya hediyesi olarak' kabul edilmiştir. 1221'de yaptırılan Dışkale'nin uzunluğu 5-6 km, yüksekliği 18 m ve genişliği de 3 m'yi bulmaktaydı. Surların yapımında Bizans döneminden kalma eserlerden yararlanıldığı, bunun yanında birçok yazı ve tezeyinat ile surların, zamanın bir sanat eserleri galerisi haline getirildiği bilinmektedir. Surların 12 kapının da üzerinde köşkler bulunduğu ve birer tak halinde olduğunda araştırmacılar birleşmektedirler. Konya surları 1221 yılında tamamlanmıştır. Surların güney burçlarından birinde Aşil'in Siros'a ait hikayesini canlandıran bir kabartma lebdin varlığı C.Textier tarafından kaydedilmektedir. (Sahibatâ Minare kaidelerinde de İslam

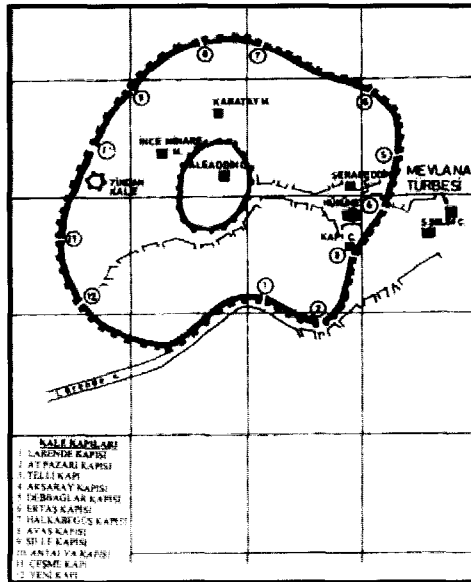
öncesi devre ait iki lahid bulunmaktadır.) Surlar günümüzden 125-155 yıl öncesine kadar mevcut idi (Şekil 5.20)[31].

Şekil 5.20 19.yüzyılın sonlarında Larende Kapısı[32]

Surların kapıları; (Şekil 5.21) Larende Kapısı, Atpazarı Kapısı, Telli Kapı, Aksaray Kapısı, Ertaş Kapısı, Ayaş Kapı, İstanbul Kapısı, Sille Kapısı, Ladik Kapısı, Antalya Kapısı, Çeşme Kapı Yeni Kapı olarak adlandırılmıştır. Ancak bu kapıların çok değişik isimlerinin bulunması, 12 kapısı olan surların kapı isimlerinin literatürde çok sayıda yer almasına neden olmaktadır.

Dış kalenin de günümüz Konya'sından, toprak üstünde izleri hemen hemen hiç kalmamıştır. Ancak zaman zaman, yeni inşaatların temel kazılarında bu surlara rastlanmaktadır.

Şekil 5.21 Dış Kale Sur Kapıları

1977 yılında istanbul caddesi (Bugünkü İsmet Paşa ilkokulunun batısında) üzerinde bir temel kazısında, 1979 yılında, Hastahane caddesinde, Muammer Kalfazade'nin inşaatında bu kalıntılara rastlanmıştır. Bu buluntu, aynı inşaatın bodrum katında 1 muhafaza edilmiştir [21].

- 1972 yılında, Eski Mühendislik-Mimarlık Fakültesinin bulunduğu binanın, temel kazısında da, dış surların kalıntılarına rastlanmış, ancak bunlar tahrib edilmiştir. Dış kale üzerinde, Fatih bugün Zindankale olarak bilinen bu yörede bir kale yaptırmıştır. Bulunan izlerin, Fatih'in yaptırdığı bu kaleye ait olması da imkan dahilindedir.

1986 yılında istanbul Caddesinin batı kenarında, araştırmacı Prof. Dr. Yılmaz Önge'nin tesbit ettiği 3 m. kalınlığındaki kalıntı ile, 1989 yılında K. Karabekir Caddesi ile. Sultan Cem Caddesinin kesiştiği köşede, Şeref Nalçacıgil'e ait inşaatın temel kazısında bulunan kalıntılar, bize dış kalenin hatları hakkında önemli ipuçları vermektedir. Ne varki bu muhteşem surları, bugün yeniden ihya etmek imkanı kaybedilmiştir. Ancak varlıklarının bir işareti olarak, bulunabilen izlerin korunması yararlıdır [21].

Bugün, Larende caddesi olarak adlandırılan ve üzerinde inşaat malzemeleri satan dükkan ve depoların bulunduğu cadde üzerinde, kimi dükkanların, arka duvarlarının bir bölümünün, dış kaleden yerüstünde kalan son izler olduğu bilinmektedir.

5.2.7. Karamanoğulları Döneminde Konya

I. Alaaddin Keykubat 1218 yılında Ermenek ve dolaylarını topraklarına kattıktan sonra, Türkmen kabilelerini burada yerleştirerek başlarına kendilerinden olan Kerim-eddin Karaman İbni Nurih Sûfu'yu bırakmıştır. Böylece Karaman'ın da kuruluşu diğer Anadolu beylikleri gibi bir uç beyliği şeklinde olmuştur. IV. Rük neddin Kılıçaslan'ın 1256 yılında Ermenek beyliğini Karamana vermesini birçok tarihçiler, Karaman beyliğinin bağımsızlığına kavuştuğu tarih olarak kabul ederler. Karamanogulları başkenti önce Ermenekten Larende'ye daha sonra da Konya'ya taşımışlardır. Konya 1467 yılına kadar Karamanoğullarının başşehri olarak kalmıştır. Karaman Beylerinden Ali bey, Mehmet bey, İbrahim bey, Pir Ahmet bey Konya'da para bastırdığı bilinen Karaman hükümdarlarıdır.

5.2.8. Osmanlılar Döneminde Konya

Konya Osmanlılar tarafından ilk olarak T.Murat zamanında kuşatıldı. Ancak Karaman beyi Alaaddin bey, karısı ve aynı zamanda I.Murat'ın kızı Nefise Sultanı babasına göndererek şehrin kurtulmasını sağlamıştır. Ancak Karamanoğulları'nın Osmanlılara karşı net bir politika izlemeyişi, kendilerini daima başkentine sahip oldukları Selçukluların devamı olarak görmeleri, yaptıkları antlaşmaları sık sık bozmaları nedeniyle Karaman oğlu Osmanlı savaflara, uzun süre devam etmiştir. Nitekim 1390 yılında Konya Yıldırım Beyazıt tarafından kuşatılmış, Karaman oğullarına ancak Çarşamba çayının güneyinde kalan topraklar bırakılmıştır. ve Konya'nın ilk Valisi Timurtas Bey olmuştur. 1402 de Timur istilas ile yeniden Karamanoğluna verilen Konya, fasılalı savaflardan sonra, 1467 yılında Fatih Sultan Mehmet tarafından alınarak Karamanoğlu beyliğine son verilmiştir, Fatih, bu arada Konya'da oturanların büyük bir kısmını (işçi sanatkar, ilim adamlarını aileleriyle birlikte) İstanbul'a sürdü. Konyalı sürgün edilenlerin Fatih-Yeni cami taraflarına yerleştirilmiş oldukları, kaydeder böylece Fatih Konya'nın nüfusunu, da azaltarak, artık bu şehrin başkentlik. davasına da son veriyor tayin edeceği valilerle kolayca idare edilebilen bir başka hayatı, taşra kenti hayatını başlatmış oluyordu.

Osmanlılar döneminde eyâlet merkezi olan şehir. 16. yüzyıl sonlarında 16000'e varan nüfusuyla Anadolu'nun gelişmiş merkezlerinden biriydi.

17. Yüzyılda Konya şehri, belirgin bir biçimde sur dışına yayılmış ve klâsik dönemden farklı olarak yeni üniteler oluşmuştu. Öyle ki 1677 yılında, Mevlânâ Türbesi çevresindeki mahalleler 3000'e yaklaşan nüfusla, 20.000 kişilik şehir nüfusunun yaklaşık % 15'ini barındırmaktaydı. Şehir merkezindeki Tahtel-Kala (Kale altı), Bedesten, Uzun çarşı, yöreleri eski önemini korumakla birlikte, bugünkü Kapı Câmii'nin bulunduğu kesimde yer alan At Pazarı Kapısından, Mevlânâ Zâviyesi'ne kadar uzanan bölge şehrin en önemli merkezi durumuna gelmişti. Askerî birliklerin konaklayabildiği büyüklükte olan Kiremitli Han, 61 odalı Valide (Arslan Ağa) Hanı, iki katlı büyük bir yapı olan Kurşunlu Han (Tabhâne Hanı), 57 odalı Şeyh Ahmed Efendi Hanı bu taraftaydı. Şehrin ticarî ağırlığı da, At Pazarı Kapısı'nın hemen dışındaki Pazar yeri çevresindeki dükkânlar ile, adı geçen hanların odalarına kaymıştı [33].

Tarihi süreç içinde, Konya çarşısı ve pazar yerleri birçok aşamalardan geçerek bugünkü halini almıştır.

Konya'da ilk çarşı ve pazar yeri şehrin Selçuklular tarafından 1077 yılında fethedilmesinden sonra, Alâeddin Tepesi dolaylarında oluşturulmuştur.

Kent zamanla büyüyüp. nüfusun yoğunluğu artınca, şehrin savunması zor aşılmıştır. Selçuklu hükümdarı Alaeddin Keykubat 1222 M. yılında şehrin çevresinde bir sur yaptırarak bu problemi çözümlenmiştir.

Surun tamamlanmasından sonra Alâeddîn Tepesi dolaylarında yer alan çarşı ve pazaryeri yavaş yavaş, sur kapılarına doğru kaydırılmıştır,

Osmanlılar zamanında sur kapıları dolaylarında dağınık bir şekilde işlevini sürdüren çarşı ve pazar yerlerini daha düzenli bir hale getirmek için Kanuni Sultan Süleyman zamanında 1538 yılında eski Sanayi Mektebi'nin bulunduğu yerde 9 kubbeli bir bedesten(Şekil 5.22) inşa ettirilmiştir.

Şekil 5.22 20. Yüzyılın Başlarında Yıkılan Kanuni Bedesteni[34]

Konya Çarşısı'nın bugünkü konumuna gelmesi 1869 yılında vuku bulan büyük çarşı yangının da ahşaptan yapılmış baraka ve dükkanların tamamen yanması nedeniyle olmuştur.

1870 yılında Konya Valisi bulunan Burdurlu Ahmet Tevfik Paşa Konya

Çarşısı'nı yeniden inşa ettirmiştir. Dükkan ve mağazaların birçoğu kargir olarak, daha güvenceli bir şekilde işlevlerini sürdürmüşlerdir.

Bugün küçük bedesten olarak adlandırılan ve hükümet meydanından, attarlar içine giden yol üzerinde, bu tip mağaza ve dükkanları görmekteyiz.(Şekil 5.23)

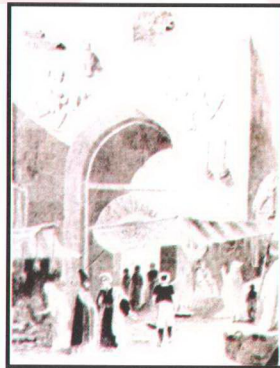
Şekil 5.23 Konya Çarşısı Havadan

Şekil 5.24 Bugünkü Çarşı

Pazarlar, ilgili bulunduğu konularda günü birlik kurulan ve alış-veriş sonunda, akşam vakti dağılan ve açık alanlarda yapılan ticari ilişkilerdir.

Yirminci yüzyılın başlarında en eski pazar yeri olarak, Türbe önünde bulunan Buğday Pazarı ile gene bunun yakınlarında imaret yanında, kurularak yiyecek maddeleri salıları Kadınlar Pazarım görüyoruz, Bu pazarlardan Buğday Pazarı 1901 yılında, Avlonyalı Ferid Paşa tarafından yaptırılan Yeni Buğday Pazarına, Kadınlar Pazarı ise, bugün Melike Hatun adıyla anılan (Şekil 5.25) ve 1940 yılında yaptırılan Yeni Pazar'a nakledilmiştir.

Şekil 5.25 19.yüzyılın Başlarına Konya da Pazar yerleri[32]

5.2.8.1 Seyahatnameler

XIV. yüzyılda Konya ya gelmiş olan seyyah **İbni Batuta** seyahatnamesinde, Konya dan şöyle bahseder “Konya büyük bir beldedir. Tarzı bina tesisi begayet lâtif ve dilperiz ve meyan ve enhar ve besaatın ve fevakihi ve firdir... Sokakları, caddesi vâsi ve çarşılarının tertibi bedîidir. Her san'at ehli, bir mahalle! mahsus işgal eder.”

Aynı asırda, **Hamdullah Mustavfi** isminde biri tarafından “Nüzhetülkülüp” isimli eserde, Konyadaki surdan, ve onun içindeki saraydan bahsedilmektedir. Bugün bu sur mevcut değildir.

Onaltıncı yüzyılda, Konya'nın nüfusu çoğalmış, ve şehir dış kale çevrelerinden çıkarak büyümüştür. Bu asırda, Konya'dan bahseden Arap seyyahı Gazzi, “Konya güzel bir şehirdir. Ağaçları, çeşitli bahçeleri, büyük ve zengin çarşıları, geniş evleri, güzel türbeleri, şirin mescitleri vardır... Karaman memleketleri arasında buna benzer ikinci bir şehir yoktur” demektedir [32].

1650 yılında Konya'ya gelen **Evliya Çelebi** ise, Konya hakkında ilk esaslı malûmatı verir. Camilerinin en eskisi Alâaddin evvel camiidir. Darülkuraları, darülhadisleri, yüz yetmiş yerde sübyan mektebi, tekkeleri vardır. Üç yüz kırk kadar bağlı, bahçeli, akarsulu sarayları vardır. Bedesteni ile beraber, bin dokuz yüz dükkânı vardır. Peçevi şehrinin Baruthane mesiresi, Kırımın Sudak bağı, İstanbul'un yüz yetmişten ziyade bahçe ve gülistanları, Tebrizin Şahıcıhan bağı, bu Konya'nın Meram, mesiresinin yanında bir çimenzar bile değildirler.

İkinci Mahmut zamanında, Türk ordusunda hizmet etmiş olan **Mareşal von Moltke** şöyle yazmaktadır Burasını, zamanın yıkıcı tesirinden ziyade insanları, kendi sekenesi harap etmiştir. Burada, bir devrin mebanisi, mutlaka, bir evvelki devrin enkazı ile meydana getirilir.

Clement Huart ise “Konia” adlı eserinde, şehrin yollarından şöyle bahsediyor «Şehrin en eski taraflarında ve şimal cihetinde, bir daha geri dönmeyecek olan mazi-nin temaçasiye uyumuş olan, şarkı daha iyi hatırlatan ve bazı yerlerinde bir kaç kapı açılmış kerpiçten duvarlar arasında gayri muntazam uzun sokaklar var.

1800 yılında Konya'nın nüfusunun 15 ile 20.000 arasında iken 1853 te 22.500 oluşunu yine kitaplardan anlıyoruz. 1890 yılın da Konya ya gelen bir seyyah da, nüfusun 44.000 olduğunu kaydetmiştir.

Regis Delbsuf isminde bir seyyah da, 1901 de, Konya nüfusunu 52.000 olarak tespit etmektedir.

Leon Laborden 1826 yılında şehri ziyaret etmiş ve Kent hakkındaki genel görünümü veren bir gravürü (Şekil 5.26) yapmıştır. O zamanlar hala ayakta olan dış surlar ve kapılar ön planda gözüküyor.

Şekil 5.26 Laborde'nin Gravürü

1838 yılında Konyaya seyahat eden Alman generali **Helmuth Von Molteke** Konya için Türk şehirlerinin genel olarak harap görünüşleri vardır. Fakat hiçbir Konya kadar harap değildir. Konya zamandan çok insan eliyle harap edilmiştir. Bugünkü kuşak kışla içine sığındıkları kerpiç kulübelerden başka birşey yapmamış. Konya bugün eski surların dışındadır ve aslında şimdi mevcut olmayan bir şehrin dış mahallerinden ibarettir." Görülüyor ki Helmuth Von Molteke Konya'yı ihmal edilmiş olarak buluyor.

Diğer bir doğubilimci olan Clement Huart 1891 yılında Konya'ya yaptığı gezisinde gözlemlerini şöyle anlatıyor: "Hükümet Konağı'nın önünde etrafı kesik taşlardan yapılmış, oldukça basık binalarla çevrili geniş bir meydan var. Burası delalettin Rumi'nin türbesine kadar uzanıp giden çarşıdır. Çarşı, oldukça geniş ve az müşterili dükkânlarla kenarları çevrili düz yollarından ibarettir. Burası doğu şehri görünümünde değildir. Burada nasıl olduğunu bilmediğim bir yenilik havası

esmiştir." denilmekle Molteke'nin gezisindeki Konya'dan farklı bir Konya'nın gözlemlendiğini görüyoruz. Konya'nın aşağı yukarı 60 yıl içinde biraz daha geliştiğini ve yeni bir havaya büründüğünü saptamış oluyoruz.

18 Temmuz 1897 tarihinde Konya'ya bir seyahat yapan **Ahmed Tevhîd**, "günlük" şeklinde tuttuğu gezi notlarında şehri şöyle tarif eder: "Konya vâsi' ve dağınık bir şehirdir. Etrafında bulunan bağlar heman şehir ile ittisal peyda etmiş olduğundan mürtefi' bir mahalden bakılacak olsa, şehir ovanın şimalinde yeşil bir çelengin kurdela mahallini ve civarındaki bağlar da çelengin muhitini teşkil ettiği görülür".. Zira, o devre ait siciller, şehrin etrafındaki bağların, şehirli tarafından yerleşme mahalli olarak kullanıldığını ve giderek şehrin, çevresine doğru yayıldığını gösteren belgelerle doludur. Örneğin, *Doğu'da*, Kumköprü bağları; *Kuzey'de* Hoca Fakih, Sille bağları; *Batı'da* Hoca Cihan, Tahirler, Köyceğiz. ve Meram bağları şehre çok yaklaşan yeşil bölgelerdir.

29 Kasım 1902 tarihinde Konya'ya vali olarak tayin edilen **Mehmet Tevlik (Biren) Bey** 2. Abdülhamit Meşrutiyet ve Mütareke Hatıraları isimli eserinde Konya gözlemlerini şöyle anlatıyor. "Konya'da sokaklar, binalar, kıyafetler, şehirdeki tek tek kargir veya üzeri kiremitli İstanbul usulü ahşap binalar müstesna olmak üzere hemen hepsinin kerpiçten yapılmış ve üzerleri sazla örtülmüş olduğunu ve bunların kagir cami ve mabetlerle, mini binalarla ve yine bazı kagir evlerle tezat teşkil etmekte olduğunu görüyordum. Bu kerpiç ve kiremitsin binaların hali sokakların geniş ve aydınlık olmasından dolayı; şehrin oldukça ferah bir tesir uyandırmasına yine mani olmuyordu. Böyle bir şehrin imarının bin nisbe az masrafa muhtaç olacağını düşünüyordum [32].

Konya'nın kuruluşunda Osmanlı döneminin sonuna kadar geçen dönemdeki farklı politik yönetimlerin etkisindeki kentse dağılışı gösterilmiştir.(Bkz Şekil 5.27)

Şekil 5.27 Konya'nın Tarih Sürecinde Medeniyetlerin Etkisi Altında Yayılışı

6.BÖLÜM ANTAKYA ve KONYA TARİHİ KENT DOKULARINDA ANALİTİK İNCELEME

6.1 Seçilen Bölgelerin Tarihi Kentsel Doku Sınırları

6.1.1 Konya Da Tarihi Kentsel Doku Özelliği Gösteren Bölgenin Sınırları

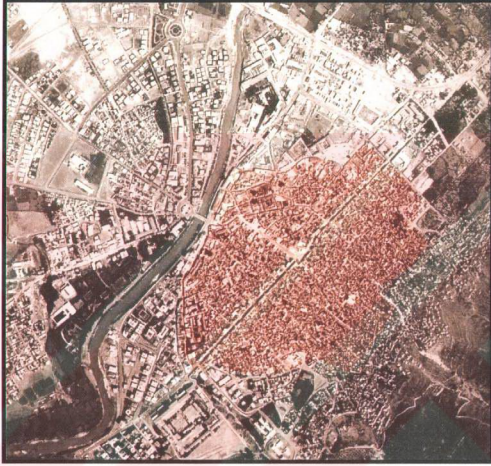
Konya'dan seçilen tarihi kentsel bölgenin sınırları Alaeddin Tepesi ile Mevlana Türbesi arasında kalan bölgedir. Bu alan Selçuklular ve Osmanlılar zamanından beri kentsel merkezi oluşturmuştur. Bu bölge yaklaşık olarak 200 hektarlık alanı kapsamaktadır. Bu bölgenin sınırları (Şekil 6.1) de gösterilmiştir.

Şekil 6.1 Konya da Seçilen bölge sınırı (Renkli Alan)

6.1.2 Antakya'da Tarihi kentsel doku özelliği gösteren Bölgenin sınırları

Antakya'dan seçilen tarihi kentsel bölgenin sınırları bugünkü kentsel sit sınırlarıdır. Bu alan Asi nehri ile Habibi Neccar dağı arasında kalan ve eski doku olarak 70 hektarlık alanı kapsamaktadır. Bu bölge Antakya'nın tarihsel süreç içerisinde oluşmuş olan eski kent dokusunu yansıtmaktadır. Bu bölgenin sınırları (Şekil 6.2)de gösterilmiştir.

Şekil 6.2. Antakya da Seçilen bölge sınırı (Renkli Alan)

6.2 Kent Dokularında Analitik İnceleme

Alansal morfolojik farklılıkları ortaya koymak amacı ile çalışma kapsamında Konya ve Antakya tarihi merkez bölgelerinden karakteristik doku özelliği gösteren 1'er hektarlık 3 alan seçilmiş ve bu alanlarda yapı yoğunlukları TAKS değerleri ile , yol oranları kapladıkları alan büyüklükleri ile ve yeşil alanların büyüklükleri incelenmiş ve bu inceleme sonuçları aşağıda açıklanmıştır.

6.2.1 Karakteristik doku özelliği gösteren alanların belirlenmesi

Karakteristik doku özelliği belirlenirken, sosyal ve kültürel yapının değişik dönemlerde mekana yansımalarındaki farklılıkların belirlenmesi için şehrin anıtsal mimari özelliği gösteren yapıları , sivil mimari özelliği gösteren yapılarını içerisinde barındıran ve aynı zamanda yeni imar çalışmaları ile eski yol dokusu özelliğini kaybetmemiş alanların seçilmesine dikkat edilmiştir. Bu bağlamda seçilen alanların özellikleri aşağıda tanımlanmıştır.

6.2.2 Konya da Karakteristik doku özelliği gösteren alanların belirlenmesi

6.2.2.1 A Alanının seçilmesi:

Mevlana türbesi ve dergahın yakınındaki alan, bu alan için düşünülmüştür ki Mevlana türbesi ve dergahının bulunması ve yüzyıllardır aynen korunuyor olması etrafındaki sivil yapılaşmayı da dönemin kentsel dokusunun mekana yansımaları ortaya koymaktadır. Seçilen bu alandaki tüm yollar eski yol dokusuna sahiptir ve yeni imar çalışmalarıyla yol açılmamıştır.

6.2.2.2 B Alanının Seçilmesi:

Kalecerp (Erdemşah) Mescidi ve Türbesinin olduğu alan , bu alan Selçuklu devleti zamanından beri sur dibinde ticaret alanı olarak kullanılan Arasta 'ya (ticaret alanına eskiden beri verilen ad) yakın olması özelliğinden dolayı seçilmiştir. Bu özellik günümüzde de devam etmektedir. Bu alan içerisinde 2 tane tescilli yapı bulunmaktadır ve yol dokusu eski özelliğini korumuş ve yeni imar çalışmaları ile değişmemiştir.

6.2.2.3 C Alanının Seçilmesi:

İç Karaaslan Mescidinin olduğu alan, bu alan aynı zamanda Şems Tebrizi mescidi ve türbesine, Şerafettin camisine ve Mahkeme hamamına da yakındır. Tüm bu eserler Osmanlı ve Selçuklu döneminden kalmıştır. Diğer alanlarda olduğu gibi yol dokusu karakterini korumuştur.

Şekil 6.3. Konya da tarihi bölgede seçilen alanlar

6.2.3 Antakya da Karakteristik doku özelliği gösteren alanların belirlenmesi

6.2.3.1 A Alanının Seçilmesi:

Ulu cami yakınındaki alan, bu alan şehrin ticaret alanına yakın olmakla beraber Romalılardan kalmış olan şehrin ana yollarından birisinin hemen yanında yer almaktadır. Yol dokusu karakterini korumuştur.

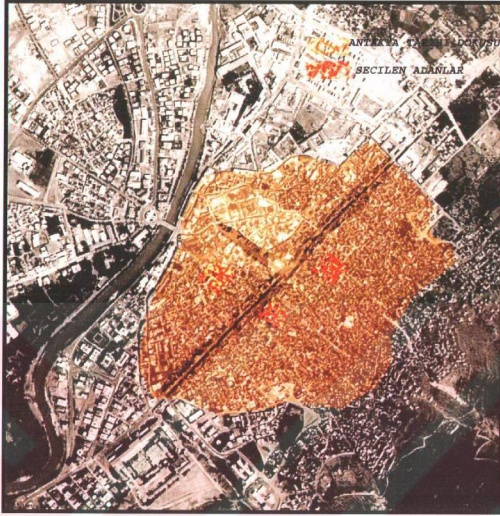
6.2.3.2 B Alanının Seçilmesi:

Bu alan Romalılardan kalan ikinci ana yolun (Kurtuluş caddesi) üzerindedir. İçerisinde 5 adet sivil mimari özelliği gösteren tescilli yapı bulunmaktadır. Eski yol dokusu bozulmamıştır.

6.2.3.3 C Alanının Seçilmesi:

Antakya'nın en ünlü camisi olan Habibi Neccar Camisinin olduğu alan, Romalılardan kalan ana yollardan Kurtuluş caddesinin Kuzeydoğusunda bulunmaktadır. Antakya sivil mimari özelliği taşıyan iki adet tescilli yapının

bulunduğu alandır. Çıkılmaz sokaklarıyla yol dokusu değışmeden günümüze ulaşmıştır.

Şekil 6.4 Antakya da tarihi bölgede seçilen alanlar.

6.2.4 Yapı Yoğunlukları Karşılaştırılması

Yapı yoğunluklarının karşılaştırılmasında yöntem olarak TAKS (Taban Alanı Kat Sayısı) değerlerinden faydalanılmıştır. Esas olarak KAKS (Kat Adedi Kat Sayısı) değerleri bu karşılaştırma için daha anlamlı gözükse de günümüzde bir çok tescilli binanın kat adetlerinde olan değışiklikler ve yeni yapılanma koşullarında verilen katların eski doku ile örtüşmemesi nedeniyle toplam inşaat alanının bu bağlamda sağlıklı sonuç vermeyeceğı düşünülerek eski haritalardan da faydalanılarak çıkarılmış taban alanları oranından faydalanılmıştır.

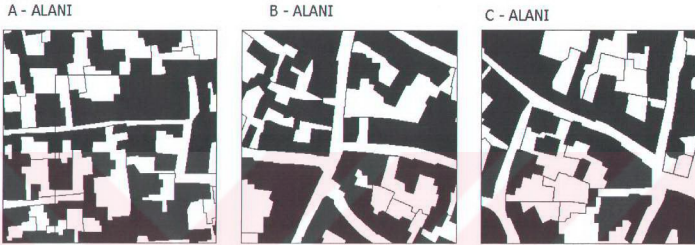
Buna göre yapılan analizlerin tabloları aşağıda verilmiştir. Analizlerin sonuçları seçilen üç değışik alandaki yapı yoğunluklarının ortalamaları üzerinden değerlendirilmiştir böylece aynı şehirde bulunan farklı alandan seçilen örnek bölgeler üzerinden, Konya ve Antakya şehirlerindeki ortalama taban alanı kullanım yüzdeleri hesaplanmıştır. Buna göre kullanılan yöntemin formülü;

A alanındaki taban alanı + B alanındaki taban alanı + C alanındaki taban alanı =
toplam taban alanı değeri

Toplam taban alanı değeri = ortalama taban alanı

Toplam alan

KONYA:

Şekil 6.5 Konya'dan seçilen A-B-C Alanlarının Taban Alanları

Tablo 6.1 Konya'dan seçilen A-B-C Alanlarının Taban Alanlarını Gösteren Tablo

Seçilen Alan	A	B	C
Toplam Alan	10000m ²	10000m ²	10000m ²
Taban Alanı	5885m ²	6044m ²	5236m ²
Toplam Alan	30000m ²		
Toplam Taban Alanı	17165m ²		
Ortalama Taban Alanı	5721m ²		
Ortalama Taban Alanı			
Yüzdesi	%57.21		

A - ALANI

B - ALANI

C - ALANI

Şekil 6.6 Antakya'dan seçilen A-B-C Alanlarının Taban Alanları

Tablo 6.2 Antakya'dan seçilen A-B-C Alanlarının Taban Alanlarını Gösteren Tablo

Seçilen Alan	A	B	C
Toplam Alan	10000m ²	10000m ²	10000m ²
Taban Alanı	5982m ²	5860m ²	6289m ²
Toplam Alan	30000m ²		
Toplam Taban Alanı	18131m ²		
Ortalama Taban Alanı	6043m ²		
Ortalama Taban Alanı Yüzdesi	%60.43		

Farklı kültür ve sosyal yapıları mekana yansımadaki farklılıkları ortaya koymak için yapılan çalışmanın analizleri sonucuna göre Konya ve Antakya illerinde seçilen farklı bölgelerdeki değişik dokuların taban alanları karşılaştırılması sonucunda değerler Konya' da toplam taban alanı değeri 17165m² ortalama taban alanı değeri 5721 m² ve yüzdesi %57,21 ve Antakya'da toplam taban alanı 18131m² ortalama taban alanı6043 ve yüzde değeri % 60,43 olarak hesaplanmıştır. Sonuç olarak iki şehirde seçilen alanlarda taban alanları kullanım yüzdelерinde büyük bir fark bulunamamıştır. Fakat 10000 m² de ortalama olarak Antakya 322 m² daha fazla taban alanı kullanımına sahiptir.

6.2.5 Yol Oranlarının Karşılaştırılması

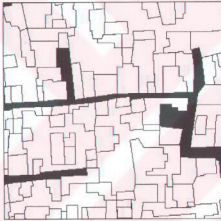
Yol oranları karşılaştırılmasında yöntem olarak, her ilden seçilen farklı özelliklere sahip ve yol dokusunda değişim olmamış alanlardaki yol yüzeylerinin alanları ayrı ayrı hesaplanmış ve seçilen üç alanın ortalamaları ve yüzdeleri hesaplanmıştır. Buna göre formül;

A alanındaki toplam yol + B alanındaki toplam yol + C alanındaki toplam yol =
toplam yol alanı

$\frac{\text{Toplam yol alanı}}{\text{toplam alanı}} = \text{ortalama yol alanı}$

KONYA:

A - ALANI

B - ALANI

C - ALANI

Şekil 6.7 Konya'dan seçilen A-B-C Alanlarının Yol Alanları

Tablo 6.3 Konya'dan seçilen A-B-C Alanlarının Yol Alanlarını Gösteren Tablo

Seçilen Alan	A	B	C
Toplam Alan	10000m ²	10000m ²	10000m ²
Yol Alanı	866m ²	1378m ²	1564m ²
Toplam Alan	30000m ²		
Toplam Yol Alanı	3808m ²		
Ortalama Yol Alanı	1269m ²		
Ortalama Yol Alanı Yüzdesi	%12.69		

ANTAKYA:

A - ALANI

B - ALANI

C - ALANI

Şekil 6.8 Antakya'dan seçilen A-B-C Alanlarının Yol Alanları

Tablo 6.4 Antakya'dan seçilen A-B-C Alanlarının Yol Alanlarını Gösteren Tablo

Seçilen Alan	A	B	C
Toplam Alan	10000m ²	10000m ²	10000m ²
Yol Alanı	1518m ²	1228m ²	1478m ²
Toplam Alan	30000m ²		
Toplam Yol Alanı	4224m ²		
Ortalama Yol Alanı	1408m ²		
Ortalama Yol Alanı Yüzdesi	%14,08		

Farklı kültür ve sosyal yapıları mekana yansımadaki farklılıkları ortaya koymak için yapılan çalışmanın analizleri sonucuna göre Konya ve Antakya illerinde seçilen farklı bölgelerdeki değişik dokuların yol alanları karşılaştırılması sonucunda değerler Konya'da toplam yol alanı değeri 3808 m² , ortalama yol alanı 1269 ve ortalama yol alanı yüzdesi %12,69ve Antakya'da toplam yol alanı 4224 m² , ortalama yol alanı değeri 1408 ve ortalama yol alanı yüzdesi % 14,08 olarak hesaplanmıştır. Sonuç olarak iki şehirde seçilen değişik alanlardaki toplam yol alanları yüzdelерinde büyük bir fark bulunamamıştır. Buna karşılık 10000 m² de Antakya şehrinde ortalama olarak 139m² daha fazla yol alanı kullanılmaktadır.

6.2.6 Yeşil Alanların Karşılaştırılması

Farklı iki şehirdeki toplam yeşil alan kullanımlarının karşılaştırılmasında yöntem olarak, her ilden seçilmiş farklı özelliklere sahip alanlardaki yeşil alanları ayrı ayrı hesaplanmıştır. Bu yeşil alanlar sadece ortak kullanılan kamusal yeşil alanlar olarak değil, avlular ve binalara ait özel bahçelerde dahil olarak hesaplanmıştır. Seçilen üç alanın ortalamaları ve yüzdeleri bulunmuştur. Buna göre formül;

A alanındaki top. yeşil alan +B alanındaki top. yeşil alan +C alanındaki top. yeşil alan= Toplam yeşil alan

Toplam yeşil alan = ortalama yeşil alan

Toplam alan

KONYA:

A - ALANI

B - ALANI

C - ALANI

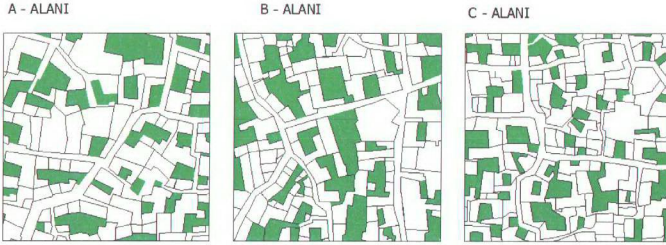

Şekil 6.9 Konya'dan seçilen A-B-C Alanlarının Yeşil Alanları

Tablo 6.5. Konya'dan seçilen A-B-C Alanlarının Yeşil Alanlarını Gösteren Tablo

Seçilen Alan	A	B	C
Toplam Alan	10000m ²	10000m ²	10000m ²
Yeşil Alan	3249m ²	2578m ²	3200m ²
Toplam Alan	30000m ²		
Toplam Yeşil Alan	9027m ²		
Ortalama Yeşil Alan	3009m ²		
Ortalama Yeşil Alan Yüzdesi	%30.09		

ANTAKYA:

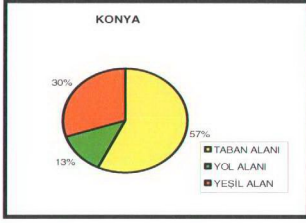

Şekil 6.10 Antakya'dan seçilen A-B-C Alanlarının Yeşil Alanları

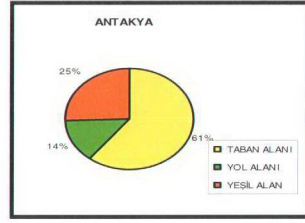
Tablo 6.6 Antakya'dan seçilen A-B-C Alanlarının Yeşil Alanlarını Gösteren Tablo

Seçilen Alan	A	B	C
Toplam Alan	10000m ²	10000m ²	10000m ²
Yeşil Alan	2500m ²	2912m ²	2233m ²
Toplam Alan	30000m ²		
Toplam Yeşil Alan	7645m ²		
Ortalama Yeşil Alan	2548m ²		
Ortalama Yeşil Alan Yüzdesi	%25,48		

Farklı kültür ve sosyal yapıları mekana yansımadaki farklılıkları ortaya koymak için yapılan çalışmanın analizleri sonucuna göre Konya ve Antakya illerinde seçilen farklı bölgelerdeki değişik dokuların yeşil alanlarının karşılaştırılması sonucunda değerler Konya' da toplam yeşil alanı değeri 9027 m² , ortalama yeşil alan 3009m² ve ortalama yeşil alanı yüzdesi %30,09 ve Antakya'da toplam yeşil alan 7645m² , ortalama yeşil alan değeri 2548 m² ve ortalama yeşil alan yüzdesi % 25,48 olarak hesaplanmıştır. Sonuç olarak iki şehirde seçilen değişik alanlardaki toplam yeşil alan kullanımlarında yüzde olarak çok büyük bir fark bulunamamıştır. Buna karşılık 10000 m² de Konya'da şehirde ortalama olarak 451m² daha fazla yeşil alan bulunmaktadır.

Şekil 6.11 Toplam Yüzdeler

Şekil 6.12 Toplam Yüzdeler

6.3 SONUÇ

Yapılan analitik analizler sonucunda Konya ve Antakya şehirlerinde, taban alanı , yol alanı ve yeşil alan kullanımlarında yüzdesel olarak büyük farklılıklara rastlanmamıştır. Buna karşılık iki şehirde mekanların oluşumlarında ve algılamada büyük farklılık söz konusudur. Bu farklılıklar analitik analiz sonuçlarından da anlaşılacağı üzere mekanların alansal kullanımlarından ileri gelmemekte, şehirlerin farklı konumları ve tarihsel süreçte farklı şekillenmiş mimari ve yapısal değişikliklerindendir.

7. BÖLÜM ANTAKYA ve KONYA TARİHİ KENT DOKULARINDA GÖRSEL İNCELEME

7.1 Doğal Etmenlerin Etkisi

Yaygınlığı ve coğrafi konumu bakımından ülkemiz farklı iklimlerin etkisi altındadır.

İklimlerin oluşumunda, denizin çok önemli rolü olduğu bilinir. Kıyılardaki iklim yumuşak ve okyanus iklimi karakteri taşır. Bu iklim ülkenin iç kesimlerindeki iklim koşullarına kıyasla çok farklıdır.

Güney Anadolu'da Türk Rivierası diye adlandırılan ince bir sahil şeridinde, senelik ortalama ısı 10 derecedir. Bu bölge, ülke içine doğru çeşitli yerlere kadar uzanmaktadır. Güney ve kuzey kıyılarıma paralel giden dağlık bölgelerde, ısı daha düşük olmakla beraber, yağış miktarı kıyıdaki ile aynıdır. Kuzeydeki yamaçlara hemen her mevsim yağmur düşmekte, güneyde ise ancak kış ayları yağışlı geçmektedir. Ülkenin içlerine doğru gidildikçe yağmur azalmakta, kış ve yaz ısıları arasındaki fark önemli derecede artmaktadır. Burada üçüncü bir iklimle, yarı kara iklimiyle karşılaşmaktayız. Ankara, Kayseri, Konya gibi şehirlerin bulunduğu bölgede ise kışlar sert, fakat kuru ve sağlıklı geçmekte, yağışlar daha çok kuvvetli kar şeklinde görülmektedir.

Bu oldukça farklı iklim koşulları yüzünden, çeşitli coğrafi bölgelerdeki kent dokuları ve ev tipleri de bulundukları bölgelere göre farklı görünüşlerdedir. Nitekim, kent strüktürleri, güneydoğu ile doğuda içine kapanık bir karakter göstermekte batıya ve güneye yaklaşıldıkça, bu karakter daha açık bir biçime kavuşmaktadır.[35]

7.1.1 Antakya ve Konya da iklimsel özelliklerin fiziksel yapıya etkisi.

Antakya da iklimin çok sıcak oluşu (4. bölüm) sokakların çok dar yapılmasına neden olmuştur. Yazları Amik ovasından gelen rüzgarın geliş yönüne göre şekillenen sokaklar, daha serin bir sokak ortamı yaratmıştır, ayrıca yağmurlar sık yağdığı zaman Habibi Neccar dağından gelen yağmur suları yerleşmenin süreç içerisindeki

doğ a ile adaptasyonundan dolayı sokak düzeni sel sularından en az etkilenecek şekilde oluşmuştur.

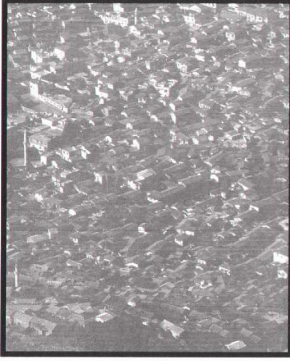
Konya da ise Yaz ve kış ayları arasındaki kuvvetli ısı farkı şehir yapısını daha farklı etkilemiş yerleşim düzeni Antakya'ya göre daha ayırık nizamda oluşmuş bu da şehir formunun farklı algılanmasına neden olmaktadır. Ayrıca iklim bu şehirdeki yapılara karakteristik bir form kazandırmıştır, mesela evlerin zemin katları daha ziyade kışlık yaşama hacimleri ihtiva etmekte bu yüzden oldukça kalın duvarlardan meydana gelmektedir, üst katlar ise yazlık hacimlere ayrıldığından, duvarlar da ona göre hafif ve ince malzemeden yapılmışlardır. Geniş saçakları yazın güneşe kışın ise yağmura karşı korunma vasıtalarıdır. Bu saçaklar sokakların görünüşünü de Antakya'dan farklılaştırmaktadır.

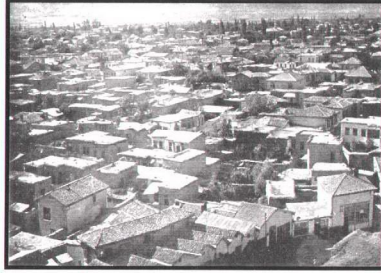
Şekil 7.1 Antakya'dan bir sokak [17]

Şekil 7.2 Konya'dan bir sokak[32]

Şekil 7.3 Antakya şehir dokusu [17]

Şekil 7.4 Konya şehir dokusu [35]

7.1.2 Antakya ve Konya da Topoğrafik Özelliklerin Fiziksel Yapıya Etkisi

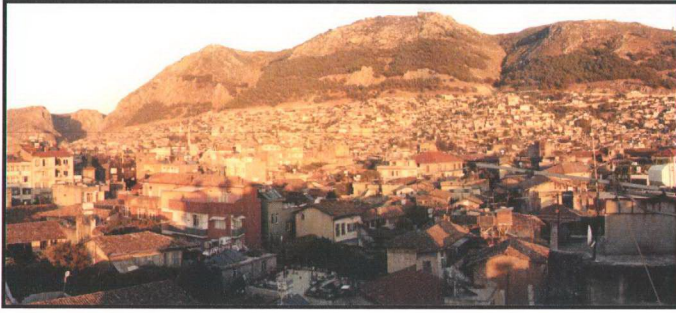
Antakya şehrinin kurulmasında, tarihsel süreç içerisindeki değişiminde, günümüzdeki kentsel dokusunun oluşmasında asi nehrinin ve habibi neccar dağının sınırlayıcı etkisi hep ön plana çıkmıştır. Antakya Habibi neccar dağının eteklerinde yaklaşık denizden 80m. yükseklikte yerleşmek zorunda kalmış ve dik yamaçlardan ötürü sırtlara yerleşilememiştir. Tarihi kent nehir ve dağ arasına sıkışmıştır. Romalılar'dan kalma ana yollar tepeden nehre doğru ve nehre paralel olarak inşa edilmiştir bu yollar halen şehrin ana yolları olarak etkisini devam ettirmektedir. Bu da şehrin görsel açıdan Konya'dan farklı algılanmasında büyük rol oynamaktadır.

Konya kenti ise kendisiyle aynı ismi taşıyan Konya Ovası'nın batı kenarındaki dağların son yamaçlarına yakın bir mevkide, yaklaşık 1000 m yükseklikte kurulmuştur. Kentin kurulduğu nokta, eski çağlardan beri Anadolu'yu baştan başa kesen önemli bir yolun üzerindedir. Kentin burada kurulmasında batıdaki dağlardan inen bol su kaynaklarının olması ve iç kale yapımına elverişli bir tepenin (Alâeddin Tepe) bulunması etkili olmuştur.

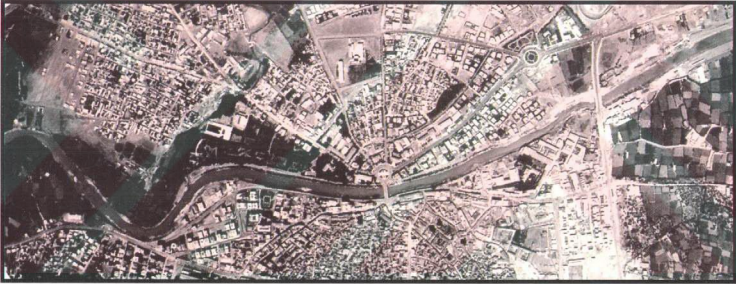
Kent arazisi, doğuda geniş ve dümdüz ovalardan oluştuğu halde, batı ve güneyinde sarp meyilli, çıplak sırtlar ve yamaçlardan oluşan dağlık sahalar mevcuttur. Kent ovada gelişmiş, ınsal bir dokuya sahiptir.

Kent iki odak etrafında gelişmiştir: 1. Alâeddin Camisi'nin bulunduğu tepe; 2.

Ticaret Merkezi ve çevresi. Işınsal sistemin kolları, merkezden uzaklaştıkça, lineer bir sistem oluşturmaktadır. Bu yol sistemi Antakya'dan ayrılmaktadır.

Şekil 7.5 Habibi Necar Dağı ve Antakya Kentinin Genel Görünümü

Şekil 7.6 Asi nehri Antakya şehrindeki sınırlayıcı etkisi

Şekil 7.7 Konya şehir yapısı

Şekil 7.8 Konya Aleaddin Tepesi

7.2 Tarihsel süreç içerisindeki kentsel değişime etki eden etmenler:

Antakya ve Konya şehirlerinin tarihsel süreç içerisindeki kentsel değişimlerini incelediğimiz zaman her iki şehrin de değişik politik, dini, ekonomik ve sosyokültürel etmenlerin Bkz.(5. bölüm) etkisi altında kaldığını görüyoruz.

Bütün bu etmenlerin etkilerini her iki kentin tarihi kentsel dokularını karşılaştırdığımızda görmekteyiz. Buna göre haritalar hava fotoğrafları ve yerinde çekilmiş fotoğraflar üzerinden morfolojik analizler yapılmış ve bu analizler aşağıda değerlendirilmiştir.

7.2.1 Hava Fotoğrafları Üzerinden Morfolojik Analiz

- Antakya ve Konya mevcut olan yol dokuları

Şekil 7.9 Antakya şehri ve yol dokusu

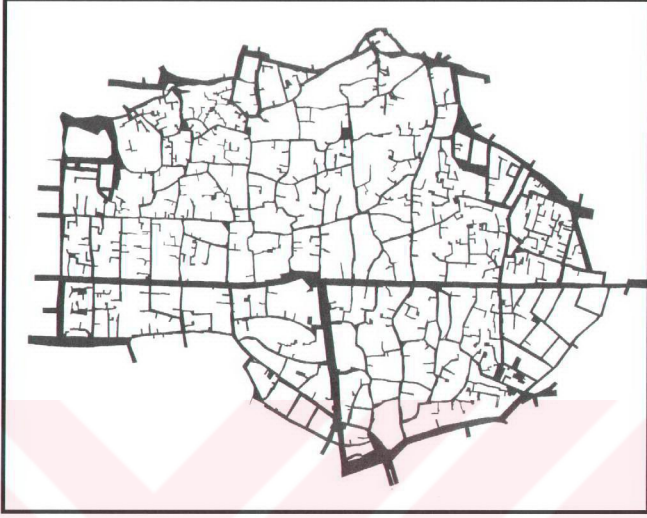
Şekil 7.10 Konya Şehri Yol Dokusu

Hava fotoğrafları üzerinde yapılan analizde görülmüştür ki asi nehri ve Habibi Neccar dağı Antakya şehri için bir sınırlayıcı etki oluşturmakta ve Romalılardan kalma anayol dokusu tarihi şehrin ana akslarını meydana getirmektedir. Konya şehrinde ise bir önceki bölümde (topografya) bahsedilen ışınsal ve lineer akslar görülmektedir. Hava fotoğraflarında da görüldüğü üzere iki şehrin algılana kentsel yapısı birbirinden farklıdır.

7.2.2 Çizimler Üzerinden Yapılan Morfolojik Analiz

Bu bağlamda iki değişik analiz yapılmıştır. Noum Cohenin “Urban Conservation” kitabında tarihi şehirlerin morfolojisini tanımlamak üzere kullandığı Yol dokuları (urban web) ve yapı adaları (urban block) incelenmiştir [37].

- Antakya ve Konya dan seçilen alanların yol dokuları (urban web)

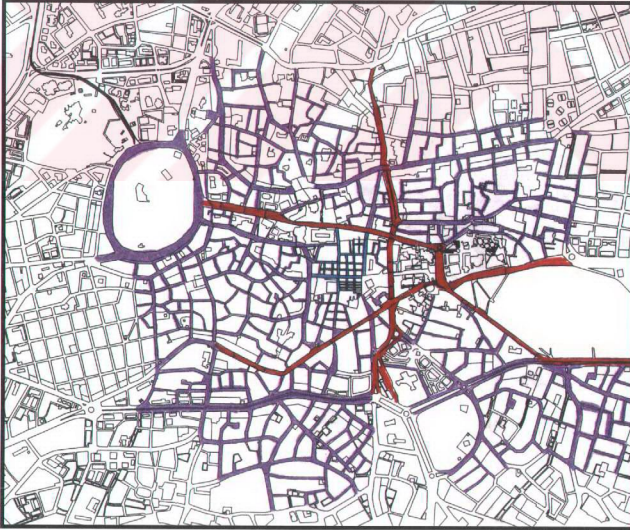
Şekil 7.11 Antakya ve yol dokusu

Şekil 7.12 Konya şehri ve yol dokusu

Şekil 7.13 Antakya da Etkili yol Dokuları

Şekil 7.14 Konya da Etkili yol Dokuları

Bu analizlere göre Antakya’da üç farklı yok dokusundan söz edebiliriz ;Organik, grid ,roma ana aksları , Konya’da ise gene farklı 3 yol tipi bulunurken roma aksları yerine Aleaddin tepesi ve dış kale sur kapılarının etkisiyle gelişen radyal yol sistemi bulunmaktadır.

- Antakya ve Konya dan seçilen alanların yapı adaları (urban blok)

Şekil 7.15 Antakya yapı adaları

Şekil 7.16 Konya yapı adaları

Yapılan yapı adaları analizleri sonucunda yapı adaları birbirinden farklı gözükmese de yerinde çekilen fotoğraflarla yapılan analizler sonucunda yapılaşan alanlarda ki farklılıklar ortaya konulmuştur.

7.2.3 Yerinde Çekilen Fotoğraflar Morfolojik Analiz

bu bölümde algılamada ortaya çıkan en büyük farklılaşma nedeni olan mimari değişiklikler ortaya konulmuştur. Ev tiplerindeki farklılıklar avlu ve bahçeler, cami minareleri saçaklar , çatılar ve değişik detaylar gösterilmiştir.

- Antakya ve Konya'nın eski kent dokularının genel görünümü

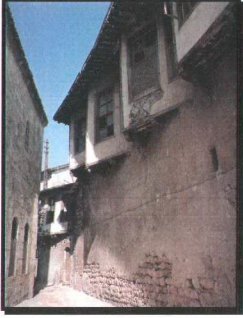

Şekil 7.17 Konya'nın Genel Görümü

Şekil 7.18 Antakya'nın Genel Görümü

- Antakya ve Konya'nın ev tiplerinden örnekler

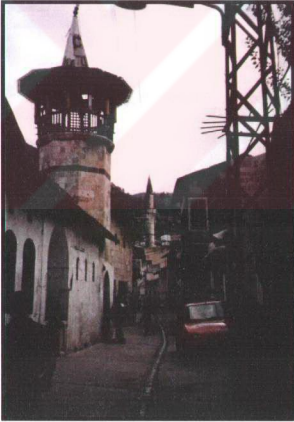

Şekil 7.19 Antakya dan Örnek

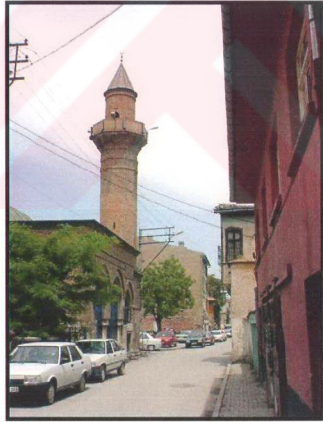

Şekil 7.20 Konya dan Örnek

- Antakya ve Konya'nın Cami Minareleri Örnekler

Şekil 7.21 Antakya dan Örnek

Şekil 7.22 Konya dan Örnek

8. BÖLÜM SONUÇ

Şehirsel morfoloji uzmanı olan Larkham'a göre "Morfoloji, şehir formu onu şekillendiren süreçlerin çalışılması ile anlaşılır"[39]. Bu tanımı kabul edebiliriz ancak "morfolojik çalışmaların" başlığı altındaki derinlik, analitik araştırmalarda yatar ki bu tez kapsamında da hedeflenen amaç bu yöndedir.

Çeşitli din ve kültürlerin etkisi içinde biçimlenmiş ve zengin bir mozağe sahip olan Anadolu'nun morfolojik yapısı din tarih süzgecinden geçerek günümüzdeki şeklini almıştır. Anadolu'da 500 yılı aşkın süre İslam kültürü etkisi olduğu bilindiğinden, daha çok bu kültürün etkileri vurgulanmaya çalışılmıştır. Bu nedenle, Selçuklu Medeniyeti ve Mevlana gibi önemli bir din adamının etkileriyle şekillenmiş Konya, Arap etkisi ile biçimlenmiş olan Antakya örnekleri üzerinde durulmuştur.

Antakya ve Konya şehirlerinin tarihi dokularını ve yarattığı morfolojik yapıları incelemek için her iki şehrin de tarihsel süreçleri incelenmiş ve bu süreçler içerisindeki şehir formuna etki eden etmenlerin neler olduğu üzerinde durulmuştur. Bu kapsamda, oluşan mevcut şehir dokularını karşılaştırmak için analitik inceleme ve görsel analiz yöntemleri kullanılmıştır. Antakya ve Konya şehirlerinin tarihi şehir bölgelerinden karakteristik doku özelliği gösteren birer hektarlık üç alan seçilmiştir. Seçilen alanlarda; TAKS değerleri, yol oranları, ve yeşil alan büyüklükleri incelenmiştir. ve her iki şehrin yapısal alan kullanımlarının karşılaştırılması analitik inceleme yöntemi kullanılarak sağlanmıştır. Bu analitik inceleme sonucu, Konya için ortalama taban alanı (TAKS) kullanımı 10000m^2 'de 5721m^2 ile %57.21 olarak hesaplanırken Antakya'da bu oran 10000m^2 'de 6043m^2 ile %60.43'idir. Yeşil alan kullanımlarında ise Konya'da 10000m^2 'de 3009m^2 ile ortalama %30.09'luk bir oran elde edilirken, Antakya'da yeşil alan kullanımı ortalama olarak 2548m^2 ile %25.48 hesaplanmıştır. Aynı yöntemle yapılan yol oranı karşılaştırmasına göre, Konya'da yol oranı 1269m^2 ile %12.69 iken Antakya da hesaplanan ortalama yol alanı 1408m^2 ile %14.08 dir. Analitik inceleme sonuçlarından da görüldüğü gibi Antakya ve Konya şehirlerinin tarihi kent dokularında taban alanı, yol alanı, ve yeşil alan kullanımlarında yüzdesel olarak büyük bir fark gözükmemektedir. Ancak

mekanların oluşumunda ve görsel olarak algılamada büyük farklılıklar söz konusudur. Bu farklılıklar, analiz sonuçlarından da anlaşıldığı gibi mekanların alansal kullanımlarından ileri gelmemektedir. Antakya ve Konya şehirlerinin karşılaştırılmasında ortaya çıkan farklılıklar; iklimsel etkiler, topoğrafik etkiler, sosyokültürel yapıların farklılığı ve tarihsel süreç içerisindeki yönetsel değişiklikler olarak özetlenebilir. Örneğin, Antakya'da 500 yıllık bir İslam kültürü baskın olmasına rağmen bugün 2000 yıl önceki Roma Medeniyeti'nin izleri hala hissedilmektedir.

Bu çalışma ile Anadolu'daki şehirlerimizin tarihsel mekanlarının ne kadar büyük bir kültür zenginliği taşıdığı ve oluşumunun oldukça zor bir süreçten geçtiği karşılaştırmalı olarak ortaya konulmuştur.

Bu araştırmanın gelecekte Anadolu Şehirleri ile ilgili olarak yapılacak morfolojik çalışmalara yardımcı olabilecek bir kaynak niteliğinde faydalanılması düşünülmüş ve önerilmiştir.

KAYNAKLAR

- [1] **Whitehand J. W. R.**, 1986," Taking stock of urban geography ", Area ,18 , s : 147-51
- [2] **Vance J. E.**, 1977, This Scene of Man : the role and structure of the city in the geography of western civilization , New York
- [3] **Whitehand J. W. R.**, 1985 "Urban Geography : the city as a place ", Progress in Human Geography , 9 , sayfa 85-98
- [4] **Whitehand J. W. R.**, 1981," Background to the urban morphogenetic tradition " in J. W. R.
- [5] **Geisler W.**, 1918, Danzing : ein siedlungs geographischer versung Versuch , Danzing
- [6] **Geisler W.**, 1924, Die deutshe stadt : ein Beitrag zur Morphologie der Kulturhandschaft, Forshungen zur deutschen Landes-und Wolskunde,22, Stuttgart
- [7] **Kubat A. S., Dökmeci V.**, 1994 "Anadolu Kale Şehirlerinin Morfolojik analizleri; Ankara, Antalya, Bursa, Diyarbakır, Erzurum, İzniç, Niğde, Trabzon, Urfa, Kale Şehirlerinden Örnekleme" İ.T.Ü. Araştırma Fonu, İstanbul
- [8] **Möller I.**,1964 , "Review of Aliswick" , Nortumberland : a study in Town-Planing analysis, Petermanns Geographische Mitteilungen, 108 Sayfa 112-13
- [9] **Slater T.R.**, 1985 "Medieval new town and Port : a plan-analysis of hedon, East Yorkshire, Yorkshire" Yorkshire Archeological journal , 57 sayfa 23-41
- [10] **Rickert J. E.**, 1967 , "House Facades of the Nort-eastern United States ; atol of geographik analysis" , Annulals of the association of Amaerican Geographers 57, sayfa 211-238

- [11] **Gurdes G.** , 1990. "Development Logic of the Spatial Systems of Towns and the Influence of Innovations on the spatial Structure of European Towns" 30th RSA European Congress, İstanbul
- [12] **Hillier B., Hanson J.**, 1984 The Social Logic of Space, Cambridge Universty Press , Cambridge , G.B.
- [13] **Ertan, M.**, 1995. Kent Kimliği: İznik ve Mudurnu Yerleşmeleri Örneği, *Yüksek lisans tezi* , İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul
- [14] **Tunçdilek, N.**, "Türkiye de Yerleşmenin Evrimi", İstanbul, 1986.
- [15] **Kuban, D.**, "Sanat Tarihimizin Sorunları Anadolu Türk Sanatı, Mimarisi ve Kenti Üzerine Denemeler", İstanbul, 1975.
- [16] **Anon.**, 1998. Hatay İl Yıllığı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- [17] **Demir, A.** ,1996 Çağlar İçinde Antakya, Akbank Yayınları, İstanbul
- [18] <http://www.hatayrehberi.com>
- [19] **Sahillioğlu, F.** ,1999. Tarihi Çevrenin Korunması Yönünden Antakya Kenti, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.
- [20] **Arıman, B.**, 2002 "Antakya Kenti Tarihi Doku içinde Tipolojik Analiz Çalışması", Yüksek Lisans Tezi İ.T.Ü., İstanbul
- [21] **Alkan, A.** , 1994 Tarihi Kentin Planlama Sorunları, Konya
- [22] **Anon.**, 1963 Konya İl Analitik Etütleri, İller Bankası Ankara,
- [23] **Turgut, N.** , 1986 Antakya Tarihi Ticaret Merkezi Mekansal Yapı Değişim ve Gelişim Sürecinin Kent Ticaret Merkezi Planlamasına Etkinliği. Yüksek Lisans Tezi G.Ü. Ankara
- [24] **Asarcıklı, M.** , 1989 Antakya Kent Formunu Oluşturan Öğelerin Araştırılması. Yüksek Lisans Tezi G.Ü. Ankara
- [25] **Kostof S.**, 1991, The City Shaped Urban Patterns and Meanings Thorough History, London
- [26] **Selçuk, H.** , "Bütün Yöntemleriyle Hatayın O Günleri", İstanbul.
- [27] **Anon** "Antakya", 1974, Yurt Ansiklopedisi, Cilt:V. , Anadolu Yayıncılık A.Ş. , İstanbul.
- [28] **Evliya Çelebi**, 1989 Seyahatnamesi, Çeviri: İsmet Parmaksızoğlu, Cilt:1, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Başbakanlık Basımevi, Ankara.

- [29] **Durukan, A.**, 1998, Gez Dünyayı Gör Konya'yı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- [20] **Alkan, A.**, 1978, Konya'da Tarihi Çevre ve Merkez Araştırması, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- [31] **Tanyeli, U.**, 1987, "Anadolu-Türk Kentinde Fiziksel Yapının Evrim Süresi, Doktora Tezi, İ.T.Ü. , İstanbul.
- [32] **Odabaşı, S.** , 1998, 20. Yüzyıl Başlarında Konya'nın Görünümü, Arı Ofset Matbaacılık, Konya.
- [33] **Oğuzoğlu Y.**, 1984,
- [34] **Karpuz, H.** , 1996, Fotoğraflarla Geçmişte Konya, Konya Büyükşehir Belediyesi Yayınları 18, Konya.
- [35] **Aru, K. A.** , 1998, Türk Kenti, Yapı Endüstri Merkezi yayınları, İstanbul
- [36] **Berk, C.**, 1950, Konya Evleri, Doktora Tezi, İ.T.Ü., İstanbul.
- [37] **Cohen N.**, 1998 Urban Conservation , The M.I.T. pres Canbridge, Massachusetts
- [38] <http://www.selcuk.edu.tr>
- [39] **Larkham, p.j.**, 2002 Misusing 'morphology', Urban Morphology 6 95-7

ÖZGEÇMİŞ

Mehmet Topçu 1979 yılında Konya’da doğdu. 1995 yılında Konya Özel İdeal Fen Lisesinden mezun oldu. 1996 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü’ne girdi. Lisans eğitimini 2001 yılında tamamladı. Aynı yıl İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Kentsel Tasarım Programında yüksek lisans eğitimine başladı ve halen İ.T.Ü. de yüksek lisans eğitimine devam etmektedir.

